

**T. C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı/İktisat Politikası Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi**

**Küreselleşme Sürecinde Ulusal Güç Dinamikleri ve
Türkiye Ekonomisine Etkisi**

Canan Özge KARA

2501060322

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Seyhun DOĞAN

İstanbul 2009

TEZ ONAYI

İKTİSAT Anabilim- **İKTİSAT POLİTİKASI** Bilim Dalında **2501060322** Numaralı **CANAN ÖZGE KARA**'nın hazırladığı “**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE ULUSAL GÜÇ DİNAMİKLERİ VE TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİSİ**” konulu **YÜKSEK LİSANS / ~~DOKTORA~~—TEZİ** ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI**, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca **06.08.2009 PERŞEMBE** günü saat 11:00'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin’ne* **OYBİRLİĞİ /OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI (2)	İMZA

ÖZ

Günümüz dünyasındaki gelişmeler, kavramların yeniden tanımlanarak açıklanmasını gerekli kılmaktadır. Bu değişimin odak noktasında “küreselleşme” ve beraberinde getirdiği dönüşüm yatmaktadır. Kürselleşme, çağdaş dönemde tüm faaliyetlerin kaynağı olan ulus devletin varlığını sorgulatır duruma getirmiştir. Ancak, görülen odur ki, ulusun gelişmede katalizör görevini gördüğü ulus devletin gücü, ekonomik, siyasi ve kültürel boyutlara kavuşarak önemini korumaya devam etmektedir.

Bu çalışmada, küreselleşen dünyada hâlâ önemini muhafaza etmekte olan ulusal güç dinamiklerinin Türkiye ekonomisine etkisinin analizi amaçlanmıştır. Bu analizin yapılabilmesi için, küreselleşmeden başlanılarak ulusal gücün tanımına ulaşıncaya kadar gerekli olan birbirleriyle bağlantılı güç, çıkar ve güvenlik kavramlarıyla, bu kavramların nasıl ulusal boyuta yansydıkları araştırılmıştır. Türkiye’nin ulusal güç dinamiklerinin daha iyi anlaşılması adına, ulusal gücün en önemli unsuru olan ekonomik gücün oluşumu dönemsel olarak gözden geçirilmiş ve ardından istatistikî verilerle Türkiye’nin ulusal gücünün boyutu belirlenmeye çalışılmıştır.

Türkiye, ulusal güç denkleminin bütün unsurları açısından potansiyel kaynağa sahip olan bir ülkedir. Nitekim, ulusal gücün oluşumunda ve sürdürülebilirliğinde esas bağlantı noktasını oluşturan ekonomik gücünden ve kapasitesinden yeterli düzeyde istifade edememektedir. Bu sorunun temelinde, Cumhuriyet döneminin ilk on yıllarında yetersiz sermaye ve girişimci eksikliği, dünya bunalımı ile II. Dünya Savaşı’nın oluşturduğu sorunların ağırlığı, Liberal politika deneyimlerinin problemleri ve “ithal ikameci” ile “korumacı” sanayileşme politikalarından istenilen sonuç alınamadığı düzlemde, beklenen kalkınma hamlesi gerçekleştirilemeden küreselleşme olgusuyla yeni refleksler oluşturarak “ihracata yönelik” sanayileşme politikalarına dönüştürülmesinde yatmaktadır. Teknoloji politikalarında; özellikle AR-GE faaliyetlerine ayrılan payda yaşanan sorunlarla, sadece sanayi değil bilgi toplumunun da gerisinde kalınmasıyla teknoloji içselleştirilememiştir. Böylelikle, ulusal gücün önemli bir sac ayağı olan ekonomik gücün gelişimi cılız ve yetersiz kalmıştır. Çalışmada temeli zayıf bir ulusal gücün, ulusal çıkarın sağlanmasında zorluklar yarattığı ve ülkeyi diğer büyük güçlerin çıkarlarına bağımlı kıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

ABSTRACT

Recent changes in today's world mandate re-definition and explanation of existing notions. What relies on the focus of the changes is globalization and transformations linked with it. Globalization has introduced question on existence of nation state, which is the source of all activities. A nation itself is the catalyst for development in a nation state, and it is observed that the power of nation state prevails to be important in many aspects.

In this study, Turkey is used as a basis for analysis of national power dynamics in globalization. During the execution of the study, the inter linked power, interest and security terms that are mandatory for the definition of national power from globalization and terms' reflection to national dimensions are explored. In order to obtain better understanding of Turkey's national power dynamics, the formation of national power key component, economical power is examined for different time periods and Turkey's national power is assessed depending on statistical analysis.

Turkey owns valuable sources as national power components. However, Turkey can not fully utilize her economical power, which is the key connection for formation of national power and its sustainability, and her capacity. This issue stems from conversion to "export oriented" industrialization as a response to globalization, prior to realization of results from the "import substitution" and "protective" industrialization politics that are applied in the conjuncture of insufficient capital in first ten years of republic era, war economy, and international depression. In technological politics, especially due to issues confronted in shares allocated for research and development activities, not only industry but also technology is failed behind and technology is internalized. Thus, development of economical power has become weak and insufficient. A national power built upon a weak base confronts difficulties in providing national interest and renders country dependent on interests of other big powers.

ÖNSÖZ

Küreselleşme olgusu, birkaç on yıldır gündemi en yoğun biçimde işgal etmektedir. Buna rağmen, post modern dönemde, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından, kilit aktör ve kavramların Batılı değerleri içeren söylem doğrultusunda değişimine tanık olunacağına inanılırken 11 Eylül sonrası gelişmeler, modern dönemin kurum ve aygıtlarını tekrar ön plana çıkarmıştır. Bu paralelde söz konusu aygıtların en önemlisi olan ulus devleti var eden ulusal güç dinamikleri de tekrar şekillenmiştir.

Bu çalışmayla, küreselleşme sürecinde değişen ulusal güç dinamiklerini; bu dinamiklerin oluşumunda rol oynayan diğer önemli kavramların ışığında Türkiye örneği ile açıklamaya çalışılmıştır. Bu noktada kavramsal çerçeve ile temel oluşturulmuş, ardından ulusal gücün merkezinde yer alan ekonominin küreselleşme karşısındaki refleksleri Türkiye ekonomisi sınırlarında anlatılmıştır. Son olarak da Türkiye'nin kendi ulusal güç dinamikleri istatistiksel verilerle tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma kapsamında gerekli hazırlıklar ve araştırmalar yapılırken iki önemli güçlkle karşılaşmıştır. Bunların ilki, küreselleşme kavramının kendi özelliğinden, yani dünya çapında yaygınlaşması ve bir şekilde her disiplinde kendine yer bulmasından kaynaklanan sorundur. Literatürdeki bu bolluk, eserleri birbirinden ayırıştırma zorluğuna yol açmıştır. İkinci olarak; küreselleşme, güç, çıkar ve güvenlik bağlamında ulusal güç ile ulusal gücün dinamikleri, Türkçe literatürde sayılı birkaç eser dışında çalışılmış bir konu değildir. Bu kavramların, bu kavramlara ait görüş ve boyutların sınırları yabancı literatür araştırması sonucu çizilebilmiştir. Bu sınırlandırma da ancak uluslararası ilişkiler disiplini ile iktisat bilimi çakıştırılarak yapılmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmam boyunca yardımlarını ve hoşgörüsünü esirgemeyen, yapıcı eleştirileriyle yol gösteren Danışman Hocam Sayın Doç. Dr. Seyhun DOĞAN'a;

desteğini her zaman yanımda hissettiğim Sayın Prof. Dr. Ahmet UZUN’a ve aileme teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VII
TABLO LİSTESİ.....	X
ŞEKİL LİSTESİ.....	XII
GRAFİK LİSTESİ.....	XIII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XIV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME, GÜÇ, ÇIKAR VE GÜVENLİK:

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLİŞKİLER AĞI

1.1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI: TANIMI, BOYUTLARI VE BU KAVRAMA AİT GÖRÜŞLER.....	4
1.1.1. Küreselleşmeye Dair Görüşler.....	11
1.1.1.1. Aşırı-Küreselleşmeciler (<i>Hyperglobalist</i>).....	11
1.1.1.2. Şüpheciler (<i>Specticals</i>).....	13
1.1.1.3. Dönüşümcüler (<i>Transformationalists</i>).....	15
1.1.2. Küreselleşmenin Boyutları.....	19
1.1.2.1. Kültürel Boyut.....	19
1.1.2.2. Ekonomik Boyut.....	23
1.1.2.3. Siyasî Boyut.....	26
1.2. GÜÇ KAVRAMI: TANIMI, BOYUTLARI, YAKLAŞIMLAR VE ULUSAL GÜÇ... 31	
1.2.1. Güç Kavramına Dair Görüşler.....	33
1.2.1.1. Klasik Siyasal Realist Güç Anlayışı.....	34
1.2.1.2. Davranışsal Güç Anlayışı.....	38
1.2.1.3. Çoğulcu Güç Anlayışı.....	38
1.2.1.4. Yapısalcı (Neo-Realist) Güç Anlayışı.....	40
1.2.1.5. Eleştirel Güç Anlayışı.....	42
1.2.2. Güç Kavramının Boyutları.....	45
1.2.2.1. Ekonomik Güç.....	45
1.2.2.2. Siyasî Güç.....	47
1.2.2.3. Askerî Güç.....	48
1.2.3. Güç Kavramının Ulus Devlete Yansıması: Ulusal Güç.....	49
1.2.4. Güç Kavramının Farklı Bir Boyutu Olarak Çıkar ve Bu Kavramın Ulus Devlete Yansıması: Ulusal Çıkar.....	53
1.3. GÜVENLİK VE ULUSAL GÜVENLİK KAVRAMLARI.....	56
1.3.1. Güvenlik Kavramı: Tanımı, Gelişimi ve Ulusal Gücün Bir Parçası Olarak Ulusal Güvenlik.....	56
1.3.2. Ulusal Güvenlik Kavramı.....	59
1.3.2.1. Soğuk Savaş Öncesi ve Sonrasında Değişen Ulusal Güvenlik Algısı.....	60

1.3.2.2. Küreselleşme Sürecinde Değişen Ulusal Güvenlik Algısı-Ekonomi Etkileşimi	62
---	----

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİNE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN REFLEKSLERİ

2.1. KÜRESELLEŞME ÖNCESİ TÜRKİYE EKONOMİSİ.....	65
2.1.1. Ekonomik Sistemin Oluşumu ve Zorunlu Devlet Müdahalesi (1923-1945 Dönemi).....	65
2.1.2. Piyasa Ekonomisine Geçiş Denemeleri (1947-1979 Dönemi)	69
2.1.2.1. Yeni Politika Denemeleri: 1950-1960 Dönemi ve 1956-1958 Bunalımının Getirdiği 1958 Devalüasyonu	69
2.1.2.1.1. 1956-58 Bunalımı ve 1958 Devalüasyonu.....	71
2.1.2.2. Planlı-Denetimli Ekonomi: 1963-1974 Dönemi	74
2.1.2.3. 1975-1979 Dönemi ve Kriz.....	77
2.2. DIŞ DÜNYAYA AÇILMA VE 1980 SONRASI KÜRESELLEŞME İLE BERABER TÜRKİYE EKONOMİSİNDE YAŞANAN DÖNÜŞÜM	79
2.2.1. 1980’li Yıllar	79
2.2.2. Liberalleşme Politikalarının İlk Dönemi: 1990’lı Yıllar.....	84
2.2.2.1. 5 Nisan 1994 Kararları ve Sonrası	85
2.2.2.2. 1997 Küresel Kriz’ine Karşı Alınan Tedbir: Yakın İzleme Anlaşması ve Yakın İzleme Programı (Staff Monitored Program)	90
2.2.2.3. Yakın İzleme Programı (Staff Monitored Program)’nın Hedefleri-Politikaları ve Sonuçları.....	91
2.2.3. 2000 Yılından Günümüze	99
2.2.3.1. 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri.....	101
2.2.3.2. Kriz Sonrası Önlemler: 2002 Acil Eylem Planı.....	103

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN ULUSAL GÜÇ DİNAMİKLERİ VE EKONOMİYE ETKİSİ

3.1. SABİT ULUSAL GÜÇ DİNAMİKLERİ.....	115
3.1.1. Ulusal Güç Dinamiklerinin Kökü: Tarih Unsuru.....	115
3.1.2. Ulus Devletin Egemenlik Sınırı ve Etkileşim Alanı Belirleyicisi: Coğrafya Unsuru	117
3.1.3. Ulus Devleti Var Eden Toplumun Niceliksel Yansıması: Nüfus Unsuru	119
3.1.4. Ulus Devletin Gelişim Besini: Kültür Unsuru	123
3.2. POTANSİYEL GÜÇ DİNAMİKLERİ	124
3.2.1. Potansiyel Güç Dinamiği Katalizörü: Ekonomik Kapasite.....	124
3.2.2. Ulusal Güvenlik Dayanağı: Askerî Kapasite	125
3.2.2.1. Askerî-Teknolojik ve Ekonomik Kapasitesinin Küreselleşme ile Etkileşimi: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik Algısı	126

3.2.2.2. Ekonomik Gücün Askerî Güce Yansımasında Örnek Bir Unsur:	
Savunma Harcamaları	128
3.2.2.2.1. Savunma Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Olumlu Etkileri	129
3.2.2.2.2. Savunma Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Olumsuz Etkileri	131
3.2.3. Teknolojik Kapasite	143
3.2.3.1. Türkiye'nin Seçili Bilim ve Teknoloji Göstergeleri	144
3.2.3.1.1. Genel Ağ Kullanımı	144
3.2.3.1.2. E-Ticaret	147
3.2.3.1.3. Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri (AR-GE)	148
3.3. TÜRKİYE'NİN ULUSAL GÜÇ DİNAMİKLERİNİN STRATEJİK PLANLAMA, ZİHNİYET VE YÖNETİM ÇERÇEVESİNDE ETKİNLİĞİ VE EKONOMİYE ETKİSİ	150
SONUÇ	152
KAYNAKÇA	155

TABLO LİSTESİ

Tablo 1:	Anahtar Küresel Akımlar.....	9
Tablo 2:	Küreselleşme Kavramına Bakış Açılarına Göre Önde Gelen Yazarlar ve Bu Yazarların Çalışmaları.....	16
Tablo 3:	Küreselleşme Kavramına Yönelik Yaklaşımların Temel Özellikleri.....	17
Tablo 4:	Türkiye'nin Başlıca Kalkınma Göstergeleri 1923-1948.....	67
Tablo 5:	Dış Ticaret 1955-1959 (Milyon USD).....	72
Tablo 6:	Türkiye'nin Başlıca Kalkınma Göstergeleri 1950-1976.....	75
Tablo 7:	Krize Gidiş Yolunda Ekonominin Göstergeleri: 1975-1979.....	77
Tablo 8:	T.C. Merkez Bankası Tarafından İlan Edilen Vadeli Dolar Kurları.....	87
Tablo 9:	Türkiye'de 1990'larda Enflasyonun Gelişimi (TEFE-Yıl Sonu % Değişme).....	92
Tablo 10:	Yakın izleme Programı'nın Temel Göstergeleri.....	94
Tablo 11:	2005 Yılında Kamu Bütçesinde Gerçekleşmeler (Milyon TL).....	103
Tablo 12:	2006 Yılında Kamu Bütçesinde Gerçekleşmeler (Milyon TL).....	104
Tablo 13:	2007 Yılı Kamu Bütçesi Tahminleri (Milyar TL).....	105
Tablo 14:	Temel Büyüklükler ve Özelleştirme Gelirleri (2001–2007).....	109
Tablo 15:	Türkiye'de 18 ve Daha Yukarı Yaşta, Örgün ve/veya Yaygın Eğitime Katılım Oranının Kent ve Kırsal Nüfusa Yansıması.....	117
Tablo 16:	1970-1980 Yılları Arasında Savunma Harcamaları ile İlgili Yapılmış Önde Gelen Çalışmaların Yöntemleri ve Sonuçları.....	133

Tablo 17:	1980-1990 Yılları Arasında Savunma Harcamaları ile İlgili Yapılmış Önde Gelen Çalışmaların Yöntemleri ve Sonuçları.....	134
Tablo 18:	1990-2000 Yılları Arasında Savunma Harcamaları ile İlgili Yapılmış Önde Gelen Çalışmaların Yöntemleri ve Sonuçları.....	135
Tablo 19:	En Son Kullanım Zamanına Göre 2008 Yılında 16-74 Yaş Arası Bireylerin Bilgisayar ve Genel Ağ Kullanım Oranları (%).	144
Tablo 20:	Gayri Safı Yurtiçi AR-GE Harcaması.....	147

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1:	Özne ve Aktörler Arasındaki İletişim Hareketi.....	20
Şekil 2:	Bumerang Etkisi.....	30
Şekil 3:	Realist Gücün Dayandığı Temeller.....	37
Şekil 4:	Etki-Tepki Diyagramı.....	41
Şekil 5:	Türkiye Ekonomisinde Küreselleşme Deneyiminin Yarattığı Üç Olgu ve Sonucu.....	102
Şekil 6:	Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Nüfus Piramidi.....	123
Şekil 7:	Savunma Harcamalarının Olumsuz Makroekonomik Etkileri.....	134

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1:	16-74 Yaş Arası Bireylerin Genel Ağ Kullanımı ile İlgili Temel Göstergeler.....	142
Grafik 2:	Türkiye'nin 1990-2007 Döneminde Araştırma Geliştirme Harcamalarının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya Oranı.....	146
Grafik 3:	Sektöre Göre AR-GE Harcaması Dağılım.....	147

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
A.e.:	Aynı eser/yer
A.g.e.:	Adı geçen eser
A.y.:	Aynı yer (Yazara ait son zikredilen yer)
AR-GE:	Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri
ASEAN:	Güneydoğu Asya Bölgeleri
BM:	Birleşik Milletler
BYKP:	Beş Yıllık Kalkınma Planı
BTP:	Bilim ve Teknoloji Politikası
BTY:	Bilim Teknoloji ve Yenilik
C.:	Cilt
CNN:	Cable News Network
Çev.:	Çeviren
DB:	Dünya Bankası
Der.:	Derleyen
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
Ed.:	Editör
GDP:	Gross Domestic Product (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla)

GSMH:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
DEFCNP:	Government Budget Deficit as a Percentage of GNP
DSGNP:	Defence Spending as a Percentage of GNP
EDGNP:	Educational Expenditures as a Percentage of GNP
HEGNP:	Health Expenditures as a Percentage of GNP
IMF:	International Money Fund (Uluslararası Para Fonu)
İMKB:	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
NATO:	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Birliği)
No.:	Number
OLS:	Ordinary Least Square (En Küçük Kareler)
p.:	page
pp.:	page to page
S.:	Sayı
s.:	sayfa
ss.:	sayfadan sayfaya
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK:	Sivil Toplum Kuruluşları
TCMB:	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

TMMOB:	Türkiye Metalurji Mühendisleri Odası Birliği
TPPGNP:	Transfer payments as a percentage GNP
TÜBİTAK:	Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
VAR:	Vektör Otoregresyon Modeli
Vol.:	Volume
v.d.:	ve diğerleri
TDK:	Türk Dil Kurumu
2SLS:	2 Steps Least Square (İki Aşamalı En Küçük Kareler)
3SLS:	3 Steps Least Square (Üç Aşamalı En Küçük Kareler)

GİRİŞ

Dönüşüm ve gelişim, hızla değişen dünyanın bir parçası haline gelmiş ve bu sürecin en hızlı yaşandığı son dönem ise, küreselleşme olgusunun hayatımızdaki hissedilirliğinin arttığı periyot olmuştur. Literatürde yoğun tartışmalara neden olan, üzerinde fikir birliği sağlanamamış, hakkında belki de en çok yorum yapılmış olgu olan küreselleşme; ekonomi, siyaset ve kültür boyutları üzerinden derinlik kazanmıştır. Kendisi dinamik olan bu kavram, etkileşime girdiği diğer bütün kavramları farklılaştırmış ve sonuçta küreselleşmenin kendi lehinde veya aleyhinde yorumlar yapılmasına neden olmuştur.

Küreselleşmeden en belirgin şekilde etkilenen aktör, modern ve post-modern dönemin kilit noktası olan ulus devlettir. Temelleri Vestfalya Anlaşmaları'nda atılmış, varlığı sınırları belli bir coğrafi alanda çerçevelenmiş, gelişim faktörü olarak vatandaşlarının bir ulusu oluşturduğu aygıt olan ulus devlet, aşınan eski dayanak noktalarının yerine yeni dinamikler oluşturmak zorunda kalmıştır. Bu duruma ulus devletin sonu ulus üstü birliğin oluşumu olarak bakılabileceği gibi, devletin tekrar tanımlanıp gerçekleşmekte olan değişime öncülük edeceği şeklinde yorum da yapılabilir. Hegemonya, askerî ve ekonomik güçlerinin yeterliliği ve bu üstünlüklerini siyasî boyutta liberal rejimlerine; ekonomik boyutta ise, finansal ve ticarî işlemleri oluşturup düzenleyerek meydana getirmektedir. Öyle ki, günümüzde ulus üstü gibi gözüken kimi şirketler, köken olarak hâlâ bu hegemon devletlere bağlıdır. Böylelikle, ekonomi tüm kavramların merkezinde yer almaya başlamıştır.

Ekonominin olguların odak noktasında bulunmaya başlamasından bu yana, ulus devlet de kendini var eden güce ait dinamikleri bu yönde dönüştürmek zorunda kalmıştır. Ulusun devamlılığını sağlayan, uzun ve kısa vadede kendi iradesiyle değiştiremediği parametreler olan tarih, coğrafya, nüfus ve kültür gibi değişkenler dahi, dönüştürücü etkisi yeni olan küreselleşme olgusu ile beraber yeniden tanımlanarak farklı boyutlara kavuşmuştur. Homojen bir nüfusa sahip olan ulusun yerini, heterojen yerelliklerle, alt ve üst kimliklere sahip olduğu iddia edilen nüfusun, dünyanın geri kalanı ile rekabet edebilmesi gereken işgücü ve bilhassa kaliteli beşerî sermaye bileşimine sahip olması gerekliliği; coğrafyanın, jeopolitik öneminin pazarlarla en iyi iletişim ve bağlantı noktasın üzerinde bulunmasına göre

jeoekonomiye dönüşmesi durumu; çok kültürlülüğün ve Batı kaynaklı değerlerin ulusal kültürde yarattığı kimlik sarsıntıları; tarih de dahil olmak üzere ulusal güç dinamikleri üzerinde zayıflatıcı etki gösterebilmiştir. Ulusun potansiyel güç dinamiklerini oluşturan; stratejik zihniyet, planlama ve idare temelleri, teknolojik kapasitenin ekonomik kapasite ile birbirlerinden doğan etkileşimin şekillendirdiği askerî kapasiteyi meydana getirmektedir.

Ekonomik gücün bu kadar ön planda olduğu bir dönemde, ister istemez ulusun gücü doğrultusunda sağlayacağı çıkarı ve bu çıkarı sağlamanın ulusal güvenliği oluşturmakla tesis edilebileceği gerçeği, daha açık hale gelmiştir. Türkiye'nin kendi kaynaklarından beslenebilmesi, ulusal gücünü sadece büyük güçlerin önderliği doğrultusunda bölgesel arenada kullanabilme yetkisi dışında, aktif bir biçimde yararlı hale getirilmesi gerekmektedir. Bunun sağlanması ise, yıllardır uygulanması verimsiz bir sonuç doğuran sanayileşme merkezli kalkınma politikalarının yenilenmesi, araştırma geliştirme faaliyetlerine ve dolayısıyla teknolojik kapasiteye verilen önemin ulusal politika haline getirilerek artırılması, yolundan geçmektedir. Doğal olarak, diğer devletlerle ekonomik anlamda ilişki içerisinde bulunulacaktır. Ancak, dikkat edilmesi gereken husus, ülkenin kendi çıkarlarını sağlaması doğrultusunda başka devletlere bağımlı hale gelmesinin ileride var oluşunu etkileyebilecek sonuçlar doğurabilme olasılığıdır.

Bu çalışmayla küreselleşen dünyada hâlâ önemini muhafaza etmekte olan ulusal güç dinamiklerinin Türkiye ekonomisine etkisinin analizi amaçlanmıştır. Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde konunun temelini oluşturan kavramsal çerçeve çizilecektir. Öncelikle, küreselleşme, güç ve çıkar ile güvenlik kavramlarının kökeni ve oluşumu açıklanacak, sonrasında ise, küreselleşme ile birlikte bu kavramların değişen konjonktürden nasıl etkilendikleri anlamlarının tekrar hangi şekilde tanımlandığı anlatılacaktır. Bununla beraber, ulusal güç dinamiklerinin daha iyi anlaşılabilmesi adına bahsi geçen kavramlarının ulusal aktörlerin etkileşim halinde bulundukları uluslararası arenada nasıl etkilendikleri konusu incelenecektir.

İkinci bölümde, Türkiye ekonomisinin Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadar olan genel yapısının küreselleşme karşısında bu olgu öncesinde ve sonrasında oluşturduğu refleksler incelenecektir. Küreselleşmenin özel olarak

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME, GÜÇ, ÇIKAR ve GÜVENLİK: KAVRAMSAL ÇERÇEVE ve İLİŞKİLER AĞI

1.1. Küreselleşme Kavramı: Tanımı, Boyutları ve Bu Kavrama Ait Görüşler

“Küreselleşme”, insanoğlunun günlük hayatına girmiş, artık aşına olduğu bir kavram hâline gelmiştir. Kavramın uzun zamandır sadece ekonomik ve teknolojik olduğu kadar, siyasî ve kültürel boyutları da bulunmaktadır. Çağdaş küreselleşme araştırmaları, uluslararası işbölümü ve endüstriyel organizasyonların değişen yapısından, kent merkezli yeniden yapılanma biçimine, devletin doğasındaki dönüşümlere, sivil topluma, vatandaşlığa, demokrasiye, kamusal alana, milliyetçiliğe, politik-kültürel kimliklere, yerelliklere ve hatta mimari yapılara kadar çok geniş bir konu yelpazesini kuşatmıştır.¹

Etimolojik açıdan küreselleşme kavramı, aşağıdaki şekillerde tanımlanabilmektedir. “Küreselleşme” (*globalization*) sözcüğü, ilk olarak 1959 yılında ifade edilmiştir. “Küresel Köy” tabiri 1960 yılından itibaren ilgili literatürde yerini almıştır. Bu tabir, Kanadalı eğitimci Marshall McLuhan tarafından icat edilmediyse de onun tarafından ünlü hale getirilmiştir.² Türk Dil Kurumu’na göre; “küresel” kavramı, dünya ölçüsünde geniş bir bakış açısıyla benimsenen; “küreselleşme” ise, küreselleşmek durumu olarak tanımlanmaktadır.³

¹ Neil Brenner, “Beyond State-Centism? Space, Territoriality, and Geographical Scale in Globalization Studies”, *Theory and Society*, No. 28, 1999, p. 39.

² The Online Etymology Dictionary, (Çevrimiçi)
<http://www.etymonline.com/index.php?search=globalization&searchmode=none>. 29.09.2008.

³ Türk Dil Kurumu (TDK), *Türkçe Sözlük (A - J)*, 8. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, Yayın No. 549, C. 2, 1988, s. 1440.

Berger, küreselleşmenin, Alman kömür endüstrisinin gerilemesinden Japon gençlerinin cinsel alışkanlıklarına kadar her şeyi açıklamak için sunulan bir “*klişe*” haline geldiğini söylemektedir.⁴ Hirst’in ve Thompson’ın yorumlarına göre ise, küreselleşme, sosyal bilimlerde “*moda bir kavram*” ve gündemi yakalama sözcüğüdür.⁵ Hirst’in ve Thompson’ın görüşlerine benzer bir yorum yapan Bauman, bu kavrama, geçici bir süre için moda olan bir kelimeden eski bir deyim dönüşen, şu anki ve gelecekteki gizemli kapıları açabilecek bir “*giriş anahtarı*” gözüyle bakmaktadır.⁶ Bu görüşlerin yanı sıra Falk, küreselleşmeyi mevcut tarihi dönemi -iyi ya da kötü- ama en tatminkâr biçimde tasvir eden bir “*etiket*” olarak görmektedir.⁷

Adda ise yorumunu sistemsal boyuta taşıyarak küreselleşmeden söz etmenin iktisadî bir sistem olarak kapitalizmin dünyaya yayılışı olduğunu savunmaktadır.⁸ Kapitalizmin gelişmesi sonunda -ulusal hareketlerin uyanmasının ardından- uluslararası alanda her türlü ilişki gelişmekte ve çoğalmaktadır. Bunun sonucunda, ulusal duvarlar yıkıldıkça; sermaye, siyaset ve bilim gibi unsurlar arasında, enternasyonal birlik yaratılmaktadır.⁹ Brenner da küreselleşmeyi farklı bir biçimde değerlendirmektedir. Onun vurguladığı nokta, çoğu çağdaş küreselleşme araştırmasının merkezinde olan küreselleşmenin ayrıldığı tarihsel dönemler, küreselleşmenin nedensel etkenleri ve sosyo-politik alanları gibi temel yöntemler değildir. Kendisi daha çok, küreselleşme ile birlikte oluşan, sosyal bilimlerdeki devlet merkezli (*state-centric*) ve sabit coğrafi ölçek ile mekan anlayışındaki değişmeyi önemsemektedir. Bunun sonucunda, dünya kapitalizminin coğrafi kurumlarının küreselleşmesi yoluyla küreselleşmeyi açıklamaya çalışmaktadır.¹⁰

Yukarıdaki görüşlerin yanı sıra, küreselleşmeye, -dünyanın genelindeki birbirine bağımlı ağların artmasına- insanlık tarihi kadar eski bir olgu olarak da

⁴ Peter L. Berger, “Four Faces of Global Culture”, **The National Interest**, No. 49, Fall 1997, p. 23.

⁵ Paul Hirst ve Grahame Thompson, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çev. Çağla Erdem ve Elif Yücel, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2003, s. 26.

⁶ Zygmunt Bauman, **Globalization The Human Consequences**, 1st Ed., New York, Columbia University Press, 1998, p. 1.

⁷ Richard Falk, **Yırtıcı Küreselleşme Bir Eleştiri**, Çev. Ali Çoksu, 3. bs, İstanbul, Küre Yayınları, Nisan 2005, s. 1.

⁸ Jacques Adda, **Ekonominin Küreselleşmesi**, Çev. Sevgi İnceci, 2. bs, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 9.

⁹ V.İ. Lenin, **Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı**, Çev. Muzaffer Erdost, 1. bs, Ankara, Sol Yayınları, 2007, s. 21.

¹⁰ Brenner, **a.g.e.**, p. 42.

bakılabilir. Burada yeni olan, ağların daha belirgin ve karmaşık olması, çeşitli bölgelerden ve toplumsal sınıflardan daha çok insanı kapsamasıdır.¹¹ Neredeyse bir “dünya toplumu”ndan söz edilmektedir. Castells’e göre, dünya toplumu bir “ağ toplumu”dur; Öyle ki, bu toplum; elektronik iletişim ile iktisadî, kültürel v.b. faaliyetler yapılan, kurumsal kararlardan ve toplumsal hareketlerden Genel Ağ (İnternet) aracılığıyla haberdar olunulan bir toplumdur.¹² Luhmann, Castells’e benzer bir şekilde, bilgi çağında oluşan iletişimin içeriğinin, tek bir toplum olan “dünya toplumu”nu oluşturduğunu öne sürmektedir.¹³ “Dünya toplumu” kavramının bir başka kullanıcısı Wallerstein ise, bu kavramın temeline ekonomiyi yerleştirmekte ve son aşamada dünya toplumunun, kapitalist üretim ve ticaret ilişkileri sonucunda ortaya çıkan kapitalist dünya sistemine dönüştüğünü ileri sürmektedir.¹⁴

Giddens da küreselleşmeyi, “tüm insanların tek dünyada yaşadığı” tezi ile ilintili olarak görmektedir. Ona göre bu, dünya çapında yoğunluğu artan sosyal ilişkilerin, kilometrelerce ötede oluşan yerel vakalar tarafından şekillenen olaylar vasıtasıyla uzak yörelerle bağlantılı olmasıdır.¹⁵ Bununla beraber, küreselleşmenin itici güçleri arasında ekonominin özel bir yeri olduğuna inanmaktadır. Stiglitz’e göre ise, küreselleşme; uluslararası fikirlerin ve bilgilerin akışı, kültürlerin paylaşımı, küresel sivil toplum ve çevresel hareketler gibi birçok şeyi içermektedir. Ancak, küreselleşmeye dair en büyük umut ekonomi ile ilgilidir. Yaşam standartlarının dünya çapında artması beklenmektedir. Fakir ülkelere, denizaşırı piyasalara giriş izni verileceği ve böylece mallarını satabilecekleri; daha ucuz fiyata yeni ürünler üretecek yabancı sermayenin ülkeye geleceği; sınırların açılıp insanların yurtdışına eğitim ve iş için çıkabilecekleri, kazançlarını ailelerine göndererek aileleri için kaynak

¹¹ Joseph Nye, **Amerikan Gücünün Paradoksu**, Çev. Gürol Koca, 1. bs, İstanbul, Literatür Yayınları, 2003, s. 94.

¹² Manuel Castells, “Materials For An Exploratory Theory Of The Network Society”, **British Journal of Sociology**, No. 51, 2000, p. 13.

¹³ Ali Y. Sarıbay, **Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme**, 1. bs, İstanbul, Everest Yayınları, 2004, s. 2.

¹⁴ Immanuel Wallerstein, “İlim Adamları Sınıfının Ana Akımı ve Gerçeklik: Bir Dönüm Noktasında Mıyız?”, **Modern Küresel Sistem**, Der. Immanuel Wallerstein, Çev. M. Kürşat Atalar, 1. bs., Pınar Yayınevi, 2006, s. 112.

¹⁵ Anthony Giddens, **Consequences of Modernity**, Standford; California, Standford University Press, 1990, p. 64. (Bu duruma örnek olarak Çin’in bir fabrikasında yaşanan Uygur asıllı işçilerin Çinli iş arkadaşları tarafından katledilmesi ardından, olayın Genel Ağ’da yer alması ve tüm dünyada protesto gösterilerinin yapılması verilebilir.)

yaratacakları bir ortam oluşması beklenmektedir.¹⁶ Bununla beraber, küreselleşme iki yoldan şekillenmektedir. Bunlardan birincisi, teknolojik gelişmeyi ve kültürel yayılmayı içerir. İkinci yol ise, hükümet politikalarına bağlıdır. Hükümetler, mevcut ekonomik düzenlerini değiştirip ulusal ekonomilerini liberalleştirerek küreselleşmeye yön vermektedirler.

Giddens, temelde küreselleşmenin, kısmen Batılılaşma olduğunu belirtmektedir. Bu yüzden küreselleşmenin tamamen tarafsız bir biçimde gelişmediğini ve sonuçları bakımından tamamen olumlu bir olay olmadığını savunmaktadır. Batılılaşma temelli küreselleşmenin, önemli iki unsuru, bu açıklama yoluyla karşımıza çıkmaktadır.¹⁷ Bu unsurlar, “maddelerin yaygınlaş(tırıl)ması” ile “değerlerin yaygınlaş(tırıl)ması”dır.¹⁸ Ancak Giddens, bu yaygınlaştırılmaya karşın küreselleşme sürecinde “ters yönlü sömürgeleşme”nin de mevcut olduğunu düşünmektedir. Örneğin -ona göre- ; Cable News Network (CNN), Coca-Cola her ne kadar küreselleşmeyi temsil eder gözüke de Brezilya yapımı televizyon yayınlarının Portekiz kanallarına satılması ve (göçler v.b. nedenlerden dolayı) Los Angeles’ın Latinleşmesi gibi olaylar da, tam tersi bir etkinin de varlığını kanıtlamaktadır.¹⁹ Joseph Nye Jr. da Anthony Giddens gibi bugün küreselleşmenin Batı (Amerika) merkezli olduğuna inanmaktadır. Çünkü, Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD’nin) bilgi devrimindeki payının yüksek oranda bulunduğunu ve küresel bilgi şebekeleri içeriğinin büyük bir kısmının bu ülkede oluşturulduğunu düşünmektedir.²⁰

Yukarıdaki düşüncelerin bahsedilebilecek ortak noktası, küreselleşmeden bahsedilirken bu olayın dönemsel olarak ortaya çıkışında bir fikir birliği olmayışıdır. Aslında küreselleşmenin tarihi, küreselleşmenin yeni olup olmadığına dair sorulan sorunun cevabı ile alâkalıdır. Bununla beraber, 1990’ların başından beri günümüze kadar küreselleşme kavramı açıklanırken kullanılan çağdaş, temel önermeler bulunmaktadır. Bu önermelere göre, anahtar küresel akımlar ve ağlar ile bu akımlar

¹⁶ Joseph E. Stiglitz, **Making Globalization Work**, 1st Ed., New York, Penguin Books, 2007, p. 4.

¹⁷ Maddelerin yaygınlaş(tırıl)masından kast edilen fast-food, losyon ve parfüm markaları, giyim - kuşam v.b. (maddi) ürünlerin yaygınlaş(tırıl)ması iken; Değerlerin yaygınlaştırılmasında çevre koruma bilinci, hizmet kalitesinde standartlaşma v.b. soyut unsurlar vurgulanmaktadır.

¹⁸ Mustafa E. Erkal, “Küreselleşme ve Dinlerarası Diyalog”, **Sosyoloji Konferansları**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi (İ.Ü.) Basım Müdürlüğü, Otuzüçüncü Kitap, 2006, s. 23.

¹⁹ Erkal, **a.y.**.

²⁰ Nye, **a.g.e.**, s. 97.

ve ağlar ile bağlantılı olarak devletler, sınırlar ve bölgeler; modern öncesi, erken modern, modern ve çağdaş olmak üzere dört zaman diliminde incelenebilmektedir.

İşte, günümüzdeki küreselleşmeyi anlamak, bu farklı evreleri, onların coğrafyalarını, tarihlerini ve bölgelerarası iktidar ilişkilerinin değişen yapısını farklılaştıran nedir sorusunu, böylesi küresel karşılıklı bağlılığın, sistemlerin ve örüntülerinin nasıl örgütlendiği ve yeniden üretildiği sorusu da dahil, araştırmayı gerektirmektedir. Bu şekilde küreselleşme sürecini dönemlere, evrelere bölmek küreselleşmeyi açıklamaya, küreselleşmenin farklı tarihsel biçimleri fikrine sarılarak küreselleşme kavramını esnetme imkânını sunmaktadır. Aynı zamanda, bu küreselleşme örüntülerinin, faaliyetin farklı nüfuz alanlarının hem içindeki, hem de aralarındaki, zaman içinde nasıl benzeşip farklılaştığını gözden geçirmeyi gerekli kılmaktadır.²¹

Modern öncesi dönemin siyasî aygıtı erken imparatorluk sistemleridir. Bu imparatorluklar, tarımsal amaçlı yayılan, göçebe imparatorluklardır. Yaşam tarzına dini bakış açıları hâkimdir. İstilalar ve salgın hastalıklar, nüfus yapısını şekillendirmektedir. Ekonomik faaliyetlerde ise, uzun mesafeli ticaret ön plana çıkmaktadır. İstilalar, tarımsal yayılma ve salgın hastalıklar tüm sınırları bulanık ve belirsiz hale getirmiştir.

Erken modern dönemde küresel Avrupa imparatorlukları gelişmiştir. Tarımsal yayılmanın yerini siyasî ve askerî yayılmalar almıştır. Avrupa ve Yeni Dünya, baskın unsurlar olarak ön plana çıkmaktadırlar. Ekonomik faaliyetlerde ise, yeni transatlantik değişimler meydana gelmeye başlamıştır. Bunların yanı sıra Avrupa’da her ne kadar krallıklar ve imparatorluklar egemense de modern mutlakiyetçiler ile anayasal devletler ortaya çıkmaya başlamış ve dönemin sonunda ilk ulusal devrimler (ABD, Fransa) gerçekleşmiştir.

Modern dönemde hâlâ küresel Avrupa imparatorlukları mevcuttur. Jeopolitik konum ön plandadır. Askerî, siyasî ve kültürel akımlar yaygınlaşmış durumdadır. Bu akımların yaygınlaşması Batılı, laik söylemlerin ve ideolojilerin küresel dolaşımına

²¹ David Held ve Anthony McGrew, **Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışmaları**, Der. David Held ve Anthony McGrew, Çev. Ali Rıza Güngen vd., 1. bs., Ankara, Phoenix Yayınevi, 2008, ss. 14-15.

önayak olmaktadır. Transatlantik göçler ve Asya kökenli diasporalar²² mevcut durumu şekillendirici etkenler arasındadırlar. Artık bir dünya ekonomisi oluşmaya başlamaktadır. Batıda ve Latin Amerika'da ulus devletler gelişirken mevcut krallık ve imparatorluklar diğer coğrafi alanlarda hâlâ baskın durumdadırlar.

Çağdaş dönem, Soğuk Savaş ve sonrası ilişkiler ile değişimleri içermektedir. İletişim ve ulaşım, yeni küresel değişimleri ve Batılı, popüler söylemin yayılımını getirmiştir. Bu dönem, Bretton Woods²³ öncesi ve sonrasını içermektedir. Bununla beraber çok uluslu üretim, yatırım, ticaret ve finansal piyasalar ile teknoloji transferi ekonomik faaliyetlerin temelidir. Diğer taraftan küresel göçün yeni yolları oluşmuştur. Siyasal birim olarak da artık ulus devlet hâkimdir. Ancak ortaya bölgesel teşekküller de çıkmıştır. Çok katmanlı yönetim mevcuttur.

Tüm bu anahtar küresel akımlar, Tablo 1'de görülmektedir.

²² Diaspora, herhangi bir ulusun veya inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları yer anlamına gelmektedir.

²³ **Bretton Woods Anlaşması:** II. Dünya Savaşı sonrasında sonra döviz kurlarının dünya ticaretini geliştirici bir sisteme göre saptanması için yeni yöntemler aranmış ve bu çalışmalar sonucunda Temmuz 1944'te ABD'nin New Hampshire eyaletinin bir kasabası olan Bretton Woods'da toplanan Birleşmiş Milletler Para ve Finans konferansında imzalanan "Uluslararası Para Anlaşması" ile uluslararası ödemelerde kullanılacak yeni bir sistem geliştirilmiştir. Doğu bloku ülkeleri dışındaki 44 ülkeden 730 delegenin katıldığı bu anlaşma ile katılan ülke paraları için sabit kur esası benimsenmiş ve anlaşmaya katılan her ülkenin parasının değerinin, dolar esas alınarak saptanması kabul edilmiştir. Uluslararası para sisteminin kurallarını belirleyen bu anlaşma ile Dünya Bankası (DB/WB) ve Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) kurulmasına karar vermiştir. Bu kurumlar, 1946'da, yeterli sayıda ülke anlaşmayı imzalayınca faaliyete geçmiştir.

Tablo 1: Anahtar Küresel Akımlar

	Modern Öncesi Dönem	Erken Modern Dönem	Modern Dönem	Çağdaş Dönem
Anahtar Küresel Akımlar ve Ağlar	Erken imparatorluk sistemleri Dünya dinleri Göçebe imparatorluklar ve tarımsal (amaçlı) yayılma İstilâlar ve salgın hastalıklar Uzun mesafeli ticaret	Siyasî ve askerî yayılmalar Avrupa ve Yeni Dünya: Demografik, çevresel, salgın akımlar Küresel Avrupa İmparatorluklarının gelişmesi Yeni transatlantik ekonomik değişimler	Küresel Avrupa imparatorlukları, askerî, siyasî, kültürel akımlar – jeopolitik Batılı, laik söylemlerin ve ideolojilerin küresel dolaşımı Transatlantik göçler, Asya'ya ait diasporalar Dünya ekonomisi	Soğuk Savaş ve Soğuk Savaş sonrası askerî ilişkilerin, küresel ve bölgesel yönetim sistemlerinin ve uluslararası hukukun teşekkülü Bretton Woods ekonomik küreselleşmesi(nin) öncesi ve sonrası : Ticaret, mali piyasalar, çok uluslu üretim ve yatırım, teknoloji transferi Küresel göçün yeni yolları Basının, Batılı popüler kültürün ve söylemin küresel yayılımı İletişimin ve ulaşımın yeni küresel şebekeleri
Devletler, Sınırlar ve Bölgeler	Tüm sınırlar bulanık ve belirsiz Göçler ve diğer hareketler sınırlar üzerinden olmaya eğilimli değildir; fakat, siyasî alanı yeniden şekillendirmekteler: Bu, gelecek iki yüzyıl da bu şekilde devam etti	İlk-ulusların, modern mutlakîyetçilerin ve anayasal devletlerin Avrupa'da ortaya çıkışı Dönemin sonuna doğru ilk ulusal devrimler (Fransa, ABD) Krallıklar, imparatorluklar ve kırılğan, aşınmış 'egemenlik' hala Avrupa'da baskın biçimde, Avrupa dışında da benzer biçimde (mevcut)	Batıda ve Latin Amerika'da ulus devletin gelişmesi Avrupalı ve yerli imparatorluklar ve krallıklar başka yerlerde (hâlâ) baskınlar	Ulus devlet baskın siyasî birim Ortaya çıkan bölgesel teşekküller Çok katmanlı yönetim

Kaynak: David Held et. al., **Global Transformations: Politics, Economics and Cultures**, Cambridge, Polity Press, 1999, p. 432.

Kavramın tanımı ve tarihçesinden sonra, aşağıda bu kavrama ait görüşler incelenecektir.

1.1.1. Küreselleşmeye Dair Görüşler

Yukarıdaki yapılmış olan ilk tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere, küreselleşme konusu, günümüzde çok geniş bir yazına sahiptir. Ancak, bu literatürde bir fikir birliği söz konusu değildir. Küreselleşmeye yönelik yaklaşımlar; Held, McGrew, Goldblatt ve Perraton'ın sınıflandırılması göz önünde tutularak, “Aşırı-Küreselleşmeciler” (*Hyperglobalists*), “Şüpheciler” (*Specticals*) ve “Dönüşümcüler” (*Transformationalists*) olmak üzere aşağıda üç başlıkta incelenecektir.²⁴

1.1.1.1. Aşırı-Küreselleşmeciler (*Hyperglobalist*)

Aşırı-Küreselleşmeciler için küreselleşme, insanlık tarihinde “geleneksel ulus devletlerin küresel bir ekonomide anormal, hatta imkânsız iş birimleri haline geldiği” yeni bir çağı tanımlamaktadır. Küreselleşmeye bu şekilde bakılması, ekonomi temelli bir mantığa ayrıcalık verildiğini göstermektedir. Bu bakış açısına sahip düşünürler, Neo-Liberal değişimin içinde, küresel tek bir piyasanın ortaya çıkışını ve küresel rekabet kurallarını, insanlığın ilerleyişinin işareti olarak kabul etmektedirler. Aşırı-Küreselleşmeciler, ekonomik küreselleşmenin, ulus üstü üretim ağının kurulması ile ticaret ve finans üzerinden ekonomilerin “ulussuzlaştırılması”nı (*denationalization*) getirdiğini öne sürmektedirler. Bu sınırsızlıkta ulusal ekonomiler ve hükümetler; küresel sermaye için nakil kemerlerine veya en sonunda, yönetişimin artan güçlü yerel, bölgesel ve küresel mekanizmaları arasında kalmış, basit ve orta derece müesseselere dönüşmek zorunda bırakılmışlardır.²⁵ Ulusal siyasî ve ekonomik güç; sadece bütünleşmiş bir küresellik yaratmada ulusları birbirine bağlayan tutkal vazifesi görmeye indirgenmiştir.

²⁴ David Held et. al., **Global Transformations: Politics, Economics and Cultures**, Cambridge, Polity Press, 1999, pp. 3-10.

²⁵ A.e., p. 3.

Aşırı-Küreselleşmeci Kenichi Ohmae, ulusların artık basit birer “kurgu” düzeyinde kaldıklarını öne sürmektedir. Hatta onunla aynı görüşe sahip yazarlar, Asya krizinin ekonomik sıkıntılarının küreselleşme gerçeğini tüm çıplaklığıyla gözler önüne serdiğini iddia etmişlerdir.²⁶ Susan Strange’ın açıkladığı gibi “*Dünya piyasalarının kişisel olmayan güçleri...Şimdi, ekonomi ve toplum üzerinde nihai olarak ait olması gereken siyasî otoriteye sahip olan devletlerden daha güçlülerdir... Devletlerin azalan otoritesi, otoritenin büyüyen bir nüfuzunu diğer müessese ve kurumlara ve yerel ile bölgesel kurullara yansıtmaktadır.*”²⁷ Bu bakış açısı dahilinde birçok Aşırı-Küreselleşmeci için, ekonomik küreselleşme, dünya toplumunda eninde sonunda geleneksel ulus devletin yerine geçen veya yerine geçecek olan iktisadî ve siyasî birlikleri inşa etmektedir. Ulusların daha önce sahip oldukları egemenlikleri aşmakta ve siyasetçilerin olayları etkileme yeteneklerinin önemli bir kısmı kaybolmaktadır. Böylece ulus devlet çağının sona erdiği iddia edilmektedir.²⁸

Küreselleşmenin temeli olan ekonomik küreselleşme, Aşırı-Küreselleşmecilere göre; küresel ekonomide kaybedenler kadar kazananlar da üretmektedir. Hatta küreselleşme, küresel ekonomide kazananlar ve kaybedenler arasında büyüyen kutuplaşma ile alâkalıdır. Bu görüşe rağmen, Neo-Liberal açıdan küresel ekonomik yarışın, sıfır toplamı olarak sonuca ulaşmasını gerektirmez. Her ülkenin belirli ürünlerin üretiminde avantajı vardır ve ülkeler bu avantajdan uzun dönemde istifade edebilirler.²⁹ Aşırı-Küreselleşmecilerin bu yorumu Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi’nin bir yansıması olarak algılanabilir.

Ayrıca, bütün bu ekonomik siyasî dönüşümler ister istemez bireylerden oluşmuş toplumların sosyo-kültürel yüzüne yansımaktadır. Tüketimci ideolojinin dünya çapında yayılması, aynı zamanda yeni bir kimlik duygusunu da dayatmaktadır. Bu yeni kimlik, geleneksel kültür ile geleneksel yaşam biçimlerinin yerine geçmiştir. Liberal demokrasinin küresel yayılışı ile ortaya çıkan ekonominin ve politik

²⁶ Giddens, **a.g.e.**, p. 21.

²⁷ Susan Strange, **The Retreat of the State The Diffusion of Power in the World Economy**, Cambridge, Cambridge University Press, 2000, p. 4.

²⁸ **A.e.**

²⁹ Held et. al., **a.g.e.**, p. 4, 5.

organizasyonların evrensel standartları ile tanımlanan bu medeniyetin güçlendirilmesi duygusu desteklenmiştir.³⁰

1.1.1.2. Şüpheciler (*Specticals*)

Şüpheciler, 19. yüzyılın dünya işgücü, yatırım ve ticaret akışının istatistiksel kanıtlarından yararlanarak, günümüzdeki ekonomik bağımsızlık seviyesinin tarihsel olarak eşi benzeri görülmemiş bir durum olmadığını iddia etmektedirler.³¹ Aşırı-Küreselleşmeciler ile Şüpheciler, küreselleşmenin temel dinamiğinin ekonomi olduğuna dair ortak bir paydada buluşmaktadırlar. Şüphecilere göre, küreselleşme konusunda edilen lafların hepsi kuru gürültüden ibarettir ve küresel ekonomi, sağladığı yararlar, kazandırdığı deneyimler ile getirdiği olumsuzluklar ne olursa olsun, önceki dönemde var olan ekonomiden farklı bir durumda değildir.³²

Bu bakış açısına göre, mevcut durum küreselleşmeden de öte, Tek Fiyat Kanunu'nun³³ geçerli olduğu, mükemmel şekilde bütünleşmiş âlemşümul ekonomilerin egemen ve beynelmilelliğin en üst seviyede olduğu durumlar dahi, tarihî kanıtların doğruladığı üzere, çoğunlukla ulusal ekonomiler arasındaki etkileşimler sonucunda meydana gelmiştir. Şüpheciler tarafından, küreselleşmenin bir “efsane” oluşu, onun bütün ekonomik tanımının her şeyden önce mükemmel bir biçimde bütünleşmiş küresel bir piyasa ile dengelendiğine bağlanmaktadır. Aynı zamanda bu görüşte olan düşünürler, küreselleşmeye verilen önemin abartıldığına inanmaktadırlar. Bu açıdan Şüpheciler, Aşırı-Küreselleşmecilerin tezlerini, onların uluslararası ekonomik faaliyetleri düzenlemek adına, ulusal hükümetlerin gücüne olduğundan az değer vermelerinden bu yana, temelde eksik ve politik açıdan olgunlaşmamış bulmaktadırlar. Hükümetin bu gücünün, kendi kontrolü dışında olmasından çok, uluslaştırma (*nationalization*) güçleri bizatihi ekonomik

³⁰ A.e.

³¹ Robert Gilpin, **The Challenge of Global Capitalism; The World Economy in the 21st Century**, New Jersey, Princeton University Press, 2000, pp. 18-19.

³² Giddens, **a.g.e.**, p. 20.

³³ **Tek Fiyat Kanunu:** Etkin piyasalarda aynı mallar için tek fiyat oluşacağını ifade eden iktisadi kanundur. Etkin piyasalarda, alıcılar veya tüketiciler fiyatı düşük olan mala doğru hareket gösterirler, satıcılar veya üreticiler ise fiyatı yüksek olan mala doğru hareket gösterirler. Dolayısıyla piyasanın dengeye gelmesi çok kısa sürecektir.

serbestleşmenin devam etmesini sağlayan ulusal hükümetlerin düzenleyici gücüne dayanmaktadırlar.³⁴

Birçok Şüpheli için, eğer güncel kanıtlar herhangi bir şeyi ispat ediyorsa bu ispat edilen nokta; ekonomik faaliyetlerin belirli bir “bölgeselleşme”ye uğramasıdır. Bu bölgeselleşme bütün bir dünya ekonomisini üç ana finansal ve ticarî blok yönünde değiştirmektedir. Bu bölgeler: Avrupa, Asya-Pasifik ve Kuzey Amerika’dır. Klasik Altın Standardı Çağı³⁵ ile karşılaştırıldığında, şimdiki dünya ekonomisi daha önce olduğuna kıyasla, önemli bir biçimde daha az bütünleşmiş durumdadır. Şüpheliler arasında, küreselleşme ve bölgeselleşme çağdaş eğilimler olarak düşünülmektedir. İmparatorluk çağlarıyla karşılaştırıldığında ise, uluslararası ekonomi, coğrafi kapsamı içinde daha az küresel hale gelmiştir.³⁶

Şüpheliler için küreselleşme, ekonomik boyutta olduğu gibi kültürel açıdan da dünyayı, küresel bir uygarlık yerine, yeni anlayışlar çerçevesinde bölünmelere doğru götürmektedir.³⁷ Gittikçe küreselleşen dünyada -tarihte daha önce eşi benzeri olmayan bir biçimde medenî, toplumsal ve diğer karşılıklı bağımlılık biçimleri ve yaygın biçimde bunun bilincinde olma ile betimlenen- medenî, toplumsal ve etnik bilinçliliğin şiddetlenmesi söz konusu olmaktadır. Bununla beraber küreselleşme, bir bütünleşmeyi değil, farklı kültür ve uygarlıklar arasındaki çatışmaları hatta köktendinciliği ve saldırgan milliyetçiliği beraberinde getirmektedir.³⁸

Şüpheliler, küreselleşmenin siyasî boyutu hakkında Aşırı-Küreselleşmecilerin görüşünün tam tersini iddia etmektedirler. Onlara göre, uluslararasılaşmanın merkezi devleti daha az içeren yeni bir dünya düzenini ortaya çıkardığı varsayımı doğru değildir. Hükümetler, uluslararasılaşmanın pasif kurbanları

³⁴ Held et. al., a.y.

³⁵ **Altın Standardı Sistemi:** Standart para biriminin, belirli bir ağırlıkta altın olarak kabul edildiği veya para değerinin belli ağırlıkta altının değerine denk tutulduğu para sistemidir. Ülke içinde altın standardının benimsenmesi, uluslararası seviyede de altın standardının uygulanması sonucunu getirmektedir. Altın standardında ya altın sikkeler kanuni olarak para dolaşımına girmekte ya da kâğıt para, istendiğinde sabit bir fiyatla altına çevrilebilmektedir.

³⁶ A.e.

³⁷ Veysel Bozkurt, “Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar”, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Der. Veysel Bozkurt, 1. bs, İstanbul, Alfa Yayınları, 2000, s. 22.

³⁸ Samuel P. Huntington, **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, Çev. Mehmet Turhan ve Y. Z. Cem Soydemir, 4. bs, İstanbul, Okuyan Us Yayınları, 2005, s. 88; Bozkurt, a. y..

değil, tam tersine baş mimarlarıdır. Ulusların siyasî güçleri törpülenmemiş yeni şekillenen ortama göre değişmiş ve etkinleşmiştir. Küreselleşme kavramı, Şüpheciler için, refah sistemlerini ortadan kaldırmak ve devlet harcamalarında kısıntı yapmak isteyen serbest piyasacıların ortaya attığı bir ideolojidir.³⁹

1.1.1.3. Dönüşümcüler (*Transformationalists*)

Dönüşümcüler, dünya düzenini ve çağdaş toplumları yeniden şekillendiren, sosyal, politik ve ekonomik, hızlı değişikliklerin arkasındaki merkezi itici gücün ‘küreselleşme’ olduğuna inanmaktadırlar. Onlara göre, küreselleşmenin modern süreçleri tarihsel olarak emsalsizdir. Hükümetler ve toplumlar artık dünya karşısında, iç ile dış ve yerel ile uluslararası olaylar arasında belirgin bir ayrımın belirgin olmadığı bir dünyaya uyum sağlamak zorundadırlar. Bu bağlamda küreselleşme; toplumların, ekonomilerin, yönetim kurumlarının ve dünya düzeninin güçlü silkelenişinden sorumlu olan, dönüştürücü bir kuvvettir.⁴⁰

Aşırı-Küreselleşmeciler ve Şüpheciler ile karşılaştırıldığında Dönüşümcüler, küreselleşmenin gelecekteki yörüngesi hakkında hiçbir talepte bulunmazlar. Aynı zamanda, günümüzün bir çeşit; tek ve değişmez, ideal tipte küreselleşmiş dünya şekline -bahsedilen dünya şekli küresel piyasa ya da küresel bir medeniyet olsa da- dönüşmesine çabalamazlar. Dönüşümcülere göre, küreselleşme uzun dönemli, tarihsel bir süreçtir. Bu süreç, zıtlıkları bünyesinde barındıran ve geçerli durumun meydana getirdiği faktörler ile şekillenen önemli bir süreçtir.⁴¹

Ekonomik anlamda, çok daha bütünleşmiş bir pazara sahip olduğu ve karşılıklı alınıp satılan malların 19. yüzyıl ile karşılaştırılamayacak kadar fazla ve çeşitli olduğu yadsınmamaktadır. Bununla beraber, ekonomi, daha fazla hizmet sektörüne bağlı hale gelmektedir. İletişim devrimi sayesinde eski yapılar yıkılmakta, eski alışkanlıklar unutulmaya başlanmakta ve kültürler birbirleri ile daha derin temas

³⁹ Giddens, **a.g.e.**, p. 21.

⁴⁰ Held et.al., **a.g.e.**, p. 5, 6.

⁴¹ **A.e.**

halinde olmaya başlamaktadırlar. Yani, bir bakıma bu gelişmeler küresel yapıyı sadece ekonomik açıdan etkilememektedir.⁴²

Giddens, bu noktada -bir Dönüşümcü olarak- Şüphecilerin ve Aşırı-Küreselleşmecilerin küreselleşmenin ne olduğu ya da ne gibi sonuçlar doğuracağını anlamadıklarını iddia ederek, onları küreselleşme olayına hemen hemen yalnızca ekonomik perspektiften bakmakla suçlamaktadır. Ona göre, küreselleşme ekonomik olduğu kadar siyasî, teknolojik ve kültürel boyutları olan bir olgudur.⁴³

Son olarak, Dönüşümcülere göre, ulus devletler hâlâ güçlü olmakla birlikte, siyasî liderlerin de dünyada oynayacak rolleri mevcuttur. Aynı zamanda ulus devletin tekrar şekillenme sürecine girdiği de inkâr edilemeyecek bir durumdur.⁴⁴

Tablo 2’de bu üç yaklaşım dahilinde sınıflandırabileceğimiz yazarların önde gelen çalışmaları yer almaktadır.

⁴² Bozkurt, **a.g.e.**, s. 22, 23.

⁴³ Giddens, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, s. 29.

⁴⁴ Held et. al., **a.g.e.**, p. 7.

Tablo 2: Küreselleşme Kavramına Bakış Açılarına Göre
Önde Gelen Yazarlar ve Bu Yazarların Çalışmaları

Küreselleşme Yaklaşımı	Yazarın Adı	Önde Gelen Çalışma	Çalışmanın Tarihi
Aşırı Küreselleşmeciler	E. Luard	The Globalization of Politics	1990
	H. V. Perlmutter	What Are Global Markets? The Significance of Networks of Trade	1991
	W. Wriston	The Twilight of Sovereignty	1992
	K. Ohmae	The End of the Nation State	1995
	S. Gill	Globalization, Market Civilization, and Disciplinary Neoliberalism	1995
	J. M. Guéhenno	The End of the Nation-State	1995
	S. Strange	The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy	1996
	M. Albrow	The Global Age	1996
	W. Greider	One World, Ready or Not: The Manic Logic of Global Capitalism	1997
	R. Cox	Economic Globalisation and the Limits to Liberal Economy	1997
	J. Gray	False Dawn	1998
Şüpheciler	R. Gilpin	The Political Economy of International Relations	1987
	Gordon	The Global Economy: New Efidice or Crumbling Foundations	1988
	F. Scharpf	Crisis and Choice in European Social Democracy	1991
	Callinicos	Marxism and the New Imperialism	1994
	Krasner	Compromising Westphalia	1995
	P. Krugman	Pop Internationalism	1996
	S. Huntington	The Clash of Civilizations and Remaking of World Order	1996
	Boyer ve Drache	States Against Markets	1996
	K. Armingeon	Globalization as Opportunity: Two Roads to Walfare State Reform	1997
	G. Thompson	International Competitiveness and Environmental Policies	1998
	Weiss	The Myth of the Powerless State: Governing the Economy in a Global Era	1998
Dönüşümcüler	J. A. Cammilleri ve R. Falk	The End of Sovereignty? The Politics of a Shrinking and Fragmented World	1992
	J. A. Scholte	International Relations of Social Change	1993
	T. Nierop	Systems and Regions in Global Politics: An Emprical Study of Diplomacy, International Organization and Trade 1950-1991	1994
	Keohane	'Hobbes' Dilemma and the Institutional Change in World Politics: Sovereignty in International Society	1995
	M. Castells	The Rise of the Network Society	1996
	Ruggie	Winning the Peace: America and World Order in the New Era	1996
	Sassen	Losing Control? Sovereignty in an Age of Globalization	1996
	Murphy	The Sovereignty State System As a Political-Territorial Ideal: Historical and Contemporary Considerations	1996
	D. Held	Models of Democracy	1996
	A. Giddens	Globalization: A Keynote Adress	1996
	Hoogvelt	Globalization and the Postcolonial World: The New Political Economy of Development	1997
	Mann	Has Globalization Ended the Rise and the Rise of Nation-State?	1997
	Rosenau	Government and Democracy in a Globalizing World	1998

Kaynak : Held et. al., **Global Transformations Politics, Economics and Culture**, Politiy Press, Cambridge, 1999, pp. 459-492'den yararlanılarak düzenlenmiştir.

Küreselleşmeye dair yukarıda bahsedilen yaklaşımların daha çok ideolojik olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, aslında Dönüşümcüler ve Şüpheciler de küreselleşme olgusunun ‘kaçınılmaz’ olduğuna dair kabulünün dışına çıkmamaktadırlar. Tartışma hep bu kabul sınırları dâhilinde cereyan etmektedir.⁴⁵ Bu yaklaşımların aralarında zaman zaman fikir birliği söz konusu olsa da temelde önemli farklılıklar bulunmaktadır. Tablo 3’te, yukarıda bahsedilmiş olan küreselleşmeye ait yaklaşımların temel özellikleri özetlenerek verilmektedir.

Tablo 3: Küreselleşme Kavramına Yönelik Yaklaşımların Temel Özellikleri

	Aşırı- küreselleşmeciler	Şüpheciler	Dönüşümcüler
Yeni Olan Nedir?	Küresel bir çağ.	Ticaret blokları, önceki dönemlere göre daha zayıf coğrafi-yönetişim.	Tarihsel olarak eşi görülmedik düzeyde küresel karşılıklı bağlılık.
Baskın Özellikler	Küresel kapitalizm, küresel yönetim ve küresel sivil toplum.	Dünya, 1890’larda olduğundan daha az karşılıklı bağlıdır.	Yoğun ve derin küreselleşme.
Ulusal Hükümetlerin Gücü	(Güç) Gerilmektedir ve aşınmaktadır.	(Güç) Güçlenmektedir ve çoğalmaktadır.	(Güç) Yeniden inşa edilmektedir ve yeniden yapılmaktadır.
Küreselleşmeyi Çalıştıran Güçler	Kapitalizm ve Teknoloji.	Devlet ve Piyasalar.	Modernitenin birleştirici güçleri.
Tabakalaşmanın Modeli	Eski hiyerarşilerin aşınması.	Güney’in giderek artan bir şekilde marjinalleşmesi (uca kayması).	Dünya düzeninin yeni mimarisi.
Baskın Motif	McDonald’s, Madonna v.s.	Ulusal Çıkar.	Siyasal topluluğun dönüşümü.
Küreselleşmenin Kavramsallaştırılması	İnsanî eylemin çerçevesinin yeniden düzenlenmesi (yoluyla).	Uluslararasılaşma ve Bölgeselleşme (yoluyla).	Belli bir mesafedeki eylemlerin ve bölgeler arası ilişkilerin yeniden düzenlenmesiyle (yoluyla).
Tarihsel Yörünge	Küresel Uygarlık.	Bölgesel Bloklar, Uygarlıklar Çatışması	Karşılıklı bağımlılık: Küresel bütünleşme ve parçalanma.
Özet Argüman	Ulus devletin sonu	Uluslararasılaşma, Devletin kabulü ve desteğine bağlıdır.	Küreselleşme, devletin gücünü ve dünya siyasetini dönüştürmektedir.

Kaynak: Held et. al. , *Global Transformations Politics, Economics and Culture*, Polity Press, Cambridge, 1999, p. 10.

⁴⁵ Michael Hardt ve Antonio Negri, *İmparatorluk*, Çev. Abdullah Yılmaz, 6. bs, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2008, s. 112; Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin ideolojik Aygıtları*, Çev. Alp Tümertekin, 3. bs, İstanbul, İthaki Yayınları, 2008, s. 58.

Çalışmada bu noktaya kadar küreselleşme kavramının tanımı ve kavrama olan bakış açıları anlatılmıştır. Buradan hareketle, aşağıda küreselleşmenin boyutlarından bahsedilecektir.

1.1.2. Küreselleşmenin Boyutları

Küreselleşmenin günümüzde çok boyutlu bir hal aldığı aşîkârdır. 1990’larda Davos’taki küreselleşme tartışması uluslararası piyasaların açılması ile ilgili iken, yeni bin yılın ilk dönemlerinde küreselleşme; yoksulluğun azaltılması, insan hakları ve daha adil ticarî anlaşmalara duyulan ihtiyaç gibi çeşitli konuları içermeye başlamıştır.⁴⁶ Bu çok boyutluluk sınırlandırıldığında, kabaca küreselleşmenin üç çeşit boyutundan bahsedilebilir: Birincisi, küreselleşmenin tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddî ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütününe etkileyen kültürel boyutudur. İkincisi, küreselleşmenin devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş veya anlayışı dönüştüren siyasî boyutu ve üçüncüsü ise, insanların yaşayabilmek için üretme, ürettiklerini bölüşme biçimlerinin ve bu faaliyetlerden doğan ilişkilerin bütününe değıştiren ekonomik boyutudur. Yukarıda küreselleşmeye yönelik olan yaklaşımlar açıklanırken kabaca bahsedilmiş olan bu boyutlara, aşağıda daha toplulaştırılmış ve ayrıntılı olarak değinilecektir.

1.1.2.1. Kültürel Boyut

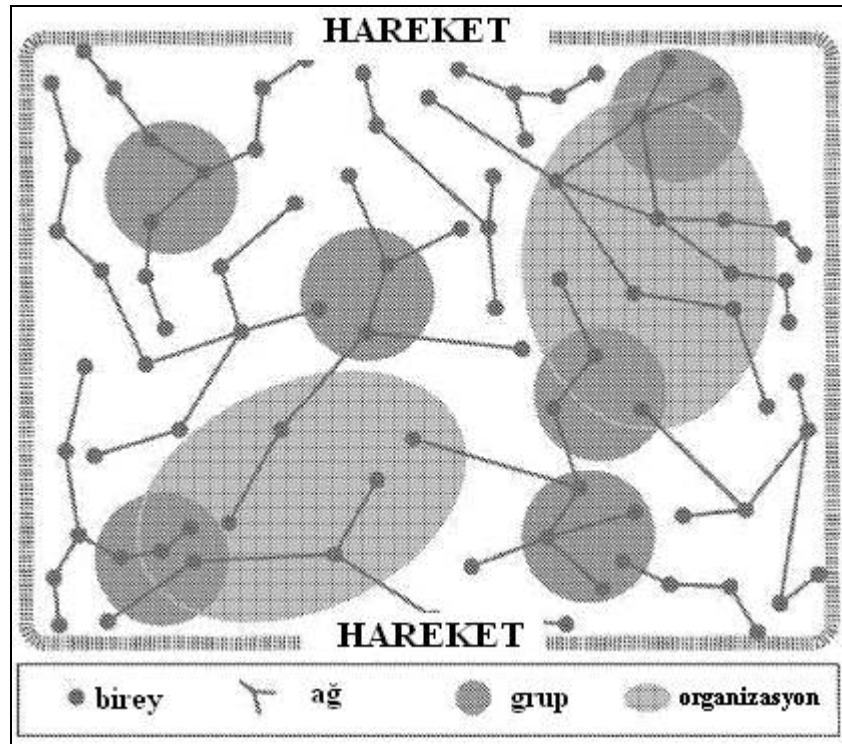
Kültür, maddî olmayan; ancak, uygulama halinde maddî formlara bürünen, bir inançlar, bilgiler, his ve heyecanlar bütünüdür.⁴⁷ Kültür unsurları hayatımızda somut olaylar olarak ortaya çıkmazlar. Kültür kıstasları, kıymet hükümleri

⁴⁶ Stiglitz, **a.g.e.**, p. 4.

⁴⁷ Erol Güngör, **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, 13. bs., İstanbul, Ötüken Neşriyat AŞ, 2003, s. 15.

olduklarından özneldir.⁴⁸ Bununla beraber, bir kültürden diğerine iletişim yolu ile bazı unsurlar intikal edebilmektedir.⁴⁹

Günümüzde; kişiler, gruplar, toplumlar hatta devletler gibi özne ve aktörlerin arasındaki iletişim sınırları giderek silinmektedir. Bu eklemlenme, özellikle Genel Ağ'ın sağladığı olanaklar üzerinden gerçekleşmektedir. Kişisel web günlüklerinden haber kapılarına (portallarına) hatta kurum, ülke ve çeşitli hareketlerin Genel Ağ sitelerine kadar türlü kanallardan yoğun ve çok yönlü bilgi alışverişinde bulunmak mümkündür. Bunun sonucunda, kültürler arası etkileşim ve kültürlerin değişimi kaçınılmaz hale gelmiştir. Aşağıda yer alan şekilde birey, grup ve organizasyonların bu iletişim ağları aracılığıyla nasıl birbirleri ile bağlandıkları gözlemlenebilmektedir.

Şekil 1: Özne ve Aktörler Arasındaki İletişim Hareketi

Kaynak: Dietrich Soyezy, “Anchored locally - Linked Globally. Transnational Social Movement Organizations in a (Seemingly) Borderless World”, *GeoJournal*, No. 52, Vol. 1, Sep 2000. p. 10.

⁴⁸ Mehmed Niyazi, **Medeniyetimizin Analizi ve Geleceği**, 2. bs, İstanbul, Ötüken Neşriyat AŞ, 2001, s. 51.

⁴⁹ Güngör, a.y..

Bahsi geçen iletişim artışı küreselleşme alanında çeşitli sonuçlar doğurmuştur. Öncelikle; demokrasi, eşitlik, özgürlük, insan hakları gibi modernleşmeye özgü kavramlar ile homojen bir kültür yaratma meylinde olan küreselleşme eğilimi, aynı zamanda bu kavramlarla beslenen, farklılığını vurgulayarak yerellik zemininde filizlenen (küreselleşme/sistem karşıtı) bir kimlik oluşturma çabasını da bünyesinde barındırmaktadır. Aslında bu hızlı küreselleşme fırtınası birden insanları savunmasız bırakmış ve kendilerine sarılmalarına sebep olmuştur.⁵⁰ Sahip oldukları şeyler ve ne oldukları kimlikleri haline gelmiştir.⁵¹

Bu durum, bir yandan bütünleşmenin yarattığı “Uluslararası Üniversite Kulüpleri” (*Faculty Club International*) ile “Davos” ve “McDünya” Kültürlerinin (*Davos Culture & The McWorld Culture*)⁵² inkâr edilemez etkisine maruz kalan; diğer yandan “kültürel saflaştırma”⁵³ ve “kendini şarklılaştırma” (*self-orientalization*)⁵⁴ yolu ile sahip olunanı muhafaza etme ve yüceltme vasıtasıyla bilinmeyenden korunma dürtüsü arasında kalan toplumları meydana getirmiştir.⁵⁵ Bu ikili yapı da ister istemez küreselleşme/sistem karşıtı tepkileri doğurmuştur. Küreselleşme, dünya çevresindeki insanları –küreselleşmeye karşı- birleştirmede başarılı olmuştur.⁵⁶ Dini fundamentalizm (köktencilik), milliyetçilik ile aslında daha

⁵⁰ Castells, kimlik kavramının aktörler için anlam kaynağı olduğunu ve onlar tarafından bir bireyleşme sürecinin inşa edildiğini söylemektedir. Bireyleşme süreci, insanın varlığını anlamlandırması açısından önemlidir.

⁵¹ Castells, **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür ‘Kimliğin Gücü’**, Çev. Ebru Kılıç, C. 2, 2. bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 86.

⁵² “Davos Kültürü” kavramı Huntington tarafından, lüks İsviçre dinlenme tesislerinde yapılan yıllık Dünya Ekonomik Zirvesi buluşmasından sonra yaratılmış bir kavramdır. Elitlerin ve elitlere katılmak isteyenlerin kültürüdür. “Uluslararası Üniversite Kulüpleri Kültürü” de Davos Kültürü ile ilişkilidir. Batı elitlerinin, onlara ait değerlerin ve ideolojilerin uluslar arasılaşmasıdır. Davos Kültürü Hindistan’a bilgisayar satmaya çalışıyorsa, Üniversite Kulüp Kültürü de feminizmi ya da çevrecilik hareketlerini o bölgede arttırmaya çalışıyor demektir. “McDünya Kültürü”nden kasıt tüketim nesnelerinin Batı kaynaklı olması ile alakalıdır. Gençler, Amerikan müziği dinlemekte, üzerinde Amerikan üniversitelerinin isimleri yazılı tişörtler ve Amerikan kotları giymekte; Daha yaşlı insanlar Amerikan dizilerini seyretmekte ve sinemaya Amerikan filmlerine gitmektedirler.

⁵³ “Kültürel saflaştırmaya” örnek olarak bilindiği halde turistlerle anadil hariç başka bir dilde konuşulmaması verilebilir. (Sarıbay, **a.g.e.**, s. 41-42.)

⁵⁴ “Kendini şarklılaştırma” ise, yeniliklerin ve bu yeniliklere ait olumlu özelliklerin zaten sahip olunan kültürde var olduğunun savunulmasıdır. Bu kavram Arif Dirlik’e aittir. (Arif Dirlik, **Postkolonyal Aura Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi**, Çev. Galip Doğduaslan, 2. bs., İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2008, ss. 195–196.)

⁵⁵ Berger, **a.g.e.**, pp. 23 – 29.

⁵⁶ Stiglitz, **a.g.e.**, p. 7.

önce Uluslararası Üniversite Kulüpleri Kültürü arasında sayılmış olan yeşil ve feminist hareket bu tepkilerin ürünü olarak gösterilmektedir.

Bunların yanı sıra, küreselleşme ve yerelleşme ilişkisine dair daha farklı yaklaşımlar da söz konusudur. Bu yaklaşımlardan biri olan “kozmpolitanizm”e (*cosmopolitanism*) göre küreselleşme, küresel ile yerelin kültürel kutuplar olarak değil de ortaklaşa birleştirilmiş ilkeler olarak var olduğu, doğrusal olmayan diyalektik bir işlemdir. Bu yöntem sadece sınırlar üstündeki bağlantıları içermez fakat içerideki ulus devlet toplumlarının siyasî ve sosyal kalitesini de dönüştürür. Bu görüşün bakış açısından “Küreselleşme, küreselleşme ile ilgilidir!” düşüncesi doğru değildir; Küreselleşme, aynı zamanda yerelleşme ile ilgilidir. Küreselleşme koşulları altında, ulusal olan artık yalnızca ulusal değildir. Ulusal olanın, içselleştirilmiş küresel olarak tekrar keşfedilmesi zorunludur.⁵⁷

Daha ayrıntılı anlatılacak olursa, kozmpolitanlaşma (*cosmopolitanization*), iç küreselleşmedir; ulusal toplumların içinden küreselleşmesidir. Bu, her gün kimlikleri ve farkındalıkları önemli bir biçimde değiştirmektedir. Küreselleşmeye gelince, kozmpolitanizm “köklere” ve “kanatlara” aynı anda sahip olmak demektir. Bu görüş, kozmpolit ve yerel arasındaki baskın karşıtlığı reddeder ve yerellik olmadan kozmpolitanizmin var olamayacağını savunur.⁵⁸

Yukarıda bahsi geçen temel küreselleşme araştırmalarının kültürel boyutu daha çok coğrafya merkezlidir. Küreselleşmenin bu boyutu ile ilgili birçok terim ve önek bu kökenlidir. Örneğin: “de-territorialization”, “glocalization”, “sub-”, “supra”, “trans-” vb. Bu durum aslında sosyal bilimlerde (ulusal) güç, (ulusal) çıkar, merkezi devlet ve denge gibi kavramların temel alındığı görüş açısının yorumudur ki, bu görüş daha sonra açıklanacağı üzere “Realist Görüş”tür. Bu şartlar altında uzay (mekân), sosyal ilişkilerin durağan düzlemi değildir. Uzayın (mekânın) kendisi tarihsel olarak üretilen, yeniden oluşturulan ve dönüştürülen toplumsal ilişkilerin bir boyutunu oluşturmaktadır.⁵⁹ Bu durum da “kimlik” ile “yer” kavramlarını özdeşleştirmekte ve kültürel farklılıkları beslemektedir. Farklı bölgelerde olup yan

⁵⁷ Ulrich Beck, “The Cosmopolitan Society and Its Enemies”, *Theory, Culture & Society*, Vol. 19, No. 1-2, 2002, pp. 17, 19, 23.

⁵⁸ A.e..

⁵⁹ Brenner, a.g.e., p. 44.

yana yaşayan insanlar kültürel farklılıkları içinde değerlendirilmektedir. Çünkü, bu farklılık, dünyada güç ilişkileri alanında üretilmekte, oluşturulmakta ve uzamsal olarak bağlanmaktadır.⁶⁰

Sonuçta, küreselleşme her şekilde kültürleri etkileyerek, kendine ait bir boyut olarak onu yeniden şekillendirip oluşturmuştur. Bu durum, devletlerin; siyasî alanda ulusal güçlerinin temelini, kimlikleri vurgulamak yoluyla bir yandan sağlamlaştırırken, kendilerini öteki olarak tanımlayan grupların ise, yine aynı vasıta ile bu gücü aşındırmasına sebep olmuştur.

1.1.2.2. Ekonomik Boyut

Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan kitlesel üretim sürecinde anahtar kavram "üretim" idi. Post-modern diyebileceğimiz yaşadığımız dönemde ise üretimin yerini "tüketim" almıştır.⁶¹ Daha eski tip modern toplumlar, üyelerini öncelikli olarak "üretici" ve "asker" sıfatları ile ilişkilendiren bir "üreticiler toplumu" iken, günümüzde bizim toplumumuz, tüm insanları hatta daha fazlası; tüm canlıları ile - sanki- ezelden beri tüketen "tüketim toplumu"nın üyeleriyiz.⁶²

Bolluk içindeki insanlar, artık insanlar tarafından değil nesneler tarafından kuşatılmış durumdadırlar.⁶³ Üstelik bu nesneler, kullan-at anlayışı çerçevesinde değerlerin, kimliklerin hatta insanoğlunun kendi varoluşunu açıkladığı nedenlerin tüketime indirgendiği, hedonist (hazcı) bir şekilde tüketilmektedir. Kâğıt tabaklardan ve peçetelerden kâğıt gelinliklere kadar anında harcanan ve sonrasında bir üst ve gelişmiş modeli talep edilmeye başlanan nesneler(in) çağındayız.* Bu değişim, "homo-economicus"un dönüşümüdür.

⁶⁰ Akhil Gupta ve James Ferguson, "Beyond "Culture": Space, Identity, and the Politics of Difference", **Cultural Anthropology**, Vol. 7, No. 1, February 1992, pp. 7, 8, 17.

⁶¹ Burcu Özcan, "Hedonizm ve Kimlik Temeline Dayalı Postmodern Tüketim Anlayışı", **Sosyoloji Konferansları**, İstanbul, İ.Ü. Basım ve Yayınevi Müdürlüğü, Otuzbeşinci Kitap, 2007, s. 132.

⁶² Bauman, **a.g.e.**, pp. 79, 80.

⁶³ Jean Baudrillard, **Tüketim Toplumu Söylenceleri ve Yapıları**, Çev. Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin, 3. bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2008, s. 15.

* Bu örnekler Alvin Toffler'a aittir. (Alvin Toffler, **Şok: Gelecek Korkusu**, Çev. Prof. Dr. Selâmi Sargut, İstanbul, Koridor Yayıncılık, 2006, ss. 69-71).

Yukarıda bahsedilen bireylerde görülen değişimin yanı sıra, üretim ve ürün çeşitliliği artışı ile tüketim artışı döngüsü, şirketlerin bünyelerinde de değişiklikler yaratmıştır. Gerek yerel firmalar, gerek çağdaş çok uluslu şirketler; üretim faktörlerinin geçişkenliği kolaylaştıkça, maliyet unsurları çoğaldıkça ve iletişim etkeni elektronik ortamda hızlandıkça, yeni bir ekonomik düzeni şekillendirmişlerdir. Yalnız, küreselleşmenin yüksek teknolojili yeni dünyasına ortak olmak isteyen ülkeler; dünyanın geri kalanı ile iletişim kurmak için yeni teknolojilere, bilgisayarlara ve diğer ekipmanlara, ihtiyaç duymaktadırlar. Bu küresel ekonomide rekabet etmek isteyen bireyler de becerilere ve kaynaklara sahip olmak zorundadırlar. Hindistan'ın, Banglore gibi, bazı bölgeleri hem yeteneklerini kullanan insanlara hem de gerekli teknolojiye sahiptir. Fakat Afrika bu imkânlara sahip değildir.⁶⁴ İleri düzeyde sanayileşmiş ülkeler ile Hindistan'ın bazı bölgeleri ve Çin arasındaki açığı, küreselleşme ve yeni teknolojiler azaltmaktadır. Lakin dünyanın geri kalanı ile Afrika arasındaki uçurum gerçekte artmaktadır. Bunun yanı sıra ülkelerin kendi içlerinde de zengin-fakir arasındaki açık büyümektedir. Bununla beraber küreselleşme ile rekabet edebilenlerle edemeyenler arasında da aynı sonuç gözlemlenmektedir.⁶⁵

Birey-şirket ve/veya çokuluslu şirket-devlet ilişkisinin yanı sıra bölgesel ve küresel ekonomik teşkilatlar da küresel piyasanın oluşumunda ve düzenlenmesinde daha etkin hale gelmişlerdir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada pek çok iktisadî birleşme hareketi görülmüştür. Bu birliklerin hepsi günümüze kadar varlığını sürdürememiş yada yapısal değişikliklere uğramışlardır. Dünyadaki ekonomik gruplaşmaların geçmişi eskiye dayansa da coğrafi bölge temeline dayanan ve dayanmayan bu teşkilatlar aynı zamanda küreselleşmenin beraberinde getirdiği değişimlerin tartışıldığı, uyumlandırıldığı platformlar olma özelliği göstermeye başlamışlardır.⁶⁶

⁶⁴ Stiglitz, **a.g.e.**, s. 57.

⁶⁵ **A.e.**

⁶⁶ Coğrafi bölge temeline dayanan teşkilatlara; Avrupa Birliği (EU), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA), Latin Amerika entegrasyon Bölgesi (LAFTA), Güneydoğu Asya Bölgeleri (ASEAN); coğrafi bölge temeline dayanmayan teşkilatlara; İktisadî İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı (OPEC), Asya ve Pasifik İşbirliği Teşkilatı (APEC) örnek olarak verilebilir.

Küreselleşmenin getirdiği, bahsi geçen değişim, özellikle en yoğun biçimde finansal piyasalarda ve hizmet sektöründe gerçekleşmiştir. Bununla beraber, eski dönemlerde gözüken keskin kutuplaşmalar ya da devlet/özel sektör ayrılığı silikleşmektedir. Daha çok bu sektörler birbirleriyle bağlantılı ve etkileşim halindedir. Bir ekonomi küresel olabilir ama bu da ulusal ve uluslararası ağların etkileşimi yoluyla oluşmuştur.⁶⁷ Finansal sermaye diğer üretim faktörlerine kıyasla daha mobil olduğundan, finans piyasası, diğer piyasalara nazaran daha ulus üstü bir yapıya sahip olmuştur. Bunun yansıması sonucunda, özellikle plansız ve denetimsiz finansal serbestleşme gelişmiş, gelişmekte olan şeklindeki sınıflandırmayı ayırt etmeksizin, ulus devletlerin ekonomik gücünü yıpratmıştır.

Ulus devletin güvenlik sorunsalı teknolojik gelişmelerin desteklemesiyle askeri güçte gerçekleşen kuvvetlenmenin ekonomik güce yansımasına sebep olmuştur. Ancak ABD gibi, savunma harcamalarını bir dizi endüstrisini sübvans etmek için sıklıkla kullanan gelişmiş bir ülke, verimsiz sanayi politikalarını askeriye içine gizleyerek sürdürebilmektedir. Ama gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri bu durumu kaldıramayabilir.⁶⁸ Böyle olumsuz bir sonuca ulaşmamak için savunma harcamaları ile desteklenecek sektörler iyi tespit edilmeli ve lokomotif olarak seçilen sektörlerle yapılacak yatırımlar iyi planlanmalıdır. Aksi takdirde devletin hem ekonomik, hem de askerî güçleri zayıflayacaktır.

Sonuç olarak ekonomi, küreselleşmeyi yönlendirmektedir. Yukarıda bahsedildiği gibi, özellikle iletişim ve ulaşım maliyetlerinin azaltılması yolu ile küreselleşme, ekonomi tarafından yönlendirilmektedir. Fakat, küreselleşmeyi şekillendiren de siyaset olmaktadır.⁶⁹ Aşağıda küreselleşmenin bu boyutundan bahsedilecektir.

⁶⁷ Michael Mann, “Has Globalization Ended the Rise and the Rise of the Nation-State?”, **Review of International Political Economy**, Vol. 4, No. 3, Autumn 1997, p. 479.

⁶⁸ Örneğin; Birleşik Devletler’de Boeing firması, askeri harcamalardan faydalanmaktadır. Bunun yanı sıra yazılım endüstrisi de, kamu harcamalarının büyük bir kısmından yüksek oranda, Genel Ağ’ı hatta web tarayıcılarını geliştirmek için istifade etmektedir. (Stiglitz, **a.g.e.**, p. 84, 85)

⁶⁹ Stiglitz, **a.g.e.**, p. 4. (Oyunun kuralları büyük ölçüde ileri düzeyde sanayileşmiş ülkeler tarafından konulmaktadır.)

1.1.2.3. Siyasî Boyut

Uluslararası devletler düzeninin kökenleri Otuz Yıl Savaşları'nı bitiren 1648 Vestfalya (Westphalia) Barış Anlaşmaları'na kadar götürülmektedir. Fakat ülkesel egemenlik, devletlerin resmi eşitliği, tanınmış olan diğer devletlerin iç işlerine karışmama ve uluslararası anlaşmaların kurucu ilkesi olarak devlet rızası bu zaman boyunca modern uluslararası düzenin özündeki prensipler olmuştur.⁷⁰

Modern uluslararası düzene ulaşana kadar, siyasî arena, devlet aygıtı tanımı çerçevesinde birçok aktörü barındırmıştır. İmparatorluklar, Vestfalya Barış Anlaşmaları, birinci dönem ulus devletler, Dünya Savaşları, İkinci Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu dünya ve bloklar, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin Afganistan yenilgisi ardından yaşadığı belirgin güç kaybı, 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması, SSCB'nin dağılması ve tek kutuplu dengesizlik, değişen yapısıyla çağdaş ulus devlet dönemleri...vd. kabaca, geçirilen evreleri ve belli başlı olayları özetlemektedir.

Modern ulus devletler -sınırları kesinlikle belli bir bölge üzerinde olan ve hem yönetene, hem de yönetilene yetki verilen, şiddet kullanım gücü üzerinde hak iddia etmesi konusunda fikir birliği olunan ve vatandaşlarının rızası veya bağlılığı sonucu doğan bir meşruiyetten faydalanan siyasal yapılar- olarak gelişmiştir.⁷¹ Modern devletin getirdiği ana yenilik, onun tanımlayıcı ve bazen kırılğan olan öğeleriyle oluşturulmaktadır. Bu öğeler; Tayin edilmiş belli sınırları olan ülkesellik, tek elde toplanmış zor kullanım gücü, şahsi olmayan siyasal iktidar ile temsil edilme ve denetlenebilirlik üzerinde eşî görülmemiş bir meşruluk talebi şeklinde sıralanabilir. Bu sınırlandırma çerçevesinde oluşmuş devletlerin düzenleyici gücü; modern dönem boyunca -önemli ulusal farklılıklar da olsa- kesin sınırlar boyunca bütünleşmiş yönetimler, kaynak tahsisi ve mali yönetim konusunda daha etkili ve yoğunlaşmış merkezi yönetimler, yeni kanun yapma ve uygulama biçimleri, savaş yapma kapasitesi yoğunlaşmış profesyonel düzenli ordular ve aynı zamanda diplomasinin ve diplomatik kurumların gelişmesi dolayısıyla devletler arasında çok

⁷⁰ Cemal Acar, **Soğuk Savaş: Süpergüçlerin Hakimiyet Kavgası**, 1. bs., İstanbul, Ötüken Neşriyat AŞ, 1991, s. 24.

⁷¹ Held ve McGrew, **a.g.e.**, ss. 21-23.

ayrıntılı biçimsel ilişkiler yaratarak genişlemiştir.⁷² Yukarıda bahsedilen merkezi yönetimler, diplomatik kurumlar, kanun yapma ile uygulama biçimleri bu devletlerin ekonomik ve siyasî güçlerine; düzenli orduları askerî güçlerine temel teşkil etmişlerdir. Küreselleşme, devleti zayıflatmamakta fakat devlet şekillerinin değişimini gerektirmektedir. Küreselleşme, devlet şekillerinin bu değişimine dayanmakta ve bu değişimi üretmektedir.⁷³

Yerel, ulusal, uluslararası, ulus üstü ve küresel etkileşim ağlarına bakıldığında ulus devleti tehdit eden dört unsurla karşılaşmaktadır. Bunlar⁷⁴: Küresel kapitalizm, çevresel tehlike, kimlik politikaları ve nükleer-sonrası jeopolitiktir. Küresel kapitalizmin ulus üstü organizasyonlar sayesinde, ulus devletleri sadece nakliye kemerlerine çevirmeyi amaçladığı söylenebilir. Çevresel tehlikeden ve kimlik politikalarından küreselleşmenin kültürel boyutunda bahsedilmiştir. Nükleer sonrası jeopolitikten kasıt da Soğuk Savaş döneminde iki devletin tekelinde gözüken nükleer silahlanma yarışının günümüzde daha yaygın hale gelmesidir. Bu dört unsur, içerisinde hem ulus devleti zayıflatıcı, hem de ulus devleti güçlendirici etkenler barındırmakla beraber, değişik bölgelerdeki değişik ulus devletlere farklı şekillerde etki etmektedir.

Yukarıdaki bahsedilen tehditlerin yanı sıra, bu tehditlerden de önemli olan, bilgi devriminin ulusal sınırları aşan sanal topluluklar ve ağlar yaratıyor olmasıdır. Ulus üstü şirketler ile sivil aktörler bilgi devriminin bu özelliği sayesinde ileride daha büyük roller oynayabilir. Bu bahsedilen aktörlerin çoğunun gelecekte tıpkı devletler gibi insanları şiddet içermeyen etkileyen, kendi yumuşak güçleri olacak ve bu güçleri sayesinde insanları cezbederek ulusal sınırları önemsemeyen koalisyonlara çekmeye çalışacaklardır.⁷⁵

Bunların dışında, devletlerin küreselleşme yoluyla dünyanın geri kalanı ile entegre olmaları için gereken ileri teknoloji, büyük yatırım gerektiren yüksek bahisli bir oyundur. İleri düzeyde sanayileşmiş ülkelerin ve bu ülkelerin büyük şirketlerinin

⁷²

A.e..

⁷³

Martin Shaw, "The State of Globalization: Towards a Theory of State Transformation", **Review of International Political Economy**, Vol. 4, No. 3, Autumn 1997, p. 497.

⁷⁴

Mann, a.g.e., p. 472.

⁷⁵

Nye, a.g.e., s. xii.

gerekli kaynakları mevcuttur. Ama diğer birçok ülkenin kaynağı yoktur. Ekonomileri, Dünya Bankası'nın (DB'nin) ve Uluslararası Para Fonu'nun (IMF'nin) veya Avrupa'daki, Amerika'daki, Japonya'daki bağışçıların yardımlarına dayanan dünyanın bazı ülkeleri, Doğu Asya ülkelerinin tecrübeleri ile sabit olup, başarıyla sonuçlanan iktisadi politika çeşitleri dahil olmak üzere, kendi seçimleri olan ekonomi politikalarını uygulamaları bu bağımlılık yüzünden olanaksız hale gelmektedir.⁷⁶ Ekonomik durum, ekonomik gücün yanı sıra siyasî gücü de etkilemekte ve politika yapıcılar ile siyasetçilerin seçeneklerini kısıtlamakta, ulus devletin egemenliğini törpülemektedir.

Ulus devletlerin siyasî gücünü aşındıran ve dönüştüren diğer bir etken bizatihi dünyanın ağ toplumu şeklini almasıdır. Bilginin ulaşılabilirliğinin kolaylaşması yolu ile bilgiye (bir anlamda güce) hâkim olan Sivil Toplum Kuruluşları (STK'lar)⁷⁷, medya ve diğer devletler, bu bilgileri doğrudan ya da devletlerarası organizasyonlar aracılığıyla dolaylı olarak bir devlet üzerinde kullanabilmektedirler. Özellikle bu devlet, daha önce bahsedildiği gibi çeşitli ihtiyaçlar sonucunda bu kurum ve kuruluşların ablukasına katlanmak zorunda ise, küreselleşmenin yarattığı bütünleşme, egemenliğini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Buna rağmen, bazı durumlarda devlet/devletler üzerinde egemenlik kısıtlayıcı baskı yaratılması sonucunu doğurabilmektedir. Örnek olarak; Sırbistan'ın Bosna Hersek, Sudan hükümetinin azınlıklar üzerinde uyguladıkları soykırımları önlemek üzere baskı kurulması verilebilir. Bu durum aslında “müdahale hakkı”nı çağrıştırmaktadır. Bu hak, Birleşmiş Milletler (BM)'e uluslararası düzeni korumak amacıyla imzalanan Kurucu Anlaşma'yla verilmiştir. Ancak, günümüzde evrensel değerlerden

⁷⁶ Stiglitz, a.g.e., p. 57.

⁷⁷ Sivil toplum, devletin resmî yapısı içerisinde yer almayışı, kendi içerisinde de çok sayıda, demokratik değerleri örgütlenmeleri barındırması ile bu örgütlenmelerin varlıklarını sürdürmelerinin sağlanmasını vurgulayan bir kavramdır. Başlangıçta devletle iç içe geçmiş bir mefhum olarak idrak edilen sivil toplum, zamanla bu muhtevasından sıyrılmış, günümüzde ise, küreselleşmenin de getirdiği etkiler ile devlet üstü niteliği tartışılmaya başlanmıştır. (Murat Yıldırım, “Sivil Toplum ve Devlet”, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, C. 27, S. 2, Aralık 2003, s. 226). İşte, bu noktada sivil topluma geçişte aracı rolü üstlenen Sivil Toplum Kuruluşları (STK), sivil toplumun özelliklerini yansıtabilmekte ve devlet üstü konumda yer alabilmektedir.

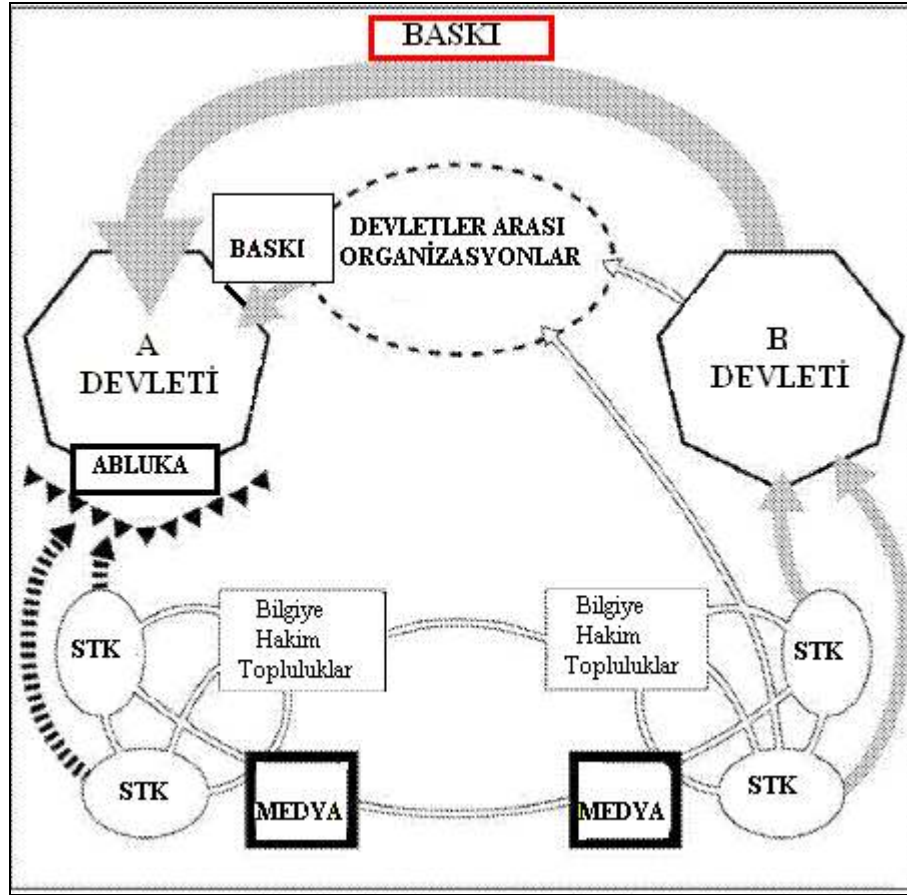
bahsedilerek hâkim öznelerce suiistimal edilebilen bir araca dönüştüğü görülebilmektedir.⁷⁸

Uluslararası alanda doğmuş bir problemin çözümü için varılacak mutabakat dünya toplumunu için olumlu sonuçlar doğuracaksa da, ellerinde bulundurdıkları güce dayanarak, yaratılan baskıyı bertaraf edebilen devletler de vardır. Örneğin; Misket bombalarının kullanılmaması, kara mayınlarının temizlenmesi, işgal edilen devletten çekilmesi gerekliliği gibi durumlarda baskının yetersiz kaldığı görülmüştür.

Şekil 2’de yukarıda bahsedilen; iki devlet arasında bir devletten dolayı yada doğrudan baskı unsurlarını kullanarak siyasî egemenlik durumlarının kısıtlanması görülmektedir. O kuruma ait bilginin güce dönüştürülerek bu kuruma karşı kullanıldığı bu duruma “Bumerang Etkisi” denilmektedir.⁷⁹

⁷⁸ Örneğin; Birleşik Devletler’in Irak’ı işgalinde olduğu gibi.

⁷⁹ Dietrich Soye, “Anchored locally - Linked Globally. Transnational Social Movement Organizations in a (Seemingly) Borderless World”, **GeoJournal**, No. 52, Vol. 1, Sep 2000.

Şekil 2: Bumerang Etkisi

Kaynak : Dietrich Soye, “Anchored Locally - Linked Globally. Transnational Social Movement Organizations in a (Seemingly) Borderless World”, *GeoJournal*, No. 52, Vol. 1, Sep 2000.

Başka bir görüşe göre, küreselleşme sadece mevcut devletlerin egemenlik haklarını kısıtlamakla kalmamaktadır. Hegemon devletler; pazarın dayattığı, rekabetin ve açgözlülüğün körüklediği bir sistemde, sermayenin daha hızlı kâr getirebilmesi için daha hızlı dönmesi adına, elde edilen kârla hızlı yeni yatırım, üretim, daha çok enerji tüketimi ile daha fazla alt yapı harcaması yaparak yeni bir uluslararası olgu yaratmaktadırlar. Bu yaratılan uluslararası olgu “turbo-kapitalizm”dir. Bahsi geçen, uluslararası ortamda yaratılmış bu “pazar ilişkisi” de siyasî düzlemde “alacakaranlık bölgeler”i ve bu bölgelerde yer alan “yenik devletler”i yaratmasıdır. Alacakaranlık bölgelerdeki insanların yaşam kalitesi çok düşük ve kısadır. Bu bölgelerdeki devletler, bağımsız olarak yönetilmekten çıkmışlar, çağdaş dünya sisteminin dışına itilmişler ve yönetilemez topraklara

dönüşmüşlerdir. Bu devletlere “yenik devletler” de denilmektedir. Yenik devletlerin, diğer bir ortak özelliği anarşi, yasallıkla yasa dışılık, modernite ve kaos arasında gidip gelirken “jeopolitik kara delikler” oluşturmalarıdır. Devletlerin anarşiye yenik düşmeleri ve hükümet birimlerinin ve diğer sivil kurumlarının tamamen çökmesi dünya jeopolitiğinin değiştiği SSCB’nin çökmesi ile ilişkilendirilmektedir. Çeçenistan, Somali hatta Rusya bu sayılan özelliklerin bir ya da birkaçını göstermektedir.⁸⁰ Bununla beraber, Türkiye’de her dönem yaşanan çalkantılar, son zamanlarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki terör olaylarından faydalanılarak oluşturulmaya çalışılan illegal kazanç sağlayan yapılanmalar ülkeyi; Irak, İran, Suriye, Ermenistan’ı içine alan bir alacakaranlık bölgeleştirme çabası olarak yorumlanabilir. Türkiye’nin bu noktada, hegemon güçlerin çıkarlarına uydukça bölgede sivrilene bölgesel bir güç değil, kendi ulusal çıkarı doğrultusunda ulusal gücünü kullanabilen bir ülke konumuna gelmesi gerekmektedir.

Sonuçta, yukarıda bahsedildiği üzere, küreselleşmenin etkisi farklı yüzleriyle çeşitli unsurlara tesir etmiş, temel dayanaklarını koruyup gelişimlerini farklılaştırarak, bazı durumlarda özünü dahi değiştirerek yeni bir evre ve oluşum yaratmıştır. Bu değişimin ve gelişimin etkisi ve etkinliği tüm kavramlara sirayet etmiştir.

1.2. Güç Kavramı: Tanımı, Boyutları, Yaklaşımlar ve Ulusal Güç

Güç kavramına yönelik tartışmalar, sosyal bilimlerin her alanında karşımıza çıkmaktadır. Platon, Aristoteles ve Machiavelli’den Hobbes ile Pareto’ya ve Weber’e kadar birçok sosyal bilimci ve düşünür bu kavram ile ilgilenmiştir. Bu kelime ve benzerleri, günümüz insanların dillerinde birçok eşanlamli karşılığı ile beraber

⁸⁰ “Turbo-Kapitalizm” Edward Luttwak’a ait bir kavramdır (Bkz. Edward Luttwak, **Turbo-Kapitalizm: Winners and Losers in the Global Economy**, Harper Collins). Alev Alatlı, “Yenik Devlet ve Turbo Kapitalizm” (Çevrimiçi) <http://www.alevalatli.com/menu.asp?sayfa=detay&makale=203&v=YEN%C4%B0%20D%C3%9CNYA%20D%C3%9CZEN%C4%B0&kat=31#>. 09.06.2009.

kullanılmaktadır: Power, influence, control, pouvoir, puissance, Macht, Herrschaft, Gewalt, imperium, potestas, auctoritas, potentia vd.⁸¹

İngilizce'ye “*power*” kelimesi Latin kökenli *potestas* veya *potentia* kelimeleri yoluyla; kabiliyet, yetenek, ehliyet, iktidar (*ability*) anlamını kazanarak geçmiştir. “*Force*” ve “*strength*” kelimeleri gibi değişmez, ölçülebilir, güvenilir bir mevcudiyete dayanmamaktadır. Almanca'daki “*Macht*” kelimesi ise, zannedilenin aksine yapmak fiilinden (*machen*) değil; “sevmek, beğenmek (*mögen*)” fiili ile “muhtemel” anlamına gelen sıfattan (*möglich*) türemiştir.⁸² Bu iki dildeki gücü tanımlayan sözcükler son tahlilde, hem kapasiteyi hem de bir kapasitenin kullanılmasını kapsamaktadır.⁸³ Fransızca'da, gücü tanımlamak için iki ayrı sözcük bulunmaktadır. Bunlardan ilki, potansiyeli yada kapasiteyi ifade eden “*puissance*” kelimesidir. İkincisi, eylem yada gücün uygulanmasını ifade eden “*pouvoir*” sözcüğüdür ve bu sözcük aynı zamanda İngilizce ve Almanca tanımlamaları karşılamaktadır.⁸⁴

Türkçe'de de, sözlük anlamıyla “güç” kavramının birden fazla tanımı vardır. Bu tanımlar bize kavramın sosyal bilimlerdeki algılanışı hakkında da ipuçları vermektedir. Güç, “fizik, düşünce ve ahlak yönünden bir etki yapabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneği, kuvvet” anlamını barındırmanın yanı sıra “bir ulus, bir ordu vb.nin ekonomik, endüstriyel ve askeri potansiyeli” şeklinde anlaşılabileceği gibi “büyük etkinliği ve önemi olan nitelik” olarak da görülmüştür.⁸⁵

Yukarıda sözlük anlamları ile tanımı yapılan bu kavram, teorik olarak açıklanırken insan doğasına ait yapının özelliklerinden yola çıkılmıştır. Hatta güce dair bakış açılarının şekillenmesinde insan doğasının yapısına ait açıklamalar önemli bir temel oluşturmaktadır. Bir görüşe göre; Doğa hali, pratikte, bir “savaş hali”dir.

⁸¹ Robert A. Dahl, “The Concept of Power”, **Behavioral Science**, Vol. 5, No. 2, 1957, p. 201.

⁸² Daniel Garst, “Thucydides and Neorealism”, **International Studies Quarterly**, No. 33, 1989, p. 20.

⁸³ The Etymonline Dictionary, (Çevrimiçi)
<http://www.etymonline.com/index.php?search=power&searchmode=none>, 29.09.2008;
Fono Yabancı Dil Kursları Almanca-Türkçe Sözlük, (Çevrimiçi)
<http://www.almancaozluk.gen.tr/index.php?search=ok&lang=tr&word=macht>, 29.09.2008.

⁸⁴ Hikmet Özdemir, “Milli Güç, Politik Güç ve Askeri Güç Üzerine Bazı Gözlemler”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Y.1, S.1, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Şubat 2003, s. 5.

⁸⁵ TDK, **a.g.e.**, s. 899.

Bunun da başlıca nedeni, insanın bencilliği, hırsı, çıkarıcılığı, yaşamını idame ettirmek arzusu ve buna bağlı olarak güç ve iktidar hırsıdır. İnsanın, doğal olarak, özgürlüğü ve başkalarına egemen olmayı sevdiği varsayılmaktadır.⁸⁶ Başka bir görüş ise, bu varsayımın zıddını savunmaktadır: İnsanın doğa hali iyidir ve yardımlaşma ile dayanışmayı bu iyi hal mümkün kılmaktadır.⁸⁷ Üçüncü bir bakış açısı için, insanlar, kötü ve asosyal eğilimler taşıyıcılar bile temelde iyi ve sosyal varlıklardır. Bu görüşün insan anlayışı ilk bakış açısının tersi olup, ikincisi ile çakışmaktadır. Karşılaştırmalı olarak analiz ettiğimiz modern çağdaki üç anlayışın ortak noktası evrensel bir insan doğasını veri olarak almasıdır.⁸⁸ Bu ortak evrensel insan doğası, hem bireysel bazda, hem de devletler bazında güç kavramı açıklanırken kullanılmaktadır. Örneğin, aşağıda daha ayrıntılı olarak açıklanılacak olan Klasik Realizm anlayışı insanın doğa halini savaş halinde, devletlerin bulunduğu devletlerarası alanı da kaos durumunda varsaymaktadır.

Güç kavramının mevcudiyeti, daha önce bahsedildiği üzere, sosyal bilimlerde -özellikle ulus devletin varlığı ortaya çıktığından beri-, en çok tartışılan kavramlardan biri haline gelmiştir. O dönemden günümüze kavramın kökleri, hususiyetle uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde yapılan tartışmalar yardımıyla güçlenmiş ve mahiyeti derinleşmiştir. Diğer disiplinleri etkilemesi bu yol ile olduğundan, gerek bu kavramın tanımına ve sınıflandırılmasına gerek tarihçesine ve günümüzdeki algılanışına uluslararası ilişkiler disiplininin oluşturduğu perspektiften bakılacaktır.

1.2.1. Güç Kavramına Dair Görüşler

Sosyal bilimler çerçevesinde kavramın mahiyetine ilişkin ortak bir cevaba ulaşılamamıştır. Kavramsal sınırların daha belirgin hale gelmesi; kavramın çok yüzeysel bir şekilde tanımlanmasının sonucu olarak, güce yakın olan anlamları

⁸⁶ Thomas Hobbes, **Leviathan Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti**, Çev. Semih Lim, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 7. bs, Nisan 2008, s. 62, 63; Niccolò Machiavelli, **Prens**, Çev. Kemal Atakay, İstanbul, Can Yayınları, Bölüm: XVII, XVIII, 2008, s. 134, 142.

⁸⁷ John Locke, **Hükümet Üzerine İkinci Deneme**, Çev. Fahri Bakırcı, Ankara, Nobel Yayıncılık, 1. bs, Ocak 2004, s. 24.

⁸⁸ A. Nuri Yurdusev, “ ‘Uluslararası İlişkiler Öncesi’”, **Devlet ve Ötesi; Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, Der. Atila Eralp, İstanbul, 3. bs, İletişim Yayınları, 2005, ss. 51-52, 54-55.

otorite, baskı ve şiddet gibi kavramların güç yerine kullanılması gibi yanlış tanımlamaları da ortadan kaldıracaktır.⁸⁹ Aşağıda güç kavramını açıklamaya çalışan Klasik Siyasal Realist Güç Anlayışı, Davranışsal Güç Anlayışı, Çoğulcu Güç Anlayışı, Yapısalcı (Neo-Realist) Güç Anlayışı ve Eleştirel Güç Anlayışı yer almaktadır.

1.2.1.1. Klasik Siyasal Realist Güç Anlayışı

Uluslararası ilişkiler disiplininin oluştuğu dönemde güç kavramından bahseden, önemini vurgulayan düşünürler olmuştur.⁹⁰ Ancak, o yıllarda yalnız Hans J. Morgenthau gücün kullanımı, doğası ve sınırları üzerinde ayrıntılı bir biçimde durmuştur. Zaten Morgenthau için uluslararası politika, bütün politikalar gibi, bir güç ve iktidar mücadelesidir. Uluslararası politikanın nihai amacı ne olursa olsun; güç, her zaman için acil bir amaçtır. Güç yoksa o ulus, uluslararası politikaya aktif taraflardan biri olarak katılamaz. Morgenthau, devletlerin -şartlar (toplumsal, ekonomik ve siyasal şartlar) ne olursa olsun- tarih boyunca güç elde etmek için çarpıştığını ileri sürmektedir.⁹¹ Gücün verdiği saygınlık ise, pratikte, başka bir topluluk üzerinde siyasal iktidar kurmanın şan ve şerefi demektir; her zaman ilhak etme ve egemenlik altına alma biçiminde olmasa da, bu saygınlık gücün genişlemesi demektir.⁹²

Güçten söz edildiğinde insanın doğa karşısındaki kuvvetinden veya insanın dil, konuşma, ses, renk gibi artistik bir bildirişim aracındaki güç ve yeteneğinden veya üretim ve tüketim araçları üzerindeki denetim kuvvetinden bahsedilmemektedir. Güçten kastedilen, insanın diğer insanların düşünce ve eylemleri üzerindeki gücüdür. Bu kavramın içeriği ve kullanım biçimi de siyasal ve kültürel çerçeveden

⁸⁹ Oktay F. Tanrısever, “Güç”, **Devlet ve Ötesi; Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, Der. Atila Eralp, İstanbul, 3. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, ss. 53 – 73.

⁹⁰ Edward Hallet Carr, **Twenty Years’ Crisis, 1919 – 1939: An Introduction to the Study of International Relations**, 1st Ed., New York, Harper Torchbooks, pp. 102-145 ve Reinhold Niebuhr, **Moral Man and Immoral Society: A Study in Ethics and Politics**, New York, Charles Schribner’s Sons, 1932, pp. 8-21.

⁹¹ Hans Morgenthau, **Uluslararası Politika**, Çev. Baskın Oran ve Ünsal Oksay, Ankara, Sevinç Matbaası, C: 1, 1970, ss. 30 – 35.

⁹² Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, Çev. Taha Parla, İstanbul, İletişim Yayınları, 8. bs, Ocak 2006, s. 241.

belirlenmektedir. Güç (veya iktidar) insanın diğer insanlar üzerinde denetim kurmasını ve devam ettirmesini sağlayacak olan her şeyi kapsayabilmektedir. Bu yüzden, güç, Morgenthau'ya göre, denetim kurma ve bu denetimi devam ettirme amacına hizmet eden, toplumsal bir ilişkiyi fiziksel şiddet kullanımından bir insanın başka bir insanın aklını ve düşüncesini kontrol etmesini sağlayan en görülmez psikolojik bağlantılara kadar her şeyi kapsamaktadır. Güç (veya iktidar), insanın insan üzerindeki egemenliğini kapsamaktadır.⁹³

Yukarıda oluşturulan çerçevenin yanı sıra yine Klasik Realist yaklaşımın düşünürlerinden olan Richard Mansbach ile Yale Ferguson'a göre Siyasal Realizm'in temel varsayımları şunlardır⁹⁴: Öncelikle, "ulus devletler" en önemli aktörlerdir. Ardından, siyasal yaşam, "ulusal ve uluslararası alan" olarak ikiye ayrılmaktadır. Üçüncü ve son varsayım ise, uluslararası ilişkiler, güç ve barış için gerçekleştirilen bir mücadeledir. Bununla beraber, Inis Claude ve Karl Deutsch da aynı sınırların içinde Klasik Siyasal Realist söylemi geliştirirken gücü, temel kavram olarak kullanmışlardır.⁹⁵

Klasik Siyasal Realistler için güç, devletlerin istedikleri sonuçları elde etmelerinde araçsal bir ilişki olarak gösteren ise anarşi metaforudur. Çünkü devletler üzerinde bir otorite olmayışı durumunu ifade eden anarşi metaforu devletlerin güvenliklerini diğerlerinin güç dengelerini bozarak nasıl koruyacakları sorununu gündeme getirmektedir. Bu anlamda Klasik Siyasal Realistler güce düzen ve istikrarı korumada işe yarayan bir özellik olarak bakmışlardır.⁹⁶

Özetle; Realizm, teorisini ulus devletin baş aktör olduğu, ulusal çıkarın güç kavramındaki öneminin tanındığı, ulusal ve uluslararası olaylara güvenlik cephesinden bakan bir temel üzerine oturtmuştur. Coğrafi göstergeler, nüfus ve dağılımı, silahlı kuvvetler ve silahlı kuvvetlerin rolü gibi veriler ile devletlerin, ulusların, sınıfların güçlerinin ve güç dengelerinin aynı gerçekliği verdiğini savunmaktadırlar. Güç, sadece askerî anlayış ile sınırlandırılmamalıdır. Bunun yanı

⁹³ Morgenthau, **a.g.e.**, s. 10.

⁹⁴ Tanrisever, **a.g.e.**, s. 57.

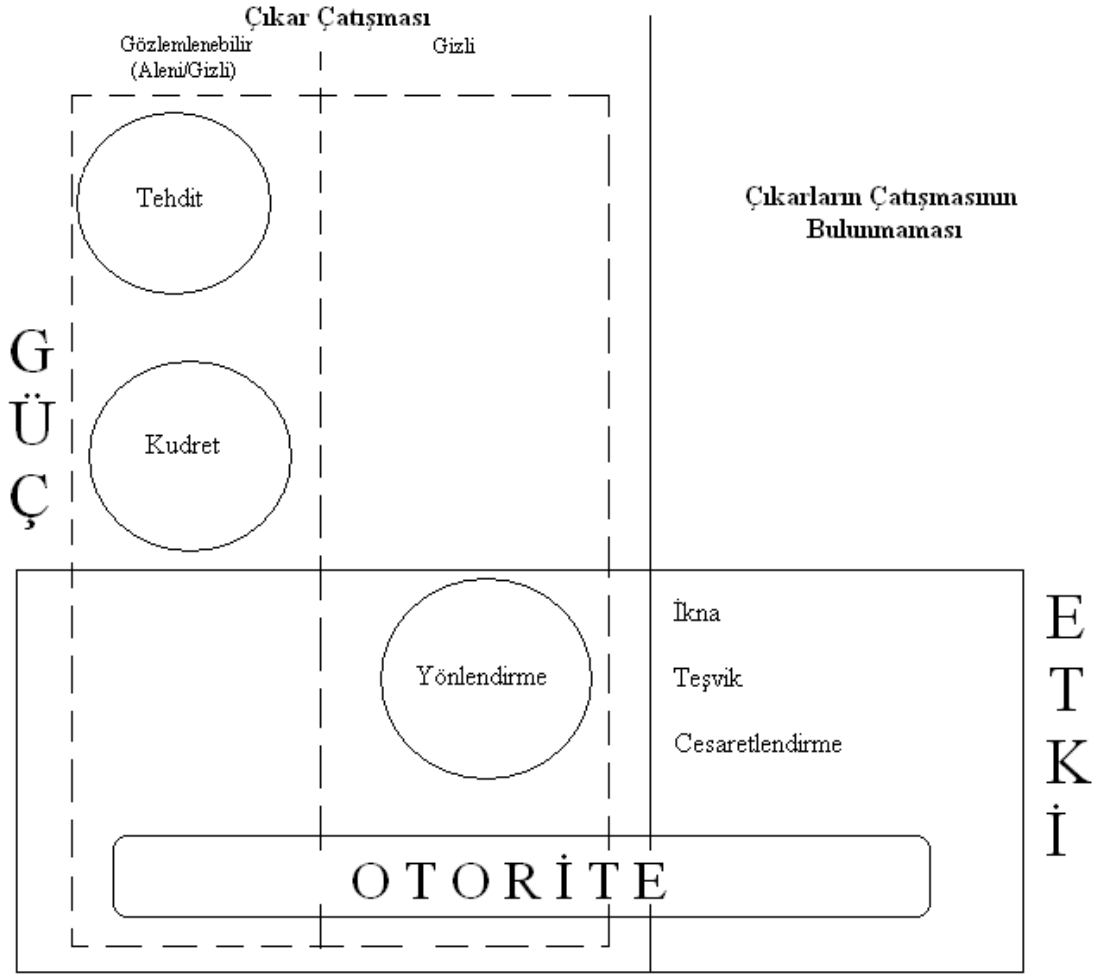
⁹⁵ Inis Claude Jr., **Power and International Relations**, New York, Random House, 1962, p. 6; Karl Deutsch, **The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control**, London, 2nd Edition, Free Press, Collier-Macmillan, 1966, pp. 113, 114.

⁹⁶ Tanrisever, **a.g.e.**, s. 58.

sıra iktisadî kaynaklardan, halkın ahlakî değerlerine kadar geniş bir yelpazede çeşitli değişkenler dikkate alınmalıdır. Bu çeşitlilik gücün tanımını zorlaştırmaktadır. Son olarak, güç politikasının yarısı imaj oluşturma üstüne kuruludur denilmektedir.⁹⁷ İmajı da kapsayan bir güç anlayışı için halkın tercihlerini yönlendirmek ya da değiştirmek için basın-yayın, sinema vb. aracılığıyla rıza üretiminden bahsedilebilir. Bu şekildeki yönlendirmeler için örnek olarak ABD hükümetlerinin Vietnam, Afganistan, Irak vb. işgallerinde kendi halkının tepkilerini ulusal hedefleri doğrultusunda nasıl şekillendirdiğine veya son başkanlık seçiminde (Kasım 2008) değişen konjonktür doğrultusunda özellikle Barack Hussein Obama'nın halka sunumuna dikkat edilebilir.⁹⁸

⁹⁷ John H. Herz, "Political Realism Revisited", **International Studies Quarterly**, Vol. 25, No. 2, June 1981, pp. 183–187.

⁹⁸ Official Website of Barack Obama 2008 Presidential Campaign, (Çevrimiçi) <http://www.barackobama.com/index.php>, 23.03.2009.

Şekil 3: Realist Gücün Dayandığı Temeller

Kaynak: Steven Lukes, **Power: A Radical View**, London: Macmillan, 1974, p. 32.

Yukarıdaki şekilde, Realist güç anlayışının gücü; uluslararası ortamda, nasıl bir alanda ve ne şekilde kullanıldığını ve hangi temellere dayandığı gösterilmektedir. Bu noktada, daha önce de bahsedildiği üzere, uluslararası alandaki kaosu sonlandırmak için “otorite” önemlidir. Bu ortamda “çıkar” mefhumu varlığını önemli derecede hissettirmektedir. Çünkü, kullanılan “güç” şekli ve “etki” türü devletin çıkarının olup olmasına göre değişmektedir. Ortam, çıkarların çatıştığı bir alan ise, gizli ya da gözlemlenebilir biçimde otoritesini temel alarak; yönlendirme, tehdit ve kudret aracılığıyla otoritesinin etkisini gösterip gücünü kullanabilmektedir. Çıkarlar çatışmıyorsa daha yumuşak bir otorite temelinde ikna, teşvik ve cesaretlendirme yoluyla gücünü ve etkisini kullanmaya gitmektedir.

1.2.1.2. Davranışsal Güç Anlayışı

Davranışsalci araştırmacılar, kendi hipotezlerini öne sürdükleri döneme kadar güç kavramının çok belirsiz bir şekilde kullanılmasından rahatsız olmuşlardır. Bu anlayışa göre, güce ölçülebilir bir tanım getirilmesi gerekmektedir. Davranışsalcılar, geliştirdikleri güç tanımı ile gücün, devletlerin davranışlarında değişiklik yaratabilecek bir araç olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁹⁹

Davranışsalcılar için güce ilişkin argümanlardaki çelişkiler dünya politikasına ilişkin farklı kuramsal yaklaşımlar olmasından kaynaklanmaktadır. İşte bu yüzden, bu yaklaşımların doğruluğunu belirleyebilmek için genel ve bilimsel bir ölçüte ihtiyaç vardır. Ancak, Davranışsalci perspektif açısından ölçülebilir bir güç tanımı geliştirme çabası başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Çünkü, sadece güç ölçümlerinin doğru olmaması yetmemektedir. Yanlış kurama bağlı açıklamalar yapılmaya çalışılması da başarısızlığa yol açmaktadır. Dahası, ölçümler ve kuramlar doğru olsa bile, dışsal faktörler, gücün kendisinin açıklanan siyasal sonuçların doğuşundaki etkisini değerlendirmeyi zorlaştırmaktadır. Bu durum da Davranışsalcılarının uygun güç değerlendirmeleri geliştirmek için daha dar ve sınırlayıcı güç tanımlarına ihtiyaç duymalarına yol açmaktadır.¹⁰⁰ Ancak, tüm çalışmalara rağmen ortak bir ölçüt geliştirilememiş ve değişen konjonktür gücün tekrar tanımlanmasına ihtiyaç doğurmuştur.

1.2.1.3. Çoğulcu Güç Anlayışı

Çoğulcu güç kavramsallaştırmaları, 1970'lerden itibaren uluslararası alanda devletlerarası pratik ilişkilerin temelden değiştiği varsayımına dayanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, öncelikle devletin dünya politikasındaki rolü ve işlevi giderek azalmıştır. Her ne kadar kimse devletin yakın gelecekte ortadan kalkacağını söylememişse de, uluslararası örgütlerin ve çokuluslu şirketlerin giderek artan önemli sonucu bu güçlerin devletleri önemli bir şekilde etkiledikleri ifade

⁹⁹ Atila Eralp, "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm – Realizm Tartışması", **Devlet ve Ötesi; Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, Der. Atila Eralp, 3. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, ss. 58, 59.

¹⁰⁰ A.e., s. 60.

edilmiştir.¹⁰¹ Bu söyleme göre; güç kavramı, Soğuk Savaş yıllarının güvenlik ile ilgili değerler dizisi kapsamında anlaşılmıştır. Ancak, geçen zaman içinde çevre kirliliği, nüfus, gıda ve uzayın kullanımı ile ilgili sorunların oluşturduğu sosyo-ekonomik kontekst (bağlam) içinde anlaşılmalıdır. Bu sebepten ötürü, güç kavramı, bu yeni boyutları da kapsayacak şekilde tekrar tanımlanmalıdır.¹⁰²

Çoğulcu bakış açısı, yukarıda bahsi geçen değişim ortamına, uluslararası alanda en etkili araçlar olarak görülen silahların fonksiyonsuz kaldıklarını iddia etmektedir. Bununla beraber, uluslararası örgütlerin yaygınlaşması, eski güç anlayışının fonksiyonsuz kalışı ile birleşince, devletlerin kendilerini güvenlik ile ilgili problemler ile sınırlandırmalarını sebepsiz kılmaktadır.¹⁰³

Çoğulcu yaklaşımın bu kapsamdaki son bir iddiasına göre de, küresel siyasal çevrede ortaya çıkan değişimler, uluslararası ticaret, yatırım, finans ve turizm yoluyla ortaya çıkan kişiler arası ve gruplar arası bağlar yoluyla devletler arasında da karşılıklı bağımlılığın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu bağımlılık, siyasal sorunların daha barışçıl yöntemlerle çözülmesini getirecektir.¹⁰⁴

Çoğulcu uluslararası söylem, aktör ve konuların farklılaştığını savunmaktadır. Ancak, devlet gücünün, bu yeni konularda da aktörler için istenen siyasal sonuçları elde etmedeki araçsal rol ve işlevi değişmemiştir.¹⁰⁵ Bu bakış açısında uluslararası olay, durum ve ilişkiler örgüsü verili olarak alındığı için, bu alanın güç ilişkileri üzerindeki etkisini incelemede yetersiz kalmaktadır. Bu güç yaklaşımının diğer bir eksiği ise; ekonomik süreçlerde siyasal aktörlerin nasıl tanımlandıkları, çıkarlarının nasıl şekillendiği ve bu aktörler arasındaki yapısal ilişkilerin nasıl kurulup meydana geldiği bu yaklaşımın temel ilgi alanını oluşturmamasıdır.¹⁰⁶

Çoğulcu bakış açısının gücü kavramsallaştırmasında, temel olarak tarafların kaynak ve becerilerini istedikleri sonuçları elde etmek için nasıl kullandıklarının

¹⁰¹ Eralp, içinde: Robert Keohane and Joseph Nye, **Power and Interdependence**, 2nd Ed Glenview, III: Scott, Foresman.

¹⁰² Tanrisever, **a.g.e.**, s. 61.

¹⁰³ Ray Maghroori and Bennet Ramberg (Ed.), **Globalism vs Realism**, Boulder: Westview Press, 1982, p. 17.

¹⁰⁴ Tanrisever, **a.g.e.**, s. 62.

¹⁰⁵ Robert Keohane and Joseph Nye, "Power and Interdependence Revisited", **International Organization**, Vol. 41, No. 4, 1987, p. 740.

¹⁰⁶ Tanrisever, **a.g.e.**, s. 63.

analizi önemli olmaktadır. Bu ise Çoğulcuların, başarılı sonucu gücün varlığını gösteren en büyük gösterge olarak almaları sonucuna yol açmaktadır. Sonuç olarak, Çoğulcu güç kavramsallaştırması, uluslararası alanda yapılan politik mücadelelerde gücün nasıl uygulandığından çok, sonuçların çözümlenmesini ön plana çıkarmaktadır.¹⁰⁷

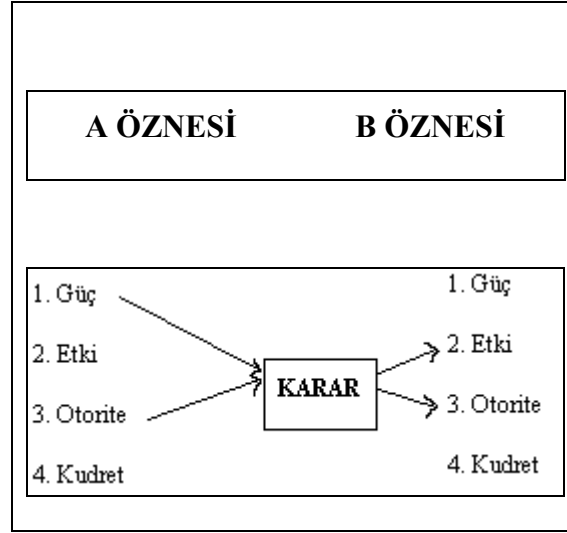
1.2.1.4. Yapısalcı (Neo-Realist) Güç Anlayışı

Soğuk Savaş yıllarında güç, daha çok Çoğulcu yaklaşıma göre kavramsallaştırılmıştır. Bu Çoğulcu güç tanımı, gücü yararcı bir ilişki olarak, sadece kontrole indirgemıştır. Yapısalcı Realist söylem, gücün, aktörler arasında çoğunlukla açık ve gözlemlenebilir bir ilişki olarak anlaşılmasına bir alternatif geliştirmiştir. Bu anlayışa göre güç, kapasitelerin aktörler arasında dağılımına dayanan daha biçimsel bir kavramdır. Yapısalcı güç anlayışına göre, güç doğrudan gözlemlenemeyen; Ancak, akıl yürütülerek anlaşılabilir, açık olmayan bir şekilde uygulanabilir. Bu kapsamda, söz konusu bakış açısı için açık bir tartışmanın olmaması, gücün uygulanmadığı anlamına gelmemektedir.¹⁰⁸

Aşağıdaki etki-tepki diyagramı bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Diyelim ki, A öznesi B öznesini karar alma sürecinde gücünü ve otoritesini kullanarak etkilemek istemektedir. Böyle bir durumda B, bu istence kendi otorite ve etkisi aracılığıyla cevap verecektir. Bu aşamada gücün, akıl yürütülerek ve açık olmayan bir biçimde uygulanması, alınacak karara nüfuz etmede daha etkin ve etkili olacaktır.

¹⁰⁷ A.e..

¹⁰⁸ Peter Bachrach and Morton Baratz, "Decisions and Non-decisions", *American Political Science Review*, Vol. 57, No. 2, 1963, pp. 632 – 642.

Şekil 4: Etki-Tepki Diyagramı

Kaynak: Peter Bachrach and Morton Baratz, “Decisions and Non-decisions”, **American Political Science Review**, Vol. 57, No. 2, 1963, p. 641.

Devletler boyutuna gelindiğinde ise, Yapısalcı Realist söylem Klasik Realizmin temel önermelerini yasa ve tümdengelimci önermelerle tekrar gözden geçirmiştir. Bu söyleme göre, devletler uluslararası eylemin temel birimleri olarak gücü diğer amaçlarını gerçekleştirmek için isterler. Klasik Realizmin varsaydığı gibi güç, hem amaçların gerçekleştirilmesi için bir araç, hem de bu yüzden kendi içinde bir amaç değildir. Yapısalcı Realist yaklaşım çerçevesinde, olmayan olaylara nedensellik statüsü verilerek, alınmayan kararlar da aktörlerin bilinçli tercihleri olarak sunulmuştur. Dolayısıyla bu yaklaşım olgucu (pozitivist) bir epistemolojik anlayışı Çoğulcu güç yaklaşımından olduğu gibi verili olarak almaktadır.¹⁰⁹

Gilpin, Waltz ve Keohane işlevsel bir güç tanımı bulmaya çalışmışlardır. Öyle ki, bu güç tanımı, ölçülebilir ve devletlerin davranışlarında gözlemlenebilir düzenlemeleri hesaplayabilir şekilde olmalıdır. Gilpin ve Waltz’a göre, fiziki

¹⁰⁹ A.e..

iktidarın varlığı tarafından işlevsel olarak tanımlanan güç; Keohane tarafından devlet davranışlarındaki gözlemlenebilir değişimlerle açıklanmaktadır.¹¹⁰

Hegemonyayı neyin oluşturduğu noktasında Neo-Realistler kendi aralarında anlaşmaktadırlar. Hegemonya, iktisadî ve askerî güçlerinin üstünlüğüne dayanmaktadır. Hegemon güçler, bu üstünlüklerini liberal rejimleri, uluslararası ticareti ve parasal işlemleri düzenleyerek, oluşturup sürdürmekte kullanmaktadırlar. Yapısal Realistlerce hegemonik güç dağılımına ait genel sav, istikrarlı ve açık ekonomilerin yönetilmesi olarak tanımlanmaktadır.¹¹¹

1.2.1.5. Eleştirel Güç Anlayışı

Eleştirel Güç anlayışının temelleri Wallerstein'in "Dünya Sistemi" görüşüne kadar dayanmaktadır. Wallerstein'in bu yaklaşımı, hem Çoğulcu hem de Yapısalcı söylemleri eleştirmektedir.¹¹² Dünya Sistemi'ne göre, Çoğulcu ve Yapısalcı söylemler devletlerin yapısal ilişkilerini hiyerarşiye özgü olmayan bir şekilde algılayarak doğru varsayımda bulunmamışlardır. Sistemin bahsettiği hiyerarşi, devletlerin modern dünya ekonomisinin korunmasındaki rollerine göre belirlenmektedir. Bu roller; merkez, çevre ve yarı çevre olarak farklılaştırılmış ve yalnızca, bu şekilde yapılan tarihsel bir analizle mevcut yapının kavranabileceği öne sürülmüştür.¹¹³ Mevcut yapı yalnızca bu yolla kavranabilir denmektedir. Çünkü, gerek çoğulcu gerek yapısalcı söylemler uluslararası ilişkilerin meydana gelme düsturlarının evrensel ve tarih-dışı biçimde oluştuklarını öne sürmektedir. Bununla beraber, bu diğer iki söylem uluslararası sistemi bir dünya sistemi olarak kavramsallaştıramamışlardır.

Dünya Sistemi söylemi, siyasal gücün temelde devlette kurumsallaştığını savunur. Fakat, devlet yapılarının mühim olmasının yanı sıra diğer yapıların da varlığı önemsenmelidir. Bu yaklaşıma göre, gerçek güç çokuluslu şirketler tarafından

¹¹⁰ Garst, a.y..

¹¹¹ A.e., p. 20.

¹¹² Tanrisever, a.g.e., ss. 66 – 67.

¹¹³ Immanuel Wallerstein, **Historical Capitalism**, London, Verso, 1983, p. 31.

üretici güçler üzerinde kurdukları tesirden kaynaklanmaktadır.¹¹⁴ Bu söylemin sınırlarında güç, sosyal üretim ilişkilerinin bir sonucu olarak kavramsallaştırılmaktadır. Gücün; ekonomik kurumların, sorun yaratabilecek bağımsız siyasal ve kültürel yapıların kontrolünde yattığı varsayılmaktadır. Bu bağlamda, gücün fonksiyonu uluslararası alanda eşit olmayan değişimin yeniden üretiminin gerçekleştirilmesinin sağlanması olarak görülmüştür. Wallerstein, bunun küreselleşen ideolojik ve kültürel yapılar yoluyla yeniden üretildiğini ileri sürmektedir.¹¹⁵

Bu çerçevede öne sürülen güç tanımlamasına göre, devletler arasındaki etkileme ilişkisinin bir güç ilişkisi olarak isimlendirilebilmesi adına siyasal olarak tanımlanması gerekmektedir.¹¹⁶ Bu ise, bir aktörün diğerini etkilemesi şeklinde değil, birinin diğerinin çıkarlarını olumsuz etkileme yeteneği şeklinde ortaya çıkmaktadır. Dünya Sistemi yaklaşımı tarafından, çıkar kavramı güç çözümlemesinde ön plana çıkarılmıştır. Aslında diğer yaklaşımlarda da bir çıkar anlayışı vardır. Ancak, bu yaklaşımlar da üzerinde güç uygulanan aktörlerin çıkarlarını iyi bildikleri varsayılmaktadır. Bu şekilde çıkarlar, tercihlere indirgenmiş olmaktadır.¹¹⁷

Dünya Sistemi görüşünü daha da geliştiren diğer eleştirel yaklaşımlar açısından bakıldığında ise, yukarıda tartışılan güç yaklaşımlarının temel yanılgısı siyasal aktörleri bir diğer aktörlerle mekanik ilişkilere giren unsurlar olarak görmesi olmuştur.¹¹⁸ Daha radikal olan bu eleştirel yaklaşımlar, aktörler arasında ne tür ilişkiler kurulursa onların güçlü yada zayıf konuma düşebileceğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Ancak, Çoğulcu ve Yapısalcı yaklaşımların güç ilişkisine bakışları eleştirel değerlendirmeler için daha katı sınırlar içermekteydi. Bu kapalılık, söz konusu güç ilişkisinin nasıl çalıştığı yada nasıl sonuçlar ürettiği sorunlarının inceleme dışı bırakılması sonucunu getirtmiştir. Bu durum ise, güçlü devletlerin güç

¹¹⁴ Susan Strange, **The Retreat of the State The Diffusion of Power in the World Economy**, Cambridge, 2000, Cambridge University Press, p. 16.

¹¹⁵ Wallerstein, **a.g.e.**, pp. 34 – 35.

¹¹⁶ Steven Lukes, **Power: A Radical View**, London: Macmillan, 1974, p. 26.

¹¹⁷ **A.e.**, pp. 34 – 35.

¹¹⁸ Robert A. Dahl, “The Concept of Power”, **Behavioral Science**, Vol. 5, No. 2, 1957, p. 202.

mücadelelerinde hep istedikleri sonuçları alabilecekleri varsayımı güçlendirilerek, uluslararası ilişkilere büyük güçlerin açısından bakmayı getirmektedir.¹¹⁹

Eleştirel Teori, bilgi ve gücün diyalektiğine dayanan; modern, toplumsal gerçekliğe ait bir teori geliştirmiştir. Eleştirel bakışın temel görevi, Aydınlanma Çağı'na ait olan doğa üzerinde teknik kontrol ile hakimiyet kurma mantığını değiştirmektir. Bu mantık, çağdaş insanları kendi toplumlarına yabancılaştırmaktadır. Bu yabancılaşmadan bahsedilirken, baskın bilgi yöntemi (bilimsel gerçekçilik) ve çoğaltılıp, yararlı gösterilen devlet kurumları tarafından kendine mal edilen tarih, kültür ve siyasî gücün yarattığı yabancılaşma anlaşılmalıdır. Eleştirel bakış, işte bu durumdan insanları özgürleştirmek istemektedir.¹²⁰

Eleştirel yaklaşımı savunan düşünürlere göre, gücün modern anlamını kavramak dili incelemek ile mümkündür. Bu varsayım altında dilin tüm anlamlı varoluş imkanlarını hem tanımlayan, hem de sınırlayan bir ilişki olarak varsayılması yatmaktadır. Toplumsal kimlikler, toplumsal farklılıkların kuruldukları özne pozisyonları dahilinde ortaya konulmakta ve bu şekilde ortaya konulan toplumsal kimliklerin üzerinde güç mücadeleleri gerçekleştirilmektedir. İktidar ile güç ilişkisinin diğer bir yüzü de bu yöntem ile kendini göstermektedir.¹²¹ Bununla beraber, Eleştirel Yaklaşımlara göre, güce hangi yöntemler ve araçlar ile sahip olunduğunu anlamak için çağdaş güç kavramını incelemek gerekmektedir. Modern güç anlayışı, yalnızca cezalandırma kabiliyetini içermemekte, aynı zamanda insanları siyasal düzenin özneleri haline getirmektedir.¹²² Bu bağlamda, bilgi nesnel çevreyi daha iyi kontrol etmek için etkin olarak kullanılabilir. Ancak, eleştirel güç anlayışının savunucularına göre, kuramsal çalışmaların amacı, alternatif güç veya bilgi yönetimlerinin geliştirilerek modern devletler dünyasında özneler arası

¹¹⁹ Tanrısever, **a.g.e.**, s. 68.

¹²⁰ Jim George and David Campbell, "Patterns of Dissent and Celebration of Difference: Critical Social Theory and International Relations", **International Studies Quarterly**, Vol. 34, No. 3, September 1990, pp. 277 – 278.

¹²¹ Michel Foucault, **Özne ve İktidar**, Çev. Işık Ergüden ve Osman Akinhay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2. bs, 2005, s. 278.

¹²² Tanrısever, **a.y.**.

uzlaşmaya dayalı ilişkilerin geliştirilmesine imkân verecek kavramsallaştırmaları ortaya koymak olmalıdır.¹²³

1.2.2. Güç Kavramının Boyutları

Yukarıda güç kavramı hakkında yapılan tartışmalara yer verilmiş ve bu kavrama dair bakış açılarına değinilmiştir. Muhtevası çok yönlü olan bu kavram, sadece tanımıyla sınırlandırılmayacak kadar zengindir. Bu nedenle aşağıda konunun temel boyutlarına değinilecektir. Bu boyutlar sırasıyla ekonomik, siyasî ve askerî olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

1.2.2.1. Ekonomik Güç

Gücün ekonomik boyutu, tıpkı kendi tanımında olduğu gibi, değişen uluslararası ortama ve şartlara bağlı olarak gelişme göstermiştir. Çoğunlukla siyasî güçle başatlık gösteren ekonomik güç, sonrasında diğer öğelerle de etkileşim haline geçmiştir. Ekonomi üzerinde ister kamu, ister özel sektör payının büyük olması tartışılmış olsun varılmak istenen hedef hep kuvvetli bir ekonomik yapı ve sonunda sağlanan ekonomik güç olmuştur. Bu farklı dönemlerde ekonomik güç çeşitli yollarla sağlanmaya çalışılmıştır. Ülkeler; genellikle, kendi ekonomik iç yapılarını sağlam ve yeterli duruma getirdikten sonra dönemin sanayileşme düzeyini gerekli teknolojiye ulaşıp ekonomik güçlerini oluşturma yoluna gitmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında ister Liberal ister Keynezyen yöntem kullanılsın, imalat sanayi daima öncelikli olmuştur. Sonrasında ise, ekonomik gücün ve zenginliğin sadece niceliksellikten ibaret olmadığının anlaşılaraq ekonomiye bakışın değişmesi ile ekonomik güce yeni bir boyut getirilmiştir. Bu aşamada küreselleşme olayının bu anlayışı şekillendirmede etkin bir unsur olduğu belirtilmelidir.

İlk dönemlerde ekonomik güce, yukarıda da bahsedildiği üzere, sadece niceliksel olarak bakılmaktaydı. Bir ülkenin topyekûn olarak bir yılda ürettiği mal ve

¹²³ Richard K. Ashley, "Political Realism and Human Interests", *International Studies Quarterly*, Vol. 25, No. 2, 1981, p. 212.

hizmetlerin miktarının ekonomik gücü ifade ettiği düşünülmekteydi. Bu görüşe göre, bir ülkenin, üretime yönlendirebileceği üretim faktörlerinin miktarı ne kadar çok ve bu faktörlerin verimlilikleri ne kadar yüksek ise, ekonomik gücünün seviyesinin de o derece kuvvetli olduğu iddia edilmekteydi. Burada ihmal edilmemesi gereken husus, üretimin hangi kompozisyon şeklinde veya hangi ekonomik yapı içerisinde gerçekleştiğidir. Yalnızca belirli malların üretiminde uzmanlaşan ve sektörler arası ilişkileri dengeli olmayan ülkeler, ekonomik olarak güçlü görülmemektedir. Yüksek ekonomik güce sahip olan ülkeler; sektörler arası ekonomik bütünleşmelerini tamamlamış, alt-yapıları güçlü, yüksek teknoloji düzeyine ulaşmış ve yaratılan geliri adil olarak paylaşabilen ülkeler olarak kabul edilmekteydiler.¹²⁴

Ekonomik gücü, ekonomik büyüme ile ilişkilendiren bu anlayışın yetersizliği odak noktasına ekonomik kalkınmanın, refahın ve sürdürülebilirlik çerçevesinde faktörlerin korunmasının getirildiği yeni bir anlayışa bırakmıştır. Ancak, kalkınma ekonomileri dönüştürmenin yanı sıra; insanların yaşamını dönüştürmekle de ilgili hâle gelmiştir. Eğitim ve istihdam politikalarına, sadece büyümeyi nasıl arttırdığına değil, doğrudan bireyleri nasıl etkilediği boyutundan da bakmak gerekmektedir. Ekonomistler, eğitimi beşerî sermayenin unsuru olarak görmektedirler. İnsanlara yapılan yatırım, tıpkı makinelere yapılan yatırım gibi, bir geri dönüş kazandıracaktır. Fakat, eğitim bu kazançtan daha fazlasını yapmaktadır: Zihinleri, değişimin mümkün olduğuna dair fikre açmaktadır.¹²⁵ Zira ekonomik gücün önemli bir parçası; nitelikli işgücü ya da beşerî sermaye olarak adlandırılan insanlardan öte, eğitim ve öğretimle olaylara farklı bakış açılarından bakabilen bireylerdir. Siyasî ve askerî güçte de bu önem ve seviyede olmasa da etkileyici lider figürünün benzer bir etkisi bulunmaktadır.

Eğitim önemli olmakla birlikte fakat şunu da göz önünde bulundurmak gerekir ki, bu eğitilen bireyler için piyasalarda hiçbir iş mevcut değilse, ekonomik kalkınma gerçekleşmeyecektir. Küreselleşen dünyada gelişmiş ülkelerin kendi piyasalarını daha yoksul ülkelere açmaları önemlidir. Yalnız, gelişmekte olan ülkelerin kendi mallarını bu piyasalara getirecek yolları veya bağlantıları yoksa

¹²⁴ Tevfik Ertüzün, “Milli İktisadi Güç ile Milli Güvenlik Gücü Münasebetleri”, **Harp Ekonomisi**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1985, s. 200, 203, 204.

¹²⁵ Stiglitz, **a.g.e.**, p. 50.

piyasaların açıklığı bir şey ifade etmez.¹²⁶ Ekonomik yetersizlik ve yoksulluk aynı zamanda ülkenin topyekûn ulusal gücünü ve de ulusal güvenliğini de etkilemektedir. Bu iki olgu (ekonomik yetersizlik ve yoksulluk) bireyin kendisini güvende hissetmemesine ve güçsüz hissetmesine neden olmaktadır. Bunun sonucunda ise, kişi toplumdan dışlanmışlık duygusuna kapılmaktadır.¹²⁷ Bu durum, 11 Eylül sonrası oluşan yeni güvenlik algısının oluşma sebeplerindendir. Kendini güvende hissetmeyen, ekonomik açıdan yetersiz bireyler, kültürel küreselleşmenin de getirdiği “öteki” hissi ve “yalnızlık” vurgusu ile kimliklerini ispatlamak adına terör öğelerine dönüşebilmekte, gelişen teknolojinin yarattığı bilgiye kolay ulaşılabilirlikle devletin ulusal gücünü tüm boyutlarıyla yıpratabilmektedir. Bu durumda, ekonomik güç olma yolunda hem niteliksel, hem de niceliksel değişkenlere ihtiyaç bulunmaktadır

Dünya egemenliğini tanımlayan günümüz kuramcıları artık, “yeterli kaynaklara sahip olan veya bunları kontrol eden bir kuvvet, coğrafi merkez nerede olursa olsun dünyaya hükmedebilir” görüşünü savunmaktadırlar. Bunun sonucu olarak da askerî güce dayalı toprak fethi değil, ekonomik ve kültürel merkezli pazarlar kazanmaya yönelik yaklaşımlar ön plâna çıkmaktadır.¹²⁸

1.2.2.2. Siyasî Güç

Siyasî güce, bir devletin diğer devletlerin davranışlarında gözlemlenebilir değişiklikler meydana getirme yeteneği veya kapasitesi denilebilir. Hatta bir görüşe göre bu, diğer devlet olayın o şekilde yönlendirilmesini istemese bile söz konusu devletin istediğini yaptırabilme kabiliyetidir. Bu durumda siyasî güç, sahip olunan potansiyelden de öte, gerçek olayları içeren bir olgudur. Siyasî gücün temelinde bir devletin ekonomik, askerî ve teknolojik yetenekleri yatmaktadır.¹²⁹ Buradan da anlaşılacağı üzere, bütün güç boyutları, küreselleşme ile birlikte birbirlerinden türeyen ve birbirlerini türeten duruma gelmişlerdir.

¹²⁶ A.e., p. 26.

¹²⁷ A.e., p. 10, 11.

¹²⁸ Hüsmen Akdeniz, “Jeopolitik ve Jeostratejik Teoriler Kapsamında Küreselleşmenin Geleceği ve Türkiye”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 1, S. 2, Ankara, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Eylül 2003, s. 81.

¹²⁹ Garst, a.g.e., p. 18, 19, 21.

Küresel sonuçlardan dünya üzerindeki ülkeler, küreselleşmede kendilerine biçtikleri role ya da bizzat hegemon güç veya güçlerin kendilerine biçtikleri rollere göre küreselleşmeden olumlu veya olumsuz etkilenmektedirler. Bu doğrultuda, bir yönden ABD'nin küresel egemenliği yönlendirmesi, diğer yandan onunla yarış hâlinde olan devletler üstü örgütlenmelerin önem kazanması sonucu ortaya çıkan AB ve Şanghay İş Birliği Teşkilâtı gibi oluşumlar, yargısız veya kendi kurallarına göre yargıya talip olmak isteyen (uluslararası tahkim) uluslararası sermayenin ayrıcalıkları, ulus devletlerin egemenlik haklarını yakından tehdit etmekte, ayrıca küreselleşmenin yönlendirdiği ulus devletlerin içindeki farklı kültür gruplarının özerklik eğilimleri, ulus devletleri aşağıdan zorlamaktadır.¹³⁰

Demokrasi ve insan hakları, küreselleşme sürecinde insanlara ve toplumlara bir hedef olarak sunulmaktadır. Ülkelerdeki ekonomik kalkınmanın; dünyanın her köşesinde karar süreçlerine daha fazla katılımı ve çoğulcu politikaları talep eden yeni orta sınıfın yaratılması ve liberal demokrasinin kişi başına millî geliri 15.000 doların üzerinde olan toplumlarda olduğunu savunanların belirledikleri yüksek çita, mikro milliyetçilik ve mikro dincilik akımlarını körüklemekte, herkese otonom, özerk bir yapı önermekte, bu durum etnik, dinsel çatışmalara neden oluşturmaktadır.¹³¹

1.2.2.3. Askerî Güç

Devletler, mevcudiyetlerini koruma ve sürdürme kapasitesi ile kabiliyetine sahip olmalıdırlar. Bu güvenliği sağlayabilmeleri için de topyekûn mücadele edebilme örgütlenmesini yapabilmelidirler. Bahsedilen örgütlenmenin gafil avlanmayı önleyici ve caydırıcı olan unsuru ise, askerî güçtür. Askerî gücün tahlili, savaş ve silah gücüne dayanmaktadır. Savaş gücünün maddî boyutunu ekonomik güç sağlarken, maddî olmayan kültürel yönünün oluşmasında en çok katkı yapan, destekleyici ve hızlandıran unsur yine ekonomik güçtür denilebilir.¹³²

¹³⁰ Akdeniz, **a.g.e.**, s. 93.

¹³¹ **A.e.**

¹³² Mikdat Çakır, **Savaş Sosyolojisi**, 1. bs., Ankara, Mars Matbaası, 2004 s. 122.

Yalnız, bu durum iki yönlü bir ilişkiyi barındırmaktadır. Nasıl savaş gücünü tüm boyutlarıyla ekonomik güç oluşturuyorsa; küresel güç olmak, sadece ekonomik güç ile dünya piyasasını belirlemek şeklinde ortaya çıkmamaktadır. Ekonomik gücün güvenliğini sağlamak veya yeni pazarları kontrol altına almak gerektiğinde ele geçirmek üzere hazır, kullanılabilir bir askerî güce sahip olmakla mümkün olabilmektedir. Bununla beraber, dünya ülkelerinin ekonomik ihtiyaçları, satın alma güçleri, yeni pazar imkânları çok değişmeyen bir olgudur. Bu noktada, çabuk ve kolay değişebilecek tek alan savunma ya da silah pazarıdır. Bu hem silah satma, hem de istediğini kabul ettirme iradesini destekleyecek askerî güç anlamında küresel bir gücün vazgeçilmez etkenidir.¹³³

Askerî güç, devletlerin siyasî gücünün değerlendirilmesinde de mühim bir unsurdur. Uluslararası ilişkilerde sorun çözüme ögesi olarak genellikle en son olarak yeğlenen ve sonucu en belirleyici etken olan unsur olan askerî güçtür. Bu durumda ekonomik güç, askerî güç ve siyasal güç birbirleri ile ilişkili unsurlardır. Birbirlerinden bağımsız olduklarında ulusal güç değerlendirmelerinde hesap ve plan yapmak neredeyse olanaksızdır.¹³⁴

1.2.3. Güç Kavramının Ulus Devlete Yansıması: Ulusal Güç

1970’li yıllarda başlayan ve 1990’lı yıllarda hız kazanan ekonomi-politik unsurlarla birlikte artan karşılıklı bağımlılık, ülkelerin güç tanımlamalarını çok daha karışık bir niteliğe büründürmüştür. Ülkeler artık sadece belirli malların ticaretinde ya da belirli bir düşman fikri ile bloklaşarak değil tüm boyutlarıyla etkileşim ve iletişim halindedirler. Bunun yanı sıra, ulus devletlere meşruiyet zemini sağlayan modern ideolojilerin etkilerini kaybetmesi ve geleneksel kültür değerlerinin yeni unsurlarla birlikte uluslararası alana taşınmaları da ülkelerin uluslararası konumlarını etkileyen bir yeniden tanımlama süreci başlatmıştır.¹³⁵

¹³³ Akdeniz, a.y..

¹³⁴ Çakır, a.y..

¹³⁵ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik; Türkiye’nin Uluslararası Konumu**, 21. bs., İstanbul, Küre Yayınları, 2007, s. 6.

Yukarıda vurgulanan noktalardan da anlaşılacağı gibi, ulusal güç görecelidir, mutlak değildir. Bir ulus bağımsız ya da kendine ait soyut bir güce değil, uluslararası arenadaki diğer aktör ve aktörlerle ilişkili olarak güce sahip olmaktadır. Gerçekte bir ulusun üstün gücü kendi niteliklerinden kaynaklandığı gibi, kendisiyle karşılaştırılan diğer aktörlerden de kaynaklanmaktadır. Ulusal güç dinamik bir mahiyete sahiptir; kalıcı değildir. Hiçbir belirli güç faktörü ya da ilişkisi uzun vadede değişimden muaf değildir.¹³⁶

Küresel ekonomi-politik gelişmeler ülkeler arasındaki karşılıklı egemenlik ilişkisinde ortaya çıkan gri etkileşim alanlarını genişletirken, reel politik alana yansıyan tarih ve kültür parametreleri ülkelerin iç ve dış güç yapılanmalarını doğrudan etkilemektedir. Ulusal güç de bu doğrultuda üç güç alanını kapsamaktadır. Bu alanlar: Politik sistem, ekonomik sistem ile kültürel ve ahlâkî sistemlerdir. Bu üç güç alanının karşılıklı ilişkilerinde politik sistemin işlevi, ekonominin uygun işlemlerini sağlamak ve ekonomik refah düzeyini yükseltmektir. Ekonomik sistemin işlevi, toplumun maddî ihtiyaçlarını en iyi ve en verimli yollardan sağlamaktır. Kültürel ve ahlâkî sistemin işlevi ise öteki iki sistemin uygun ve ahenkli işleyişinde rol alacak bir kültür ve ahlâk tabanı oluşturmaktır.¹³⁷

Bahsi geçen unsurların yanında ulusal güç, tarihî bakımdan askerî kapasite ile de bağlantılıdır. Uluslararası arenadaki mücadele gücün en üst düzeyi (*ultima ratio*) olduğundan, ulusal güç ile askerî kapasite arasındaki doğal bir ilişkidir. Yine de, gücün tek bir ögesi ulusal gücü belirleyemez. Morgenthau, gücün tek bir ögesine dayanarak, ulusal gücü tanımlama şeklindeki hatalı eğilimi, “tek faktörün yanıltmacası” olarak kabul etmektedir. Bu yanıltmacanın diğer bir yönü ise, gizil (potansiyel) ve fiilî gücü birbirinden ayırmadaki başarısızlıktır. Problemin bir bölümü, “güç” kavramının hem bir şey yapma kapasitesi hem de kapasitenin fiilî uygulama olarak benimsenmesinden kaynaklanmaktadır. Aşağıdaki denklemde bir ülkenin ulusal güç denklemi yer almaktadır. Denklem, beş ana değişkenden oluşmaktadır: Birincisi; Tarih (t), coğrafya (c), Nüfus (n) ve kültür (k)’den oluşan “sabit (değişmeyen) veriler”dir. İkincisi ise, ekonomik kapasite (e_k) askeri kapasite

¹³⁶ David Jablonsky, “Ulusal Güç”, *Stratejik Analiz*, S. 11, Eylül 2001, s. 90.

¹³⁷ Davutoğlu, *a.g.e.*, s. 7, 8, 17.

(a_k) teknolojik kapasite(t_k)’yi bünyesinde barındıran “potansiyel (değişebilir) veriler”dir. Diğer üç değişken ise, birbirleriyle bağıntılı ve ilk iki değişkene göre daha fazla fark yaratma kapasitesine sahip olan “stratejik zihniyet”, “stratejik planlama” ve “siyasi idare”dir.¹³⁸

Güç Denklemi:

$$G = (SV + PV) \times (SZ \times SP \times Sİ)$$

$$G = \{ (t + c + n + k) + (e_k + a_k + t_k) \} \times (SZ \times SP \times Sİ)$$

SV: Sabit Veriler; tarih (t), coğrafya (c), nüfus (n), kültür (k)

$$SV: t + c + n + k$$

PV: Potansiyel Veriler; ekonomik kapasite (e_k) + askeri kapasite (a_k) + teknolojik kapasite (t_k)

$$PV: e_k + a_k + t_k$$

SZ: Stratejik Zihniyet

SP: Stratejik Planlama

Sİ: Siyasî İdare

Yukarıda bahsedilen güç denkleminin açılımı şu şekildedir. Öncelikle, sabit veriler, ülkelerin mevcut parametreler içinde kısa ve orta vadede kendi iradeleriyle değiştirmelerinin mümkün olmadığı öğelerdir. Değişen uluslararası konjonktür, bu sabit unsurların ülkelerin güç dengeleri içindeki özgül ağırlıkların değişime

¹³⁸ A.e..

uğramasına yol açar. Bu sabit unsurları dinamik bir dış politika yapımının destek zemini haline dönüştürürler. Belli bir insan unsurunun (nüfus) belli bir mekan içinde (coğrafya) ve belli bir zaman boyutunda (tarih) sahip olduğu kimlik ve aidiyet hissi ile ürettiği değerler dünyasına dayalı psikolojik, sosyolojik, sabit güç verilerini potansiyel güç verilerine bağlayan en önemli ögedir. Ortak zaman-mekan idrakinden kaynaklanan güçlü bir kimlik ve aidiyet hissine sahip olan ve bu his ile psikolojik, sosyolojik, siyasî ve ekonomik öğeleri harekete geçirebilen kültürel yapısı oturmuş toplumlar sürekli yenilenebilen stratejik açılımlar gerçekleştirme imkânına sahiptir. Bir ülkenin potansiyel verileri ise, kısa ve orta vadede değişebilir nitelikte olan ve ülke potansiyelinin kullanım kapasitesini yansıtan öğelerdir. Ekonomik kaynaklar, teknolojik altyapı ve askerî birikim ülkenin güç denkleminde değişken öğeler olarak yer almaktadırlar. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında bağımsızlıklarını kazanan ve Soğuk Savaş süresince genellikle ithal ikamesi politikalarıyla bağımsız bir ulusal ekonomik alan oluşturmaya çalışan bu bölgesel güçler, 80'li yıllardan itibaren başlayan ve Soğuk Savaş sonrası dönemde gittikçe artan bir ivme kazanan ihracata dayalı kalkınma modelleri ile küresel ekonomik dengelerde yer edinmeye çalışan politikalara yönelmişlerdir. Bu değişim süreci ekonomi-politik ile strateji arasındaki bağımlılık ilişkisini arttırmış ve ekonomik çıkar alanlarını diplomasinin ana unsurları haline getirmiştir. İletişim teknolojisinde olağanüstü sıçrama ile hızlı bir ivme kazanan küresel ölçekli karşılıklı bağımlılık ilişkisi devlet-dışı aktörlerin ulusal strateji içindeki önemlerini arttırmıştır.¹³⁹

Stratejik zihniyet, stratejik planlama ve siyasî idare birbirlerine bağlı unsurlardır. Stratejik zihniyet ve stratejik planlama denildiğinde sadece kamu kurum ve kuruluşları algılanmamalı, bunların yanı sıra diğer sivil toplum örgütleri ile araştırma geliştirme faaliyetlerinde bulunan tüm askerî-sivil müesseseler de düşünülmelidir. Ülke yönetiminde vatandaşlar adına söz sahibi olan temsilcilerin de siyasî arenadaki kabiliyet, karizma ve risk yönetimi önemlidir. Bir devletin ulusal gücü, genel anlamda yukarıda bahsi geçen bu öğelerin toplamından oluşmaktadır. Ancak, bir ülkenin ulusal gücünün yansıması, kendi ulusal çıkarlarını

¹³⁹ A.e., ss. 23-24.

gerçekleştirmek doğrultusunda bu gücü nasıl kullanabildiği ile de alâkalıdır. Bu açıdan çıkar ile ulusal çıkar kavramlarının da tanımlanması gerekmektedir.

1.2.4. Güç Kavramının Farklı Bir Boyutu Olarak Çıkar ve Bu Kavramın Ulus Devlete Yansıması: Ulusal Çıkar

Çıkar sözcüğü, TDK tarafından “dolaylı biçimde elde edilen kazanç, menfaat, yarar” olarak tanımlanmaktadır.¹⁴⁰ Bu kavramın sosyal bilimler alanına yansıması ise uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesindeki Realizm anlayışı sayesinde vücut bulmuştur. Çıkar kavramı, bu durumda ekonomi biliminde olduğu gibi başlı başına anılmamakta fakat ulusal boyutu ile anlamlandırılmaktadır. Aşağıda ulusal çıkarı açıklayan iki ana görüş olan Realist ve Marksist bakış açıları incelenecektir. Sadece bu iki temel görüşün incelenme nedeni, diğer akımların bu iki görüşten türemiş olması ve çıkar kavramına dair ayrıca yorum yapılmaktan öte daha çok güç kavramının içerisinde kendisine yer verilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Realist kuramın, özellikle “ulusal çıkar”, adeta kilit kavramı ve merkezidir. Yukarıda belirtildiği gibi, bu kavramın açıklanışı daha çok Realist anlayışa sahip düşünürlerce gerçekleştirilmiştir. Bu konudaki ilk ve en önemli çalışma Charles Beard tarafından yapılmıştır. Beard, çalışmasında ulusal çıkar kavramının gelişiminden bahsetmiştir. Bu çalışmada, kavramın gelişimi, hanedan çıkarından başlayan ve ulusal çıkara kadar uzanan bir süreç olarak belirtilmiştir. Ona göre, hanedan dönemindeki çıkar, daha fazla toprak ve serf elde etmek üzerine kurulmuştur. Ulus devletlerin meydana gelmesinden sonra ise halk, siyasal sürece daha yoğun katılmış ve bunun sonucu olarak da ulusal çıkar hanedan dönemindeki gibi sınırlı bir kesimi değil tüm ulusu kapsamaya başlamıştır.¹⁴¹ Bir anlamda ulusal çıkarı belirleyecek ve sağlayacak aktör olan ulus devlet, geniş halk kitlesi tarafından “demokratik” yolla seçilerek bu çıkarı halk adına gerçekleştirme ve gereken araçları kullanma gücü ile meşruiyeti kazanmıştır.

¹⁴⁰ TDK, **a.g.e.**, s. 470.

¹⁴¹ Charles A. Beard, **The Idea of National Interest**. MacMillan Company, New York, 1934, pp. 30-32.

Diğer bir Realist düşünür Hans Morgenthau da, bu çalışmada daha önce güç kavramı açıklanırken de belirtildiği gibi, ulusal çıkarı güç ile açıklanmaktadır. Bu bakış açısına göre, uluslararası politika alanında, siyasal gerçekliğe yolunu bulmada yardım eden en önemli nirengi noktası güç terimi ile ifade edilen çıkar kavramıdır. Ulusal çıkar kavramı ise, akılcı bir ihtiyacı ve şartlar tarafından belirlenen değişkenleri içerir. Morgenthau'ya göre devletin en önemli ulusal çıkarı, rekabet halinde bulunduğu diğer devletlere karşı gücünü arttırmasıdır. Bu anlayışa göre, bütün uluslar; kendi fiziksel, siyasî ve kültürel kimliklerini, diğer ulusların bu değerlere saldırımlarına karşı korumalıdır.¹⁴²

Realist ilk kuşak düşünürlerden bir başkası olan Robert Osgood, Amerika'nın ulusal çıkarlarından bahsettiği çalışmasında, bu çıkarları somut olarak şu şekilde sıralamıştır: “Devletin kendi bütünlüğünü koruması, (devletin) kendi kendine yeterli olması, ulusal saygınlık kazanması ve ulusal genişleme”.¹⁴³ Bu sıralamadan çıkarılabileceği üzere, bir devletin ulusal çıkarları, kendi bütünlüğünü korumakta yardımcı olacak olan güvenlik ile savunma anlayışına ve dolayısıyla askerî ve ekonomik güçlerine, kendi kendine yeterli olmasını destekleyecek olan ekonomik ve siyasî gücüne, ulusal saygınlık kazanması ve ulusal genişlemesi ise bütün bu güçlerin toplamına bağlıdır.

Realistler, bir yandan çıkarı, siyasal eylemin değerlendirilmesi ve yönetilmesinde başlıca değişmez standardı sayarlarken; bir yandan da ulusal devlet ve çıkar arasındaki çağdaş bağıntının tarihinin bir ürünü olduğuna ve bu yüzden de tarihin akışı içinde ortadan kalkmak kaderi olduğuna inanırlar. Realist tutumda, bugünkü siyasal dünyanın ulus devletlerine bölünmüş olmasının yerine çok farklı karakterde ve çok daha büyük birimlerin geçebileceği varsayımına engel teşkil edecek hiçbir öge bulunmadığı gibi, çağdaş dünyanın teknik olanakları ve moral gereksinimleri karşısında bunun uygun bir gelişim olacağı görüşündedir.¹⁴⁴

¹⁴² Hans Morgenthau, “Another “Great Debate”: The National Interest Of The United States, **The American Political Science Review**, Vol. 46, No. 4, December 1952, p. 972; Morgenthau, *Uluslararası İlişkiler*, Çev. Baskın Oran, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970, s. 48.

¹⁴³ Robert Endicott Osgood, **Ideals and Self-Interest in America's Foreign Relations**, The University of Chicago Press, Chicago, 1953, p. 76.

¹⁴⁴ Morgenthau, *Uluslararası İlişkiler*, s. 7.

Realist akımın ulusal çıkar kavramını ek alışında göze çarpan diğer bir unsur, bu kuramın sınırları içinde “güç” ve “güvenlik” öğelerinin daima kendilerini hissettirmeleridir. Realizmin ulusal çıkar anlayışı, varlığı koruma, güçlenme ve gerektiğinde genişlemeyi de içermektedir. Dolayısıyla, bu akımın uluslararası ilişkileri bir çatışma ve mücadele ortamı olarak görmesi doğrudan çıkar kavramına yansımaktadır.¹⁴⁵

Duruma Realistlerden farklı ve eleştirel yaklaşan Marx ve Engels ise, egemenlik kurmak isteyen sınıfın, tıpkı işçi sınıfı gibi, kendi çıkarını genel çıkar olarak sunmak zorunda olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁶ Marx’a göre, çıkar esasen “işçi sınıfının” çıkarıdır. Tüm topluma aitmiş gibi gözüken ve bir şekilde yüceltilen bireysel çıkar ise egemen, kapitalist sınıfın çıkarından başka bir şey değildir. Ona göre asıl çelişki, özel çıkar ile kolektif çıkar arasındaki çelişkidir. Kolektif çıkar, *devlet* sıfatıyla, bireyin ve topluluğun gerçek çıkarlarından ayrılmış, bağımsız bir biçim almaya ve aynı zamanda, her zaman, her aile ve kabile yığılmasında mevcut olan klan, dil, geniş bir ölçüde iş bölümü bağları ve öteki çıkarlar gibi bağların somut temeli üzerine kurulmaya çalışılmaktadır. Ancak, O’na göre bu durum, aldatıcı bir ortaklaşma görünümünü almaya götürmektedir.¹⁴⁷

Marx, bu bahsedilen çıkarlar arasında özellikle, daha o zaman işbölümü tarafından koşullandırılan, içlerinden birinin ötekiler üzerinde egemen olduğu sınıfların çıkarlarını bulmaktadır. Marx’ın bundan çıkardığı sonuç: Devlet içindeki bütün savaşlar, demokrasi, aristokrasi ve monarşi arasındaki savaşım, oy hakkı uğruna vb. savaşım, çeşitli sınıfların yürüttükleri gerçek savaşımın büründükleri aldatıcı bir rol biçilmeden başka bir şey olmadığıdır. Bununla beraber Marx, egemen olmak isteyen her sınıf, proletaryanın durumunda söz konusu olduğu gibi, kendi egemenliği bütün eski toplum biçiminin ve bizzat egemenliğin ortadan kalkması anlamına gelecek olsa bile, kendi çıkarını herkesin çıkarı gibi gösterebilmek için -ki

¹⁴⁵ İlhan Uzgel, **Ulusal Çıkar ve Dış Politika**, Ankara, İmge Kitabevi, 1. bs., Mayıs 2004, s. 56.

¹⁴⁶ **A.e.**, s. 61.

¹⁴⁷ Karl Marx ve Friedrich Engels, **Alman İdeolojisi (Feuerbach)**, Çev. Sevim Belli, 6. bs., Ankara, Sol Yayınları, Haziran 2008, s. 58.

ilk başta bunu yapmak zorundadır- siyasal iktidarı ele geçirmesi gerektiğine inanmaktadır.¹⁴⁸

Marx’a göre, bireyler *yalnızca* özel çıkarlarına baktıkları için –özel çıkarlar bireyler açısından, kendi kolektif çıkarları ile örtüşmemektedir- kolektif çıkar, onlara “yabancı” olan, onlardan “bağımsız” olan ve kendisi de özelliği olan ve özel bir “genel” çıkar olan bir çıkar gibi görünmektedir. Bununla beraber, kendisinden önce egemen olan sınıfın yerini alan her yeni sınıf, kendi amaçlarına ulaşmak için de olsa, kendi çıkarını, toplumun bütün üyelerinin ortak çıkarı olarak göstermek zorundadır. Yani bir anlamda bu sınıf, kendi düşüncelerine evrensellik biçimi vermek ve onları, tek mantıklı, evrensel olarak geçerli düşünceler olarak göstermek zorundadır.

Yukarıda çıkar kavramına ilişkin iki farklı görüş anlatılmıştır. Uluslararası ya da devletler arası ilişkiler söz konusu olduğunda genellikle Realist anlayış ortama hâkim olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, daha önce de bahsedildiği gibi, küreselleşmiş olan dünyada bir devletin/ulusun kendi çıkarını gerçekleştirebilmesi ekonomik, siyasî, askerî ve kültürel açıdan güçlü olması ile ilintilidir. Bu gücün kullanılabilmesi ve hedef olarak belirlenen çıkara ulaşılması ise, ulusun/devletin ulusal güvenliğin sağlanmasından geçmektedir. Bu sebepten dolayı güvenlik ve ulusal güvenlik kavramlarına değinilecektir.

1.3. Güvenlik ve Ulusal Güvenlik Kavramları

1.3.1. Güvenlik Kavramı: Tanımı, Gelişimi ve Ulusal Gücün Bir Parçası Olarak Ulusal Güvenlik

İnsanoğlunun varoluşundan bu yana tesisine gereksinim duyduğu bir kavram olarak güvenlik, değişen her koşulla beraber gelişim göstermiştir. Yalnız, bu gelişme ile paralel olarak kavramın tanımı ve muhtevası açısından kabul görmüş bir fikir birliği yazında mevcut değildir. Çünkü, güvenlik kavramının ortak bir tanımlamaya ulaşmasında çeşitli güçlüklerle karşılaşmaktadır. Öncelikle bu kavram açıklaması

¹⁴⁸ A. e., s. 59.

karışık ve zor bir kavramdır. Bununla beraber içeriği ve tanımı güç kavramı ile kesişmektedir. Realist eleştirmenler bu kavram üzerinde güç veya çıkar kavramları kadar durmamışlardır. Bunun sonucunda da güvenlik araştırmaları teknoloji ve politikadaki yeni gelişmelerin takibi ile sınırlı kalmıştır. Ayrıca politika yapıcılar, güvenlik kavramından türettikleri “ulusal güvenlik” kavramının anlaşılması güç ve karışık olmasından yararlanabilmektedirler.¹⁴⁹

Güvenlik kavramını açıklayabilmek için öncelikle “güven” duygusunun anlamını incelenmelidir. TDK’ya göre “güven”; korku, çekinme ve kuşku duymadan inanma ve bağlanma duygusu, itimat olarak tanımlanmaktadır. Bu duygunun oluşmasını sağlayan “güvenlik” ise, toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet şeklinde açıklanmaktadır.¹⁵⁰

Batı dillerinde güvenlik kavramının kökeni Latince “*securitas*” kelimesidir. Bu kelimeden farklı çağrışımları ve anlamları taşıyan kelimeler türemiştir.¹⁵¹ Örneğin, Fransızca’da “*sureté*” (emniyet) ve diğeri ise “*sécurité*” (güvenlik) kavramlarıdır. “*Sécurité*”, kesin veya temin edilmiş bir güven gibi, “*sureté*”den farklı bir şey olarak tanımlamıştır. Latince “*securitas*” kelimesinden türeyen “*sécurité*” kavramı; garanti, güven, rahatlık, huzur, temin etmek, garanti etmek, düzen, barış, eminlik, güvenilirlik gibi eş anlamlara sahiptir. İç sıkıntısı, güvensizlik, güvenliksizlik (güvende olma duygusunun eksikliği), tehlike ve düzensizlik kelimeleri karşıt anlamlarıdır. “*Sureté*” daha çok objektif olay ve olgulara gönderme yapmaktadır. İspatlanabilir “*sécurité*” kavramı ise, her tür tehlikeye karşı bir sığınak içinde olma inancına gönderme yapmaktadır.¹⁵²

“*Sécurité*” kavramı ise sübjektif bir kavramdır; bu doğrulanan veya tehlikenin olmayışını içeren bir duygudur. Tanımda geçen doğrulama eyleminin öznesi bireydir. Tehlikenin olmaması ise, tehlikeyi gösterir bir kanıtın bulunmayışı

¹⁴⁹ David A. Baldwin, “Interdependence and Power: A Conceptual Analysis”, **International Organization**, Vol. 34, No. 4, Autumn, 1980, pp. 473-474.

¹⁵⁰ TDK, **a.g.e.**, ss. 915, 916.

¹⁵¹ *Securitas*, Roma mitolojisinde güvenlikten, özellikle de Roma İmparatorluğu’nun güvenliğinden sorumlu tanrıçadır.

¹⁵² Tahsin Saraç, **Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük**, İstanbul, Adam Yayınları 11. bs., Eylül 2003, ss. 1283, 1349.

değil, kişideki bireysel güvenliğine ilişkin psikolojik nitelikli güvende olma durumudur. “*Sureté*” kavramı somut ve objektif olgulara dayandığından, bu kapsamdaki sorunlarla klasik güvenlik tedbirleriyle mücadele etmek mümkündür. Ayrıca kavramın devlet merkezindeki veya devlet merkezine yönelik güvenlik sorunlarının algılanışını içerdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. “*Sécurité*” kavramına gelince, öncelikle sübjektif niteliği dikkati çekmektedir. Bireylerin algılamaları ön plandadır. Dolayısıyla ilintili sorunların tespiti ve bu sorunlara eğilmede, çağımızın en önemli gelişmelerinden biri olan toplum ve bireylerinin taleplerine öncelik tanıma önem kazanmıştır. Bu kapsamda doğabilecek sorunların klasik güvenlik tedbiriyle ortadan kaldırılması mümkün görülmemekte, güvenlik kurum ve yöntemleri yanında çok disiplinli bir önleme ve sağaltma projesiyle giderilmesi zorunluluk taşımaktadır. Zira kişilerin güvenlik ihtiyacı temelindeki beklentileri, algılamaları, kaygıları ve benzeri sübjektif tutumları salt güvenlik uygulamalarını aşan bir niteliğe sahiptir. Sübjektif anlamda da mutlak bir güvenlik olamaz, zira doğası itibariyle hareketli ve değişken bir duygu söz konusudur. Çağdaş güvenlik anlayışı içerisinde belirtmekte yarar vardır ki, ilk iki temel ihtiyaç (fizyolojik ihtiyaçlar ve korunma ihtiyaçları) günümüzde güvenlik ihtiyaç ve sorunlarının karşılanmasıyla beraber değerlendirilmektedir. Güvenliğin sağlanma biçimleri, organları ve izlenen metotlar dolayısıyla güvenliğe ilişkin tüm unsurların devlet yapısı ile doğrudan ilişkisi bulunmaktadır.¹⁵³

Bu noktada güvenlik kavramının farklı tanımlarının temel noktalarını da sunmakta yarar vardır: Öncelikle, en basit ve somut tanımları tehlikenin olmamasıdır. Bu tanım nesneldir. İkinci olarak, tehlikenin olmadığına ilişkin bireysel inanç ve huzurdur. Bu öznelidir. Güvenlik, merkezi devlet idaresi tarafından dayatılan bir zorunluluklar bütünü değildir. Doğrudan toplumun bireyleri tarafından talep edilen güvenlik ihtiyacının karşılanmasıdır. Psikolojik olarak güvende olma durumunu düşünmemiz, güvenliğin en önemli unsurlarından biridir. Üçüncü olarak; siyasî, maddî ve ekonomik koşulların böyle bir psikolojik durumu yaratmasıdır. Genel anlamda bu güvenlik ihtiyacı, sadece güvenlik kurumları ve politikaları değil,

¹⁵³ Mehmet Bal, **Modern Devlet ve Güvenlik**, 1. bs., İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Nisan 2003, ss. 21, 27-28.

Devletin siyasi ve ekonomik ve benzeri politika uygulamalarıyla karşılanabilmektedir.¹⁵⁴

1.3.2. Ulusal Güvenlik Kavramı

Uluslararası ilişkiler alanında sistemin yapısını belirlemede önemli rol oynayan güvenlik kavramı, ulus devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen temel belirleyicidir. Uluslararası ilişkiler alanındaki geleneksel yaklaşımlar, güvenliğe bakışlarında barış ve güç kavramlarına odaklanmıştır. Realist ekol güvenliği, gücün bir uzantısı olarak görürken; İdealistler güvenliği barışın bir sonucu olarak görmüşlerdir. Güvenlik tanımları yada ilkeleri incelendiğinde güvenliğin hükümet politikalarına bir çeşit rehberlik sunduğu, kamuoyunu yönlendirdiği, aynı zamanda güç ve paranın dağıtımını doğrudan etkileyen bir potansiyel olduğu görülür. Bu nedenle Soğuk Savaş döneminde güvenlik kavramı, Realist bakış açısının etkisinde “devlet güvenliği” ile özdeşleştirilmiştir.¹⁵⁵

Ulusal güvenlik kavramı, doğal kaynaklar, çevre ve demografi konularını da kapsayacak şekilde genişlemesine rağmen, askerî güvenlik; ulusal güvenliğin anahtar ölçütlerinden birisi olma özelliğini sürdürmektedir. Soğuk Savaş sonrasında ulusal güvenlik kavramında gözlenen bir başka temel değişim de, ülkelerin ulusal güvenlik siyasetlerini oluştururken daha önce geri plana attıkları “iç tehdit” algılamalarını daha ön plana çıkardıkları, ulusal güvenliklerini tehdit algılamalarında köklü değişiklikler yaptığı görülmektedir.¹⁵⁶

Ulusal güvenliğin, siyasî, ekonomik ve hukukî yönleri bulunmaktadır. Bir devletin ulusal güvenlik siyasetinin saptanması ve izlenmesi bakımından ulusal güvenlik kavramının siyasî yönü daha ağır basmaktadır. Ulusal güvenliğin ekonomik yönüne gelince; ulusal güvenliğin temin edilmesi, o ülkenin ulusal kaynaklarının en iyi şekilde saptanması ve kullanılması ile mümkün olabilmektedir. Çünkü, ulusal güvenliğin devamlılığı ileriye dönük bir planlama ve kaynak ayırma ile sağlanabilir.

¹⁵⁴ A.e., ss. 17-18.

¹⁵⁵ Mim Kemal Öke, **Küresel Toplum**, Ankara, ASAM Yayınları, 2001, s. 53.

¹⁵⁶ Burak Ülman, “Türkiye’de Yeni Güvenlik Algılamaları ve Bölücülük”, **En Uzun On Yıl**, Der. Gencer Özcan ve Şule Kut, İstanbul, Büke Yayınları, 2000, s. 101.

1970 yılından itibaren dünyadaki birçok ülke ulusal güvenliklerini sağlamak amacıyla ekonomilerini aktif ve etkili bir şekilde kullanmaya başlamışlardır. Ülkeler ulusal güvenlik amacıyla birbirlerine ambargo uygulamaya başlamışlar, ticaretlerine sınırlama koymuşlar ve mallarını boykot etmişlerdir. Ulusal güvenlik, devletin ekonomiye bir müdahale aracı olmuştur. Kuvvetli bir ekonomi, kuvvetli bir ulusal savunma ile ulusal güvenlik arasında dengeli bir ilişki kurulmaya başlanmıştır. Bir ülkenin ulusal çıkarı, ulusal güvenliğinin sağlanmasıdır. Geniş anlamda, ulusal güvenliğin tanımı, “Devlet bağımsızlığı ve ülke bütünlüğü ile ulus egemenliğinin, ulusal yada uluslararası alanda gerçek ve yakın bir tehlikeye düştüğü zamanlarda, Anayasanın gösterdiği yetkili organ yada organlar tarafından, devlet tüzel kişiliğinin korunması ve güvenlik altına alınmasıdır.”¹⁵⁷

1.3.2.1. Soğuk Savaş Öncesi ve Sonrasında Değişen Ulusal Güvenlik Algısı

Soğuk Savaş döneminin iki süper gücünün etki alanlarındaki statükonun korunmasına yönelik askerî rekabetin yerini bölgesel çatışmalar ve kargaşalar almaya başlamıştır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasına kadar olan dönem “iki kutuplu bir denge düzeni” olarak adlandırılırken, Soğuk Savaş sonrası dönem “tek kutuplu düzensizlik” olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Soğuk Savaş süresince ulusal güvenlik kavramı, sadece askerî unsurların ağırlıklı olduğu “ülke güvenliği” ile özdeşleştirilirken, Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle ulusal güvenlik kavramı da, tehdit algılamaları ile değişmeye, çeşitlenmeye ve kapsam alanını genişletmeye başlamıştır.¹⁵⁸ Soğuk Savaş döneminde geleneksel olarak devletin güvenliği denince, devletin gücü anlaşılmış; devletin gücünden de sadece askerî güç; yani, savaş araç gereçleri ile teknolojisinde üstünlük, o devletin güç ve güçlülüğü olarak tanımlanmıştır.

Sovyetler Birliği’nin yıkılması ile başlayan Soğuk Savaş sonrası dönemde hem Batılı, hem de gelişmekte olan ülkelerin ulusal güvenlik algıları değişmektedir.

¹⁵⁷ Celil Balkan, **Türkiye’nin Ulusal Güvenlik Sorunları**, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1. bs, 2006, ss. 25-27.

¹⁵⁸ A.e., ss. 9, 10.

Hızı gittikçe artan küreselleşmenin de etkisiyle dünyadaki eski Doğu-Batı çekişmesinin yerini bir ölçüde Kuzey ve Güney arasında artan ekonomik ve insanî gelişmişlik farklılıklarına dayalı gerginlikler almaktadır.¹⁵⁹

Soğuk Savaş'ın güvenlik ağırlıktaki dış politika ve uluslararası ilişkiler anlayışının yerine, ekonomik ilişkiler üzerine inşa edilen bir sistem anlayışına bırakması, stratejik çıkarların belirlenmesine yönelik değerlendirmelerde de ön plana çıkmıştır. Ekonomik ilişkilerin sistemde ki aktörlerin tercihlerinin belirlenmesinde daha aktif bir rol oynaması jeopolitik kuramların yerine jeo-ekonomik yaklaşımlara bırakması eğilimini yaratmıştır. İşte bu noktada kendilerini dışlanmış hisseden bazı gruplar seslerini duyurmak için gelişmiş ülkelere yönelik terör hareketlerine başvurmaktadır. Bir anlamda zayıfın kuvvetliye dayatması şeklinde görülen bu durum “asimetrik tehdit” olarak adlandırılmaktadır.¹⁶⁰

Bazı yaklaşımlara göre Soğuk Savaş'ta güvenlik yoktu, ama istikrar vardı. 1990'lar da ise güvenlik vardı, fakat bu seferde istikrar yoktu. Bu denklem, 11 Eylül 2001 den sonra, “Güvenlik yok, istikrar da yok” durumuna gelmiştir.¹⁶¹ Sorunlar boyutunun birinci aşamasını hedefin fiziksel belirsizliği oluşturmaktadır. Bütün bu ideolojik açılımlarda objeler; reel, sınırları belli, komuta kontrol karargahları görülebilir, ulusal güçleri hesaplanabilir sistemlerdi ve bu anlamda belirgin hedef niteliği taşımaktaydılar. Zorluğun ikinci boyutu bütün bu belirsizlikleri artıran kavramsal çerçevenin kendisinden kaynaklanmaktadır. ABD'nin yeni güvenlik ideolojisinde önemli bir zorluk boyutunu da bu güvenlik ideolojisinin bir “anti” söylemi üzerine kurulacak olma ihtimalinin yüksek olması oluşturmaktadır.¹⁶² Son olarak 11 Eylül saldırıları sivil özgürlükler alanında daralmaya yol açarken, ulusal çıkarlar ve güvenlik kaygılarını ön plana çıkarmıştır.¹⁶³

¹⁵⁹ Birol Akgün, “Küreselleşme Çağında Terör ve Karşı Terör: Amerika'nın İş Neden Zor?”, **Stratejik Analiz**, S. 18, Ekim 2001, s. 113.

¹⁶⁰ A.e.

¹⁶¹ Serhat Erkmen, “11 Eylül 2001: Terörizmin Yeni Miladı”, **Stratejik Analiz**, Ankara, ASAM Yayınları, S. 18, Ekim 2001, s. 14.

¹⁶² Ümit Özdağ, “Terörizm, Küresel Güvenlik ve Türkiye”, **Stratejik Analiz**, Ankara, ASAM Yayınları, S. 19, Kasım 2001, s. 6-7.

¹⁶³ Sedat Laçiner, “11 Eylül Olayları ve Ermeni Sorunu”, **Stratejik Analiz**, Ankara, ASAM Yayınları, S. 19, Kasım 2001, s. 41.

Saldırı sonrası Batılı başkentlerde yapılan değerlendirmeler sonucunda terörizm 21. yüzyılın en büyük tehdidi ilan edilmiş hatta henüz tanımlanmamış bir düşmana karşı Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ülkeleri tarihte ilk kez ittifak antlaşmasının beşinci maddesini harekete geçireceklerini açıklamışlardır. Son zamanlarda Batı dünyasına dışarıdan yönelen daha ciddi terör tehditlerinin kökeninde ise, çoğu kez bu ülke hükümetlerinin üçüncü dünyadaki bazı ülkelerin yaşadığı siyasî sorunlara taraf olması yatmaktadır.¹⁶⁴

Artık barış ve güvenlik, sadece askerî güvenliğe bağlı değildir. Eski askerî tehdidin yerine, birbirinden izole edilemeyen iç içe geçmiş etnik çatışmalar, ülkelerin iç istikrarsızlıkları, ekolojik faktörler, göç, insan hakları, köktencilik, kaçakçılık, terörizm gibi tehditler ulusal güvenliği tehdit ederken, tehdit kavramı da gün geçtikçe çok yönlü, değişken, karmaşık ve belirsiz hale gelmiştir.¹⁶⁵ Bunun yanı sıra, askerlik mesleğinin de, bu değişen şartlar dahilinde, yeniden tanımlanması zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

1.3.2.2. Küreselleşme Sürecinde Değişen Ulusal Güvenlik Algısı-Ekonomi Etkileşimi

Soğuk Savaş'ın son dönemlerinden itibaren küreselleşme, demokrasi ve insan hakları gibi olgular, ulus devletlerin ulusal güvenliklerini etkileme yönünde öne çıkan unsurlar olmuştur. Bu doğrultuda demokrasi adına çoğu sivil toplum örgütünün gücünü ve ayrıca insan haklarının azınlık hakları doğrultusunda ulusal toplumların üniter yapısını tehdit etmeye yönelik ele alındığı kaygıları ve bu gidişin uluslararası finans kapital tarafından desteklenerek uluslar ve devletler açısından büyük ulusal güvenlik sorunları ortaya çıkardığı da gündeme taşınmaktadır. Küreselleşme sürecinin ilk on yılı bu eğilimlerin ortaya çıkardığı sıcak çatışmaların çözüme kavuşturulması çabaları içinde geçmiştir.¹⁶⁶

Ulusal güvenliğe yönelik savaş dışı kabaca üç tehditten bahsedebilmektedir. Bunlar; toplumsal, çevresel ve siyasal tehditlerdir. Toplumsal Tehditlerden kasıt;

¹⁶⁴ Akgün, **a.g.e.**, s. 114.

¹⁶⁵ Öke, **a.g.e.**, s. 55.

¹⁶⁶ Anıl Çeçen, “Ulusal Güvenlik: Yeni Bir Mayınlı Tartışma Alanı”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Ankara, ASAM Yayınları, C. 1, S. 17, 2001, s. 59.

nüfus ve ulusal güvenlik etkileşimi ve uluslararası göç ile organize suçların küreselleşmesidir. Çevresel tehditler; doğal kaynakların tükenmesi ve azalan kaynakların ülkeler arasında anlaşmazlıklara neden olması ile sürdürülebilir kalkınmayı da etkileyen küresel ısınmadır. Siyasal tehditler arasında: Bir devletin sınırları dahilindeki etnik öğeler ile diğer kimliklere ait çatışmaları, terörizmi, kitle imha terörünü, narkotik-terörü, medya-terör arasında oluşabilecek ilişkiyi, örgütsüz terör ve son olarak da terörün küreselleşmesi sayılabilir.

11 Eylül terör eylemi neticesinde gelişmiş ülkelerin savunmasızlığı, teröristlerin yıkıcı güç kapasitelerinin artmasından değil, Batı'nın ekonomik ve teknolojik sistemlerinin daha savunmasız hale gelmesinden kaynaklanmaktadır. Devletler inşa edecekleri kritik altyapı ve tesislerinin güvenliğini önceden düşünmek zorundadırlar. Güvenliğin önceden ve etkili olarak düşünülmesi, tesisin yeri ve maliyeti ile ilgili yeni külfetleri beraberinde getirmektedir. Bununla beraber, 11 Eylül sonrasında farklı şartlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Devletlerin artan savunmasızlığı ve bu savunmasız durumlarının yeni keşfedilmiş olması, devletleri risklere karşı daha ihtiyatlı davranmaya zorlarken, gün geçtikçe teröristler daha güçlenip, daha çok riske girmeyi göze alabilecekleri gerçeğiyle karşı karşıya bulunmaktadır.¹⁶⁷

Ulus devletlerin belirgin özelliklerinden olan kültür birliği küreselleşme etkisiyle parçalanmakta, dolayısıyla ulus devletin harcını teşkil eden kültür, daha alt kültürlerle bölünerek bütünlüğünü yitirmektedir. Kültür birliğini yitiren ulus devletin ulusal birliği ve ulusal güvenliği de doğrudan etkilenmekte ve zaman içerisinde büyük yaralar almaktadır.¹⁶⁸ Bununla beraber bireysel temelde, teknoloji iletişim ve silah sistemlerindeki inanılması güç gelişmeler ve atılan dev adımlara rağmen, toplumu oluşturan bireylerin psikolojilerinin ulusal güvenlik denklemindeki çarpan etkisini sürdürmesi de beklenmektedir.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Thomas Homer-Dixon ,“The Rise of Complex Terrorism”, **Foreign Policy**, No. 128, Jan/Feb 2002, p. 40.

¹⁶⁸ Emre Kongar, **Küresel Terör ve Türkiye: Küreselleşme**, Huntington, 11 Eylül, İstanbul, Remzi Kitabevi, 5. bs., Şubat 2002, ss. 32-33.

¹⁶⁹ Balkan, **a.g.e.**, s. 83.

Kalkınma uzmanları arasında ticaret konusundaki düşünüş son kırk yılda bir aşırı uçtan diğerine yönelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda ticaret hacimlerinin esnek olmadığı gelişmekte olan ülkelerin, geleneksel olmayan ürünlerle dünyanın pazarlarına girmekte büyük güçlüklerle karşılaşacakları ve çok uluslu kuruluşların sömürü kurumları olarak görülmesi düşüncesi yerini, günümüzde ticaret ve yabancı yatırımın yoksul ülkelerin tüm sorunları için mucizevi bir ilaç olarak görülmesi düşüncesine bırakmıştır.¹⁷⁰

1990'lardan sonra "jeo-ekonomik politikalar" uluslararası ilişkilerde etken olmaya başlamıştır. 1990'a kadar olan politikalar ise coğrafyaya dayalı "jeopolitik stratejiler"dir. ABD'nin bu tutumu Türkiye'yi sınırlandırmıştır. Üretim ve dağıtımın küreselleşmesi, ulus-devletlerin dayandığı ulusal ekonomileri büyük değişime uğratmıştır. En güçlü devletler bile aralarında gruplaşmaya giderek küreselleşme karşısında tutunmaya çalışmışlardır. Çokuluslu şirketlerin yaygınlaşması giderek ulusal ekonomilerin birbirlerine benzemelerine neden olurken, sermayenin global anlamda akışıyla karşılıklı bağımlılık artmış ve sermaye ulus devletlere meydan okur hale gelmiştir. Üretim ve ekonomik kaynakların uluslararasına açılmasıyla, ulus devletlerin kendi ekonomik geleceği üzerindeki kontrolü azalmış, bilgisayar ve telekomünikasyondaki gelişmeler, azalan mesafeler, eriyen ulusal sınırlar, ulus devletleri uluslararası devlet veya şirketlerin kontrolü altına sokmuştur.¹⁷¹ Ulus üstü rejimlerin gelişmesiyle devletlerin bazıları egemenlik haklarını bu tür organizasyonlara devretmişlerdir.¹⁷²

Sonuçta, coğrafi konum ötesinde anlamlandırılmaya çalışılan ekonomi kökenli, pazar merkezli politikalar, her şeye rağmen bu pazarların güvenliğinin sağlanması adına bile olsa ulus devletlerin konumlarını hâlâ önemli kılmaktadır. Ulus devletlerin varlıklarının bir parçası olan, belirli sınırlar dahilinde var olmaları gerekliliği jeopolitiğin önemini azaltmayacak, sadece farklı unsurlarının değişen konjonktüre göre farklı şekilde ağırlıklandırılmasına neden olacaktır.

¹⁷⁰ Dani Rodrik, **Yeni Küresel Ekonomi ve Gelişmekte Olan Ülkeler**, Çev. Sultan Gül, 1. bs., İstanbul, Sabah Yayınları, 2001, s. 45.

¹⁷¹ Balkan, **a.g.e.**, s. 98.

¹⁷² Erol Manisalı, **Yirmi Birinci Yüzyıl'da Küresel Kıskaç; Küreselleşme, Ulus Devlet ve Türkiye**, İstanbul, Otopsi Yayınevi, 2001, s. 18.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİNE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN REFLEKSLERİ

2.1. Küreselleşme Öncesi Türkiye Ekonomisi

2.1.1. Ekonomik Sistemin Oluşumu ve Zorunlu Devlet Müdahalesi (1923-1945 Dönemi)

1923 yılında kazanılan askerî başarının ardından ekonomik alanda da bağımsızlık sağlanması hedeflenmiş ve ekonomik kalkınma bir ideal olarak benimsenmiştir.¹ Nitekim, Mustafa Kemal Atatürk, Birinci Dünya Savaşı'ndan beş yıl sonra, Cumhuriyet'in kuruluşundan sekiz ay kadar önce ekonomi seferberliğine, 22 Şubat 1923 İzmir'de düzenlediği İktisat Kongresi ile başlamıştır. İktisat Kongre'sinin açılış konuşmasını yapan Mustafa Kemal Atatürk'ün ilk cümlesi "Bir milletin doğrudan doğruya hayatıyla ilgili olan en önemli faktör, o milletin iktisadiyatıdır." olmuştur.²

Birinci İktisat Kongresi'nde çiftçi, sanayici, tüccar, işçi temsilcilerinden oluşan 1135 delegenin ortak çalışmaları sonucunda, "Misak-ı İktisadî Esasları" belirlenmiştir. Her kesimden insanın sorunlarının ortaya konduğu ve çözüm yollarının arandığı bu Kongre'de alınan kararlarda ülkenin siyasî bağımsızlığının iktisadî bağımsızlıkla güçlendirilmesi ve Türk girişimciliğinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Kongre'de, genelde liberal politikaların temelleri benimsenmiştir. Nitekim, Cumhuriyet'in ilk beş yılındaki uygulamalar da Kongre'de alınan kararlar ile aynı yönündedir. Kongre'de; özel girişimcilerin desteklenmesi, yatırımcılara kredi

¹ İlhan Uludağ ve Erişah Erican, **Türkiye Ekonomisi (Teori – Politika - Uygulama)**, 2. bs., İstanbul, Der Yayınları, 2003, s. 3.

² Esat Çelebi, "Atatürk'ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri (1923 - 2002)", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, S. 5, 2002, (Çevrimiçi) http://www1.dogus.edu.tr/dogustru/journal/sayi_5/M00059.pdf, s. 18, 06.07.2008.

sağlayacak bankaların kurulması, hammaddesi yurt içinde olan endüstri kollarının kurulması, günlük tüketim mallarına öncelik verilmesi, önemli kuruluşların ulusallaştırılması ve kendi limanlarımızda kabotaj hakkımızın kullanılması gibi kararlar alınarak, yeni Hükümet'in finansal ve iktisadî politikasının temelleri atılmıştır.³

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından dünyada yeni dengelerin oluşmaya başladığı bir ortamda toplanan İzmir İktisat Kongresi, daha çok içerdeki dengeleri kurmaya ve ülkenin iktisadî alt yapısını oluşturmaya yönelik olarak düzenlenmiştir. Sonuç olarak, Lozan Antlaşmasının iktisadî hükümleri de yeni Cumhuriyet'i bağlayıcı hükümler içermektedir. Lozan Antlaşmanın eki olan ticaret sözleşmesi, dışa açık politikaların benimsenmesini istemekte; Osmanlı gümrük tarifelerinin bir müddet daha yürürlükte kalmasını ve yeni yasaklar getirilmemesini öngörmektedir. Bu nedenle, 1929 yılına kadar gümrük tarifelerinde artışlar yapılamamıştır. Ayrıca, yeni hükümet, Osmanlı Devleti'nden "Duyun-u Umumiye" borçlarını devralmak zorunda kalmıştır. 1928'de Türkiye Cumhuriyeti ile Düyun-u Umumiye alacaklıları arasında bir sözleşme imzalanmıştır.⁴

Özellikle, 1929-1945 yıllarında ulus devletin ve ulusal ekonominin temelleri atılmıştır. Ancak, dünya çapındaki olaylardan da Türkiye ekonomisi ister istemez etkilenmiştir. Buna rağmen, 1929 Büyük Dünya Bunalımı ve İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı 1929-1945 yılları arasında Türkiye, yurtiçinde ve yurtdışında gerçekleşen çok sayıda siyasal ve toplumsal zorluklara rağmen, mühim çapta ekonomik gelişmeyi gerçekleştirebilmiştir.⁵

Öncelikle, ülkenin ekonomisi tarıma dayanmaktadır. Tarım üretimi ise, ülkenin sosyo-politik koşulları sebebiyle değişken bir haldedir. Bununla beraber, bu dönemde tarım üretimi için sahip olunan arazilerin çoğu büyük toprak sahiplerinin elinde bulunsa da, küçük araziye sahip çiftçiler yoğunluktadır. Ağır vergi yükü ve toprak kirası, fakirleşen küçük çiftçilerin sermaye birikimi ve yatırım yapmasını

³ Ali Coşkun, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi", **Atatürkçü Düşünce Dergisi**, S. 4, Kasım 2003, (Çevrimiçi) <http://www.alicoskun.net/Publications/ADD-2003-4-72.pdf>, s. 72. 07.07.2009.

⁴ A.e..

⁵ Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi 1. Küreselleşmeden 2. Küreselleşmeye**, 1. bs., İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1999, s. 88.

engellemektedir. 1923’lerde 13 milyonluk Türkiye nüfusunda, çalışanların içerisinde çalışan tarım nüfusu % 88, Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içinde tarımın payı % 67, sermayenin payı ise, % 10 civarındadır.⁶

1923-1929 döneminde ise, tarım üretiminde senede ortalama % 15 gibi önemli ölçüde bir artış hızına erişilmiştir. Bu yüzde bu yüksek orandadır; Çünkü, bu dönemde savaş yıllarında askere alınan genç erkeklerin bir kısmı ve çekme gücünden istifade edilen hayvanlar topraklarına dönmeleri bu artışta önemli bir etken olmuştur.⁷ Bunun yanı sıra, 1925 yılında kaldırılan Aşar Vergisi’nin de bu artış oranında payının olduğu ifade edilebilir. Ancak, devlet gelirlerinin yaklaşık % 25’ini oluşturan bu verginin kaldırılması, devleti önemli bir gelir kaybına uğratmıştır.⁸ 1929-1935 döneminde tarımda meydana gelen yılda ortalama % 1.3’lük gerileme ise, Büyük Dünya Bunalımı’nın ve bu durumun bir uzantısı olan yurt içindeki gelişmelerin olumsuz etkisinden kaynaklanmaktadır. 1935-1939 yıllarında ise, tarımın gelişme hızı yılda ortalama % 15.6’ya çıkarak, bahsedilen dönemdeki en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

İkinci olarak sanayi sektörü ele alındığında, 1923 sonrası sanayileşme modelinin; Sanayileşmenin gerektirdiği yatırımların finansman kaynağını ile yatırımları yapacak, kurulacak işletmeleri faaliyete geçirecek müteşebbis, idareci ve teknik personeli bulmak sorunlarını çözmek yolunda adımlar atılmasını içerdiği söylenebilir.⁹ Bu sektörün, İkinci Dünya Savaşı ile bu savaşı izleyen üç yılda (1939-1948 yılları arasında) büyüme hızı bütünüyle duraklar iken, bu dönem dışındaki diğer dönemlerde sektör, önemli büyüme hızları göstermiştir. Sırasıyla, savaş zamanında % 0.9 küçülmüş; öncesinde ise, 1923-1929 yıllarında yılda ortalama % 8.5, 1929-1935 döneminde % 17.1, 1935-1939 seneleri arasında da % 11 oranlarında büyüme hızına erişilmiştir.¹⁰

⁶ Uludağ ve Erican, **a.g.e.**, s. 3, 121.

⁷ Kazgan, **a.g.e.**, s. 89.

⁸ S.Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim**, Gözden Geçirilmiş 6. bs., İstanbul, Beta Yayınları, 1999, s. 218.

⁹ Ahmet Kılıçbay, **Türk Ekonomisi Modeller Politikalar Stratejiler**, 5. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994, s. 64.

¹⁰ Kazgan, **a.g.e.**, s. 90.

Büyük Bunalım ve İkinci Dünya Savaşı olaylarının yaşandığı dönemlerin dışında, kişi başına yıllık ortalama gelir artışı % 9-10 kadar gerçekleşmiştir. Bununla beraber ekonomi, Osmanlı Devleti'nden kalan borçları ödeyebilmek için görece olarak dışa kapanmıştır. Bu durum, ithalat/GSMH oranının % 14.5'ten % 7-8'e kadar gerilemesinden anlaşılabilmektedir. 1929-1939 döneminde, dış ticaret fazlası elde edilmiş; net dış borç ödeme sürecinde, ekonomik bunalım yaşanmasına rağmen, yatırım/GSMH oranı yılda ortalama %10'un biraz üzerine çıkarak yükseltilebilmiş; ekonomik bunalımda fiyatların yarı yarıya düşmesini takip ederek 1935-1939 yıllarında fiyat istikrarı sağlanmış ve yüksek gelir artış hızına erişilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı döneminde, bu olumlu göstergelerin sadece dış ticaret fazlası sürdürülebilmiştir. Aynı dönemde gelir düşerken, hızlı enflasyon artışı da yaşanmıştır. “Varlık Vergisi” ile “Toprak Mahsulleri Vergisi” gibi ekonomi politikaları uygulanmıştır. Ancak, Varlık ve Muamele Vergisi gibi vergiler, sermaye birikimi ve teknoloji üretme yeteneği olmayan imalat sanayinin gelişimini olumsuz yönde etkileyen faktörlerden biri olmuştur.¹¹ 1950'li yıllardan itibaren de ekonomi politikalarında önemli bir değişikliğe gidilmemiştir. Devletçilik ilkesi, “karma ekonomi” yolu ile, dışa kısmen kapalı ekonomik düzen ise “ithal ikamesi” tanımlamasıyla 1970'li yılların ikinci yarısına kadar sürmüştür. Aşağıdaki Tablo 4'te, yukarıda bahsedilen gelişmeler yer almaktadır.¹²

¹¹ İsmail Hakkı Yücel, **Bilim-Teknoloji Politikaları ve 21. Yüzyıl Toplumu**, Ankara, DPT Yayını, 1997, s. 47.

¹² Kazgan, a.y..

Tablo 4: Türkiye'nin Başlıca Kalkınma Göstergeleri 1923-1948

Dönem	Yıllık Ortalama Artış Hızı (%) 1948 ve 1968 Fiyatlarıyla					İhracat/İthalat (%)	GSMH'da Pay (%)		GSMH zımni fiyat endeksi (1948=100)
	Nüfus	GSMH	Kişi Başına GSMH	Tarım	Sanayi		Yatırım	İthalat	
1923-1929	-	10.4	9.2	15.0	8.5	62.6	9.1	14.5	35.5-39.3 ⁽¹⁾
1929-1935	2.1 ⁽²⁾	3.2	0.7	-1.3	17.1	105.2	10.1	8.0	39.3-21.0
1935-1939	1.7 ⁽²⁾	11.6	8.8	15.6	11.0	113.1	10.1	7.0	21.0-22.6
1939-1948	1.06 ⁽³⁾	0.5	-0.07	1.0	-0.9	137.2 ⁽⁴⁾	8.6	5.6	22.6-100

Kaynak: Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi 1. Küreselleşmeden 2. Küreselleşmeye**, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1. bs., 1999, s. 91.

- (1) Satırdaki ilk rakam dönemin ilk yılına, son rakam dönemin son yılına ait zımni fiyat endeksi sayısıdır.
(2) Nüfus artış oranı, yıl temelinde, Nüfus Sayımı arası yıllara ait tahminler olduğu için tablodaki döneme uymamaktadır. Sayım yıllarına göre 1927-1935, 1935-1940, 1940-1945, 1945-1950'dir ve tablodaki nüfus artış hızı bu dönemleme ile ilgilidir.
(3) Tablodaki rakam 1940-45, yani savaş yıllarına ilişkin rakamdır; 1945-1950 arasındaki nüfus artış tahmini yılda % 2.17'dir.
(4) Dış ticaret fazlası 1947-1948'de yerini açıklara bırakmıştır.

2.1.2. Piyasa Ekonomisine Geçiş Denemeleri (1947-1979 Dönemi)

Tanzimat'tan bu yana Türkiye'de küresel ekonomik bağlantılar, önce Avrupa'nın ardından da Batı dünyasının eğilimlerini izlemişlerdir. Türkiye dışa açılmayı denemiş, sonrasında 1930-1946 döneminde ise, dünyadaki eğilimin doğrultusunda küresel sistemden kopmuştur. İkinci Dünya Savaşı sürecinde ise; bu yönelim, ABD'nin uluslararası ekonomik sistemde devletlerin rollerini belirleme gücüne erişmesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin yayılması ile etkinliğini azaltmak üzere kendi çıkarlarının zedelenmemesi için kampını oluşturması doğrultusunda şekillenmiştir.¹³

2.1.2.1. Yeni Politika Denemeleri: 1950-1960 Dönemi ve 1956-1958 Bunalımının Getirdiği 1958 Devalüasyonu

1930'ların devletçi ve 1940'ların savaş ekonomisi uygulamaları ile savaşın toplumdaki tahribatı toplumda yeni arayışları gündeme getirmiştir. Demokrat

¹³ A.e., s. 77.

Parti (DP), 1950’de iktidar olunca, yirmi yıllık devletçi gelenek yerine, liberal eğilimleri olan yeni bir dönemi başlatmıştır. 1930’ların yerli sanayii devlet eliyle kurma gayretleri başarılı olmuş; Ancak, savaş sebebiyle bu girişimler aksamıştır. İthal ikameci politika; yavru sanayilerin büyüebilmeleri için dışa kapalı ve korumacı politikalara ağırlık vermiştir.¹⁴

Cumhuriyet’in ilk yıllarında denenen liberal politikaların ardından ikinci liberal dönem olan 1950-60 arası ise, yeni politikalara sahne olmuştur. Yeni dönemde, ekonomide devlet, yatırımları ve harcamaları arttırarak özel girişimciliği cazip kılmak için alt yapı ve talebi oluşturmaya çalışmıştır. Bu dönemdeki ekonomi politikası imalat sanayiini özel kesimin kontrolüne vermeyi amaçlamıştır. Ancak, dönem başından sonuna kadar hiçbir Kamu İktisadî Teşebbüsü (KİT) özelleştirilemediği gibi yeni KİT’ler kurulmuştur.¹⁵

Bu dönemde “ithal ikameci” sanayi politikası uygulanmaya devam edilmiştir. Sanayi sektör hasılası 1950-1960 döneminde bütün olarak % 119,6 ve yılda ortalama % 8,3 oranında büyümüştür. Yine bu yıllarda sanayi büyüme oranı, GSMH büyüme oranının üzerinde olduğundan, sanayiinin büyümeye nispi katkısı artmıştır. Buna karşılık tüketim malları üretim içinde ağırlığını korumuştur.¹⁶

1947’deki Marshall Planı çerçevesinde Türkiye, Batı ve ABD ile daha yoğun ilişkiye girmiştir. Kore Savaşı ve arkasından NATO üyeliği Türkiye’nin dışa açık politika üretmesine yol açmıştır. Ancak, farklı bir görüşe göre ise, İkinci Dünya Savaşı sürerken ekonomik gerilemeyle beraber hızlanan enflasyon ve mal darlıkları artışı, yoğunlaşan siyasal baskılar Türkiye’de yeni dönüşümlerin gerekeceğini ortaya koymuştur. Yurtiçinde, savaşta fiyat artışları-mal darlıkları sürecinden yararlanarak yeni oluşan tüccar ve toprak sahibi çiftçi kökenli ulusal burjuvazi bir taraftan, yeni

¹⁴ Hüsnü Erkan, “Cumhuriyetin Kuruluşundan Bugüne Türk Ekonomisinde Temel Dönüşümler-Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Türk Ekonomisi”, (Çevrimiçi) <http://www.konrad.org.tr/Wirtschaft%202007%20tr/06Erkan.pdf>, s. 41-43, 06.07.2008.

¹⁵ Özgür Aslan, “Yeni Ekonomi, Makroekonomik Etkileri ve Türkiye” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s. 116.

¹⁶ Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu**, Genişletilmiş 7. bs., Bursa, Ezgi Kitabevi, s. 111-112.

bir uluslararası süper güç ABD diğer taraftan, Türkiye'nin dış dünyaya kapalı ekonomisini dışa açmada öncü rol oynamışlardır.¹⁷

Dışa açık politikada, bir tarım ülkesi olan Türkiye, tarımsal ürünler ihraç etmeye ve bu nedenle tarıma dayalı sanayileşmeye yönelim göstermiştir. Böylece, özel girişimciliği öne çıkaran, tüketim malları sanayi ağırlık kazanmıştır. Bu durum ise, Batı ülkelerinin sanayi ürünlerine yeni bir pazar yaratmıştır.¹⁸ Dönemin sonunda ise, sanayileşme sürecinin ilk aşaması tamamlanmak üzeredir. Yani, temel tüketim mallarının ithal ikamesi büyük ölçüde gerçekleşmiştir.¹⁹ Aynı zamanda ulaştırma sektöründe de, demiryolu yerine karayolları gelişimi tercih edilmeye başlanmış ve dolayısı ile motorlu araç ithaline yönelik gelişmeler olmuştur.²⁰

Bunun yanı sıra, tarım sektöründe Marshall Planı'nı dahilinde traktör ve gübre kullanımı hızla artmaya devam etmiştir. 1948'te 1.756 olan traktör sayısı 1950'de 16.858'e, 1960'ta 42.136'ya çıkmıştır. ABD dış yardımının yarısı, tarımda gerçekleşmesi planlanan makineleşmeye ayrılmıştır. Bunun sonucunda da ekime açılan arazi sayısı ile tarımsal üretimde -elverişli iklim şartlarının da desteğiyle- artış sağlanmıştır. Yalnız, bu artış sağlanırken makinelerin etkin kullanımı ve dolayısıyla çiftçiye bilinçlendirme düzeyi olması gereken seviyede gerçekleşmemiş, sağlanabilecek verim artışının maksimize edilebilmesi mümkün olmamıştır.²¹

2.1.2.1.1. 1956-58 Bunalımı ve 1958 Devalüasyonu

DP Hükümeti, iç ve dış baskılar altında uluslararası ekonomik sistemle bütünleşme denemesine girdiğinde, geçici birtakım olumlu göstergelerin verdiği iyimserliğe dayanmıştır. Yukarıda bahsedildiği üzere, Marshall yardımıyla gelen traktörlerle Hazine topraklarının, meralarının ekime açılması tarım için olumlu hava koşullarına, seferberlik sona erip genç erkek nüfusla iş hayvanlarının tarıma dönmesi

¹⁷ Kazgan, **a.g.e.**, s. 94.

¹⁸ Erkan, **a.y.**.

¹⁹ Şahin, **a.g.e.**, s. 113.

²⁰ Erkan, **a.y.**.

²¹ **A.e.**, s. 116, 118.

eklenince, tarım üretimi 1947-1953 yılları arasında (yılda % 10) artmıştır. Bunun yanı sıra, Kore Savaşı'nın getirdiği yüksek konjonktür (1951-1953) dünya piyasasında hammadde fiyatlarını yükseltmiş ve pazarları genişletmiştir. Bu yüksek konjonktür ve iyi hasat sayesinde ihracatın artışı ile beraber, Türkiye'nin biriktirdiği altın-döviz rezervlerinin olumlu etkisi de mevcuttur. Bu gelişmelere rağmen, dış ticaret açıkları büyümeye devam etmiş ve Hükümet'in elindeki döviz rezervleri de tükenince 1953 senesinin sonuna gelindiğinde bu durum tamamen tersine dönerek serbestleşmeden vazgeçilmiştir.²²

Dış açıklar, bir süre dış krediler ve bağışlarla kapatılmaya çalışılmış; Ancak, bu borçlar da ödenememiştir (1958 yılına gelindiğinde OECD konsorsiyumuna takside bağlanmıştır). Hızlı ekonomik büyüme adına körüklenen iç talep büyüyen dış ticaret açıklarına sebebiyet vermiştir. 1954'te başlayan ve 1956'dan sonra ciddi boyutlara ulaşan ekonomik istikrarsızlık ve döviz darboğazı dış ticarete tıkanıklığa yol açmıştır. Sanayi sektörü olumsuz etkilenmiş ve ithalatta döviz darboğazı nedeniyle sorunlar yaşanması sonucunda ara ve yatırım malları sıkıntısı yaşanmıştır. Enflasyonist baskıların artması ise, yatırımların dağılımında üretken sektörlerin lehine olmayan bir değişime neden olmuştur. Sonuçta, ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisi ekonomiyi dışa bağımlılıktan kurtarmada yetersiz kalmıştır. 1950'li yılların ikinci yarısında ithalatın yaklaşık % 90'ının yatırım malları ve hammadde ithalatında olduğu göz önünde bulundurulursa döviz darboğazının yarattığı problem daha iyi anlaşılabilir.²³ 1950'li yılların ikinci yarısına kadar sürdürülen “dışa açılma ve ihracatı teşvik” modelinin yarattığı olumsuz sonuçlar üzerine bu modelin uygulanması sonlandırılmış ve “içe dönük ikame” modeli 1958 ile tekrar yaşama geçirilmiştir. 1930'larda uygulanan ithal ikamesinden farklı olarak bu sefer yükü özel kesim yüklenmiş ve kurulan sanayilerde yabancı sermayeden istifade edilmiştir. Aynı zamanda devlet, öncekinde olduğu gibi tüketim mallarını değil, ara mallarını ikame yoluna gitmiştir.²⁴

Bu dönemde, Türkiye ekonomisindeki enflasyonist gelişimin başlıca kaynaklarından birinin, ihraç mallarının iç fiyatı ile dünya fiyatları arasındaki farktan

²² Kazgan, **a.g.e.**, ss. 84-85.

²³ Şahin, **a.g.e.**, s. 112.

²⁴ Uludağ ve Arıcan, **a.g.e.**, s. 92.

doğduğu ileri sürülerek Türk Lirası (TL) değerinde ihraç mallarının fiyatlarını düşürecek ve karaborsa döviz fiyatını önleyecek yeni bir düzenleme zorunluluğu ve bu nedenle de devalüasyon yapılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda, istikrarı sağlamak adına (istikrar) devalüasyon(u)²⁵ yapılmıştır. 2,50 TL olan 1 Dolar, 9,00 TL'ye yükseltilmiştir. Devalüasyon gereği aslında 1954 yılında ortaya çıkmıştır. Ancak, Hükümetin önlem almakta gecikmesi 1954-58 döneminin kriz ortamında geçmesine sebep olmuştur. Yapılan % 221,4'lük devalüasyon, ancak üç yıllık bir gelişme ile olumlu sonuçlar vermeye başlamıştır. Sonuç olarak, 1958'de yapılan devalüasyonla, ödemeler dengesi açıklarının azaltılması hedeflerine ulaşamamıştır.²⁶ Bu durum Tablo 5'te görülmektedir.

Tablo 5: Dış Ticaret 1955-1959 (Milyon USD)

YILLAR	İTHALAT	İHRACAT	DENGE
1955	498	313	-185
1956	407	305	-102
1957	397	345	-52
1958	315	247	-68
1959	470	354	-116

Kaynak: Serdar Altınok ve Murat Çetinkaya, “Devalüasyon ve Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları”, (Çevrimiçi)
http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Serdar%20ALTINOK%20%20Murat%20%20C3%87ET%C4%B0NKAYA/47-64.pdf, 06.07.2009.

Ancak, 1958 istikrar tedbirlerinin uygulanması ile dış ekonomik ilişkilerdeki tikanıklık giderilmiştir. 420 milyon tutarındaki dış borç ertelenmiş ve 359 milyon dolar tutarında kredi sağlanmıştır. Dış kredilerin açılması ve ithalatın artması sonucunda ekonomi yeniden canlanmıştır. 1959’dan itibaren ihracat artmaya

²⁵ **İstikrar Devalüasyonu:** Paranın iç değeri, dış değerinden daha hızlı düşmüş ise yani içeride fiyatların yükselmesine karşın paranın dış değerinde bir değişiklik olmamış ise, bu durumda istikrarı sağlamak için yapılan paranın dış değerinin düşürülmesi işlemine denir. (Serdar Altınok ve Murat Çetinkaya, “Devalüasyon ve Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları”, (Çevrimiçi)
http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Serdar%20ALTINOK%20%20Murat%20%20C3%87ET%C4%B0NKAYA/47-64.pdf, 06.07.2009.)

²⁶ Serdar Altınok ve Murat Çetinkaya, “Devalüasyon ve Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları”, (Çevrimiçi)
http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Serdar%20ALTINOK%20%20Murat%20%20C3%87ET%C4%B0NKAYA/47-64.pdf, 06.07.2009.

başlamış ve dış ticaret hacmi genişlemiştir. Fakat, daha önce bahsedildiği üzere ithalattaki artış ihracattaki büyümenin üzerinde seyrettiği için dış ticaret açıkları da artmıştır.²⁷

2.1.2.2. Planlı-Denetimli Ekonomi: 1963-1974 Dönemi

Bu dönem, Batı dünyasında planlamanın yayıldığı, iktisatçıların yeni planlama teknikleri (girdi-çıkıtkı tekniğı, doğrusal programlama gibi) geliştirdikleri dönemdir. Ülkelerin ekonomik başarısı yada başarısızlığı büyüme hızı, sanayileşme oranı ve gelir dağılımındaki adalet/adaletsizlik ile ölçülmektedir. Serbest piyasa ekonomisinden uzaklaşmıştır.²⁸

Türkiye ekonomisi için de bu dönem, planlı ekonominin hâkim olduğu yıllardır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP) 1963-1967 seneleri arasında uygulanmaya çalışılmıştır. Ardından İkinci BYKP 1968-1972, Üçüncü BYKP 1973-1977 yılları arasında yürürlükte kalmıştır. 1963-1969 dönemi görel olarak hızlı ve istikrarlı bir büyümenin yaşandığı dönem olmuştur. Bu planların amacı, “*Milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararına, gerektirdiğı önceliklerle yönleltmek ve iktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek*” olarak Birinci BYKP’ında belirtilmiştir.²⁹

Bu planlar, kamu kesimi için zorunlu hedefleri, özel kesim için yol gösterici hedefleri içermektedir. Bu durum, kamu kesiminin hedeflerinin gerçekleşeceği, özel kesimin hedeflerinin ise, gerek finansal teşvikler gerek koruma politikalarına ait düzenlemeler ile özendirileceğı şeklinde yorumlanabilir. Devlet Planlama Teşkilâtı (DPT)’nin vazifesi, özel kesimin bu teşviklerden istifade edip edemeyeceğine karar vermektir. Kamu yatırımlarının 1960’lı yıllarda toplam yatırımların % 50’sinden daha fazlasını meydana getirmekte olması, plan dahilinde kaynak tahsisinin oluştuğunu göstermektedir.³⁰

²⁷ Şahin, a.g.e., s. 122.

²⁸ Kazgan, a.g.e., s. 112.

²⁹ Devlet Planlama Teşkilâtı (DPT), **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)**, (Çevrimiçi) <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/1976/plan1.pdf>, s. 3., 06.07.2008.

³⁰ Kazgan, a.y..

Birinci BYKP'nın vurgulanacak en önemli tercihi, "kalkınmanın sanayileşme ile sağlanacağını" kabul etmesidir. Bu hedefe ulaşılabilmek için, sanayi malları üretimi ve ihrac imkanlarını genişletecek sanayilere yatırım önceliği tanınmıştır. Bu öncelik, ithal ikamesi politikaların birlikte uygulanacağı anlamına gelmektedir. Sonuçta, 1963-1967 döneminde ithal ikamesi çabasında başarılı olduğu söylenebilir. Şöyle ki, dönemin üretime ithal ikamesi katkısı % 35 olmuş, ancak ihracatta beklenen artış sağlanamadığından ekonomi iç talebe yönelmiştir. 1968-73 döneminde üretim artışına ithal ikamesi katkısı negatif olup, ihracat artışının sınai üretime katkısı, % 10'a ulaşmıştır. İkinci BYKP dönemi, ithal ikamesine karşıt bir eğilimin hakim olduğu dışa açılma dönemi olmuştur. Birinci ve İkinci BYKP dönemleri arasında bu açıdan bir farklılık mevcuttur. 1960'lı yılların sonlarına gelindiğinde, dayanıklı tüketim mallarında pazar doymaya yüz tutmuş ve sanayiinin dışa bağımlılığı sebebiyle ithalat giderlerinin büyük meblağlara ulaşmasının sonucunda üretim yavaşlamaya ve stoklar birikmeye başlamıştır. Bu bunalımı atlatmak adına "personel reformu" ile orta sınıflara gelir aktarımı sağlanırken "ihracat teşviki" tedbirleri alınmıştır. İthal ikamesi politikası, doygun pazar ile artan ithalat faturası bunalımlarına rağmen, beklenmedik düzeyde artan işçi gelirleri ile dış yardım ve kredi artışı ile sürdürülebilmektedir.³¹

Dönemin dış ticaret politikası, esas olarak tarımı ve imalat sanayiini geliştirme hedeflerine göre düzenlenmiştir. Bu dönemde; iç pazarın, yerli üretime açık tutulması adına, üretim düzeyi yeterli miktara varan malların ithalatı yasaklanmaktadır. Bununla beraber, denetimli kambiyo rejimi ile mal ve hizmet ithalat/ihracat hareketleri gözetiminde tutulurken katlı-kur sistemiyle de serbest piyasa fiyatlarının etkinliği sınırlandırılmaktadır. Uluslararası piyasadan yansıyan faiz, döviz kuru, mal-hizmet fiyatları, bahsedilen "ithal-ikamesi" politikası sayesinde, iç piyasadaki kaynak dağılımı üzerinde etkili değildir. Bu durumu, ihracatın GSMH'ya oranının % 4-5 arasında, ithalatın GSMH'ya oranının ise, % 6 seviyelerinde kalması göstermektedir.³²

³¹ Uludağ ve Arıcan, **a.g.e.**, s. 94, 95, 97, 98.

³² Kazgan, **a.g.e.**, s. 113.

Türkiye 1970'ten birinci Petrol Krizi'nin yaşandığı 1973 yılının sonundan 1974 yılının başına kadar geçen yılları, bütün göstergelerin olumlu seyrettiği bir gidişatta tamamlamıştır. Reel GSMH artış hızı yılda ortalama % 7'ye yaklaşmakta ve yurtiçi tasarruf oranı neredeyse yurtiçi yatırımı karşılamaktadır. Bu dönemde 1950'den beri ilk kez net turizm gelirleri pozitif bakiye vermiş ve işçi döviz girişleri artmıştır. Türkiye 1969'da hafif bir kriz yaşamış ve yürürlüğe koyduğu IMF istikrar programı ile Ağustos 1970'te TL'yi 1 Dolar = 9 TL'den, 1 Dolar = 14,85 TL'ye devalüe etmiştir. Dünya piyasalarında Dolar'ın Ağustos 1971'de altın paritesinden ayrılması ile aynı zamanda baş gösteren spekülasyon patlama hammadde fiyatlarını yükseltirken; Türkiye, devalüasyonun da etkisi ile, hammadde ihracatçısı olarak bu durumdan istifade etmiştir. Şöyle ki, dış ticaret hadleri lehe dönerken, miktar olarak ihracat da artmıştır. Dünyada yükselen konjonktürün doruk noktasını Türkiye 1972 yılında yaşamıştır. Cari işlem açıkları 1972'de 8 milyon dolara inerken, 1973'te bilanço 484 milyon dolar fazla vermiştir.³³

Ancak, 1974 yılına gelindiğinde bu olumlu gidişatta bozulmalar ve tersine dönüşler yaşanmaya başlanmıştır. 1973 Dünya Petrol Krizi ve arkasındanda Kıbrıs Barış Harekâtı yaşayan ülke ekonomisi, özellikle dış ticaret hadlerinin aleyhe dönmesiyle, giderek ve süratle artan dış ticaret açıklarıyla karşılaşmıştır. Bu açıklar, 1970'lerin başında kuvvetlenmiş bulunan döviz rezervleri ve önemli işçi döviz girişleri, dış yardımlar ile karşılanmaya çalışılmış ise de, 1975'lerde yeni bir kaynak yaratımına gidildiği görülmektedir. Bununla beraber, bu yöntem, işçi döviz giderlerini arttırmada etkili olamamıştır.³⁴

Şimdiye kadar anlatılan gelişmelerin, 1950 ile 1976 arasındaki dönemde başlıca kalkınma göstergelerinde yaptıkları değişiklikler Tablo 6'da verilmektedir.

³³ A.e., s. 103.

³⁴ Uludağ ve Arıcan, a.g.e., s. 36.

Tablo 6: Türkiye'nin Başlıca Kalkınma Göstergeleri 1950-1976

Dönem	Yıllık Ortalama Artış Hızı (%)					GSMH'da Pay (%)			GSMH'da Pay (%)	
	Nüfus ⁽¹⁾	(Sabit Fiyatlarla)			Genel Fiyat Düzeyi	Yatırım	İç Tasarruf	Kaynak ⁽²⁾ Dengesi	İhracat/İthalat	Dış Borç Servisi/İhracat
		GSMH	Tarım	Sanayi						
1950-1953	2.78	11.3	12.2	10.5	4.0	11.3	8.8	-2.5	61.9	9.6
1954-1958	2.85	4.1	3.0	9.3	13.3	13.9	12.2	-1.7	86.8	31.0
1959-1961	-	3.1	-1.5	5.2	8.6	15.4	12.4	-3.0	70.5	28.5
1963-1967	2.46	6.7	3.7	10.6	5.2	16.2	16.3	0.1	68.1	37.9
1968-1972	2.52	6.6	3.6	9.9	10.2	19.3	18.2	-1.1	62.2	27.7
1973-1976	2.50	7.0	3.3	10.0	19.0	21.5	17.0	-4.5	37.0	23.6

Kaynak: Gülten Kazgan, *Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi 1. Küreselleşmeden 2. Küreselleşmeye*, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1. bs., 1999, s. 111.

(1) Nüfus artış hızı sayım yılları olan 1950, 1955, 1960, 1965, 1970 ve 1975 yılı itibariyledir.

(2) Kaynak dengesi, yatırım/GSMH ile iç tasarruf/GSMH arasındaki farktır.

2.1.2.3. 1975-1979 Dönemi ve Kriz

1970'li seneler, büyük transformasyonları hazırlayan siyasî, toplumsal, teknolojik ve ekonomik değişimlerin ortaya çıktığı periyot olmuştur.³⁵ 18 Mart 1971 günü yapılan Smithsonian Anlaşması³⁶ ile ABD Doları'nın altın ile bağı kopmuş ve sabit fakat ayarlanabilir döviz kuru sistemini içeren Bretton Woods Uluslararası Para ve Finans Sistemi terkedilmiştir. Eski sistemin yerini dalgalı döviz kuru sistemi almıştı. Dalgalı kurla birlikte 1974'te Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC'in) petrol fiyatlarını dört kat arttırması dünyada enflasyonun yaygınlaşmasını getirmiştir. Keynezyen politikalar terk edilerek Monetarist politikalara ağırlık verilmeye ve ithal ikamesi yerine ihracat öncelikli politikalar uygulanmaya

³⁵ Kazgan, *Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen*, 4. bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 95-100

³⁶ **Smithsonian Anlaşması:** ABD'nin Ağustos 1971'de dolar altın konvertibilitesine son vermesi ve dış ticarete tek yanlı olarak kısıtlayıcı önlemlere başvurusu üzerine diğer Batılı ülkelerin baskıları sonucu 1971 yılında imzalanan anlaşmadır. Bu anlaşma ile dolar diğer paralara göre % 9 oranında devalüe edildi, altının ons fiyatı ise 35 dolardan 38 dolara çıkartıldı. Anlaşma ile ayrıca ulusal paraların dolar paritesi etrafındaki dalgalanma marjı % 1den % 2.25e çıkartıldı. Doların devalüe edilmesine karşılık ABD'nin dış açıkları devam etmekteydi. 1973 Şubat'ında dolar % 5 oranında tekrar devalüe edildi. Mart 1973'de AET ülkeleri paralarını sabit kur üzerinden birbirine bağlayarak dolar karşısında ortak dalgalanmaya bıraktılar. Böyle Smithsonian anlaşması geçerliliğini yitirmiş oldu ve 1944'de kurulan Bretton Woods sabit kur sistemi sona erdi.

başlanmıştır. Bu değişimin en önemli nedenlerinden biri teknolojik değişimlerin hızının çok yüksek seviyeler ulaşması olmuştur.³⁷

Aynı zamanda Türkiye için, iktisadî ortamın, 1970'li yıllarda serbest sermaye ithali ve finans kapitalin etkilerine açılmaya başlanılan periyot olduğu söylenebilir. Serbest piyasa ekonomisine geçişin Türkiye ekonomisinde sağlıklı yapılamadığı bu dönem, aynı zamanda Petrol Krizi'nin yaşandığı, yüksek enflasyona erişilen ve kayıt dışı ekonominin zirvede olduğu yıllardır.³⁸

Dönemin hükümetleri, düşük faizli kredileri yoğun bir biçimde kullanmıştı. Bu borçlar; bir yandan tüketim ve ithalat artışını desteklerken, bir yandan da sabit yatırımları ve buna bağlı ithalatı arttırmıştır. 1970 yılında 1.8 milyar dolar olan dış borç miktarı, 1977 yılında 10 milyar dolara çıkmıştır. 1978 yılında kısa vadeli borçların toplam borç içindeki payı % 52'ye ulaşmıştır ve sonucunda kriz ortaya çıkmıştır.³⁹

Bunun yanı sıra, OPEC üyeleri petrol fiyatını 1979 ve 1980'de ikinci kez % 150 oranında arttırmıştır. Bu şok, Türkiye'yi yoğun bir ekonomik kriz yaşarken yakalamıştır. Bunun sonucunda, işsizlik oranı % 20'lere yaklaşmış ve enflasyon % 63,9'a yükselmiştir. 1979-1980 Petrol Krizi, halkı 1974 petrol krizinden daha fazla etkilemiştir. Pek çok temel tüketim maddesi karaborsaya düşmüştür ve yanı sıra benzin, tüp, ampul gibi önemli tüketim maddeleri bulunamamaktadır. Hükümet enflasyonu kontrol altına almak, dış kaynak açığını kapatmak ve ekonomiyi yeniden işler hale getirmek için ünlü "24 Ocak kararları"nı yürürlüğe koymuştur. 24 Ocak kararlarıyla birlikte Türk Lirası % 48,6 oranında devalüe edilmiştir.⁴⁰ Tablo 7'de 1975-1979 arasında krize gidiş yolunda Türkiye ekonomisinin, yukarıda bahsi geçen, göstergeleri görülmektedir.

³⁷ M. Erol İyiboçkurt, **Küreselleşme ve Ekonomimiz**, 3. bs., Bursa, Ezgi Kitabevi, s. 211.

³⁸ Kazgan, **Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi 1. Küreselleşmeden 2. Küreselleşmeye**, s. 102.

³⁹ Ankara Ticaret Odası (ATO), **Krizler Tarihi Raporu**, (Çevrimiçi) <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=276&l=1>. 10.07.2009.

⁴⁰ A.e..

Tablo 7: Krize Gidiş Yolunda Ekonominin Göstergeleri: 1975-1979

Dönem	Yıllık Ortalama Artış (%)		GSMH'da Pay (%)				Dış Borçlar/Milyon Dolar ve %					
	GSMH	TEFE	İhracat	İthalat	KKBG	İç kaynak Dengesi		1975	1976	1977	1978	1979
							I Orta ve Uzun Vadeli	3579	4212	4819	6618	10048
							%	75.8	57.5	42.1	48	73.9
						II Kısa Vadeli	1155	3115	6620	7176	3556	
						%	24.2	22.5	57.9	52	26.1	
1975-77	7.3	16.6	4.1	12.6	(-) 6.5	-6	III Toplam Borçlar	4724	7327	11439	13794	13604
1978	2.9	52.6	4.4	8.9	(-) 3.3	-2.7						
1979	-0.3	63.9	3.7	8.7	(-) 7.2	-2.0	%	100	100	100	100	100

Kaynak: Gülten Kazgan, *Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi 1. Küreselleşmeden 2. Küreselleşmeye*, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, lbs. 1999, s. 122.

- Kaynak dengesi, ekonominin yatırım/GSMH ile tasarruf/GSMH arasındaki farktır.
- KBB: Kamu borçlanma gereği; borçlanma gereği ifadesi dolayısıyla ilgili sütundaki rakamlar artı işaret almalıdır. Yanlış anlama olmaması için eksi işaret parantez içine alınmıştır.
- TEFE: Toptan Eşya Fiyatları Endeksi.

2.2. Dış Dünyaya Açılma ve 1980 Sonrası Küreselleşme ile Beraber Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Dönüşüm

2.2.1. 1980'li Yıllar

24 Ocak 1980, Türkiye ekonomisi için serbestleşme adına bir nirengi noktasıdır. 1970'lerin sonunda giderek derinleşen ve ödemeler dengesi krizi şeklinde patlak veren ekonomik ve sosyal kriz sonrası, politika uygulayıcıları bazı radikal tedbirler almak zorunda kalmışlardır. Türkiye ekonomisi, 24 Ocak kararları ile “kalkınma stratejisini değiştirmeyi” hedeflemiştir. Bunun sonucunda da içe dönük kalkınma stratejisinin yerine “dışa dönük” ve “piyasa güçlerinin rolünü arttıran” bir modele geçilmiştir. Kambiyo politikalarında daha esnek bir tutum benimsenmiştir.

İthalatta miktar kısıtlamalarından, serbestliğe gidilmiş ve “ihracat teşvik politikaları” uygulanmaya başlanmıştır.⁴¹

Türkiye ekonomisinde 1980-2000 döneminde uygulanan iktisat politikaları 24 Ocak istikrar kararları ile belirlenen ana çerçeve içinde sürdürülmüştür. Söz konusu kararlarda ve haziran 1980 tarihinde IMF'ye, üç yıllık stand-by anlaşması için verilen niyet mektubunda, Türkiye iktisat politikasının temel açılardan yeniden düzenleneceği ve bu programın geleneksel kısa dönem istikrar programı olmadığı açıklıkla belirtilmiştir. Söz konusu programın ana noktaları şunlardır⁴²:

- Üretim sektörüne uygulanan dolaysız hükümet müdahalelerinin azaltılması ve bunun yerine ağırlığın piyasa mekanizmasına, rekabete, özel girişimciliğe ve dolaylı hükümet teşviklerine verilmesi;
- İçer dönük kalkınma stratejisinin, ihracatta önemli artışlar ve tedrici ithalat liberasyonları ile dışa dönük kalkınma stratejisi ile değiştirilmesi;
- Daha önce yabancı yatırımların yasaklandığı sektörler dahil, doğrudan yabancı sermaye yatırımları için konulmuş engellerin azaltılması.

Bu dönüşümü gerçekleştirmek amacıyla 24 Ocak 1980’de uygulamaya konan istikrar programı ile, öncelikle ödemeler dengesinin iyileştirilmesi, kaybolan uluslararası kredibilitenin yeniden kazanılması, enflasyonun düşürülmesi ve kısıtların giderilmesi hedeflenmiştir. İstikrar programı çerçevesinde öncelikle yüksek oranlı bir devalüasyon yapılmıştır. 1 Dolar = 47,1 TL’den 1 Dolar = 70 TL’ye çıkarılmıştır. KİT mal ve hizmet fiyatları artırılmıştır. Buna ek olarak, ihracat sübvansiyonlarının artırılması, ithalatın serbestleştirilmesi ve yeni bir vergi reformu hazırlanması yönünde çalışmalar başlatılmıştır. 1980-1983 döneminde askerî hükümet yönetiminin de etkisiyle, uygulanan politikalar sonucu enflasyon hızla

⁴¹ Uludağ ve Erican, **a.g.e.**, s. 47.

⁴² Erhan Yıldırım ve Refia Yıldırım, “1980 Sonrası Uygulanan Maliye Politikaları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, (Çevrimiçi) <http://www.bayar.edu.tr/~msempoz/bildiriler.htm>, 07.07.2009.

düşmüş, dış borçların yeniden düzenlenmesi ve sağlanan yeni dış kaynak ile ödemeler dengesi iyileşmiştir.⁴³

24 Ocak istikrar programının hedefi sadece kısa dönemli ekonomik darboğazları aşmak değil, uzun dönemde yukarıda sözü edilen ekonomik dönüşümü gerçekleştirmek için dört temel alanda gerekli görülen reformları uygulamak idi. Dört temel alan; ticaret, finans ve sermaye piyasalarının serbestleştirilmesi ile kamu sektörünün serbest piyasa işleyişi içindeki rolünün yeniden belirlenmesi şeklinde özetlenebilir. Son yıllarda borç krizinden çıkıp ekonomik istikrar arayan ülkelerde ekonomik politikalar belli bir sıra dahilinde uygulanmaktadır. Bu aşamalar şöyle sıralanabilir⁴⁴:

- Makroekonomik ve finansal istikrar;
- Ticaretin, finansal piyasaların serbestleştirilmesi ve kamu harcamalarının yeniden yapılandırılması;
- Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi.

Türkiye’de, 1983 sonrası dönemde sırasıyla ticaretin, finans piyasalarının ve sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesine yönelik politikalar uygulanmıştır. Uygulanan politikalar sonucu dış dengede iyileşme sağlanırken, 1980’lerin sonuna doğru iç dengeyle ilgili problemlerin çıkmaya başlaması dikkatleri kamu sektörüyle ilgili yapılması öngörülen reformlara yöneltmeye başlamıştır. 1983 sonrası dönemde ödemeler dengesinin ticaret hesabının serbestleştirilmesi konusunda önemli adımlar atılmış, ithalatta “pozitif listeden”, “negatif listeye” geçilmiştir. Bununla birlikte, tarife dışı engeller yerine gümrük tarifeleri ve fonlar konmuştur. Koruma oranları

⁴³ A.e..

⁴⁴ Sema Bahçeci, “Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi”, (Yayınlanmamış DPT Uzmanlık Tezi), Ankara, DPT, Temmuz 1997, (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/politika/bahcecis/istikra4.pdf>, s. 77. 10.07.2009.

kademeli olarak düşürülmüş ve oldukça liberal bir ticaret yapı uygulanmaya başlanmıştır.⁴⁵

İhracat dolaylı ve dolaysız teşviklerle yoğun bir şekilde desteklenmiş ve bu desteklerin sonucunda oluşan ihracat patlamasıyla birlikte 1980-1985 dönemi dışa dönük büyümenin gerçekleştiği bir dönem olmuştur. Öte yandan, ihracatın bu derece hızlı artmasında 1983-1986 döneminde uygulanan kur ve ücret politikasının da etkisi olmuştur. 1983-1986 döneminde reel kurun devamlı değer kaybettiği, reel ücretlerin de düşük tutulduğu görülmektedir. Ticaret politikalarıyla aynı dönemde uygulanan değerlenmemiş-kur ve düşük-ücret politikası görece fiyat yapısında önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu etkenler ihracat artışına katkıda bulunmakla birlikte, gelir politikasının uzun dönemdeki sürdürülebilirliğini tehlikeye sokmuştur. Düşük ücret politikası 1988 yılına kadar sürmüş ve 1989-1991 döneminde ücretlerde % 50'lere varan oranlarda reel artışlar yapılmıştır.⁴⁶

Ticaretin serbestleştirilmesinin yanında, finans piyasalarına yönelik düzenlemelerle yabancı bankaların kurulmasına izin verilmiş, faizler kademeli olarak serbest bırakılmış, 1985 yılında İMKB yeniden organize edilerek faaliyete geçmiş ve yeni finansal araçlar piyasalara girmeye başlamıştır. Faizlerin kademeli olarak serbest bırakılması, finans piyasalarının serbestleştirilmesi alanındaki en önemli gelişmelerden biridir. Faizlerin serbest bırakılmasıyla birlikte yurtiçi tasarruflar, TL ve döviz tevdiat hesapları aracılığıyla bankacılık kesimine ve oluşmakta olan iç borçlanma piyasasına akmaya başlamıştır. 1981-1983, 1985-1988 ve 1990-1993 dönemlerinde reel faiz artışı, reel büyümenin üzerinde gerçekleşmiştir. Bu gelişme kamu kesiminin iç borç stokunun arttığını ve özel kesimden kamuya borçlanma yoluyla kaynak aktarıldığını göstermektedir. 24 Ocak'la başlayan reform sürecinin devamında, ödemeler dengesinin sermaye hesabı liberalleştirilmiştir. 1989 yılında çıkarılan "*Türk Parasını Kıymetini Korunma hakkında 32 Sayılı Karar*"⁴⁷ ile

⁴⁵ Dani Rodrik, "Premature Liberalization, Incomplete Stabilization: The Özal Decade in Turkey", (Eds.), M. Bruno et al., **Lessons of Economic Stabilization and Its Aftermath**, Cambridge, MIT Press, 1991.

⁴⁶ Bahçeci, **a.g.e.**, s. 79.

⁴⁷ Türk parasının kıymetini korumak amacıyla, Türk parasının yabancı paralar karşısındaki değerinin belirlenmesine, döviz ve dövizli temsil eden belgelere (menkul değerler ve diğer sermaye piyasası araçları dahil) ilişkin tüm işlemler ile dövizlerin tasarruf ve idaresine, Türk parası ve Türk parasını temsil eden belgelerin (menkul değerler ve diğer sermaye piyasası araçları dahil) ithal ve

kambiyo rejimi büyük ölçüde serbestleştirilmiştir. Sermaye girişlerinin artmasıyla birlikte reel kurun değerlendirme süreci başlamıştır. Böylece 1988 yılı, 1983-1987 döneminde uygulanan değerlendirilmemiş-kur, düşük-ücret politikasından değerli-kur, yüksek-ücret politikasına geçilen bir değişim yılı olmuştur. 1989 yılında ithalat tarife oranlarının ciddi ölçüde düşürülmesi, negatif reel faiz, değerli kur politikası ve yüksek ücret artışları birleşince, konjonktür, ithalatın ve iç talebin artması için çok elverişli bir hale gelmiştir. 1988 sonrası dönem, tüketim malı ithalatının toplam ithalat içindeki payının ağırlıklı olarak arttığı ve iç talep ağırlıklı büyümenin gerçekleştiği yıllar olmuştur. 1990 yılında ithalat % 41,2 oranında bir artışla 22.3 milyar \$'a yükselmiş, aynı yıl reel GSMH % 9,4 oranında artmıştır.⁴⁸

Kur değerli tutulduğundan, 1989 yılından itibaren kısa vadeli sermayeyi çekmek için reel faizler yükselmeye başlamıştır. Öte yandan, 1984-1990 dönemi dış borçların geri ödendiği bir dönem olduğu ve 1990 yılında Merkez Bankası'nın hazırladığı para programı ile kamunun kısa vadeli avans kullanımı sınırlandırıldığı için, 1990-1993 döneminde kamunun iç borçlanma ihtiyacı yoğun bir şekilde iç piyasadan (özel kesimden) karşılanmış, böylece reel faizler yükselmiştir. 1990 yılının ortalarından 1993 yılına kadar reel faizlerin reel büyümenin üzerinde seyretmesi, 5 Nisan Krizi'ni hazırlayan finansal nedenlerden biri olmuştur.⁴⁹

Özet olarak, 1983 yılından itibaren ithalatın serbestleştirilmesi ve ihracat sübvansiyonlarının giderek azaltılmasının yanında, kur ve ücret politikalarının da etkisiyle ticaret daha rekabetçi bir yapıya kavuşmuş ve aynı dönem boyunca, sürdürülen finans piyasalarını geliştirmeye yönelik politikalar sonucu finans piyasaları yeni bir işlerlik kazanmıştır. 1989-1990 yıllarında sermaye hesabının liberalleştirilmesi ile dört alanda gerçekleştirilmesi hedeflenen reformlar üç alanda hemen hemen tamamlanmıştır. Fakat, yukarıda tanımlanan politika sıralamasına uyulmadığı görülmektedir. Sıralamaya göre, istikrar sürecinde kamu sektörü

ihracına, kıymetli maden, taş ve eşyalara ilişkin işlemlere, ihracata, ithalata, özelliği olan ihracat ve ithalata, görünmeyen işlemlere, sermaye hareketlerine ilişkin kambiyo işlemlerine ait düzenleyici, sınırlayıcı esaslar bu Karar ile tayin ve tespit edilmiştir. (**Türk Parasını Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar**, (Çevrimiçi) <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/mevzuat/DISILISKILER/32sayilikarar.htm>. 13.07.2009.)

⁴⁸ Bahçeci, a.g.e., ss. 80-82.

⁴⁹ A.y..

öncelikle ele alınması gerekirken, Türkiye örneğinde kamu sektörünün yeniden yapılanmasıyla ilgili reformların yeterince gerçekleştirilemediği, önceliğin ticaret, finans ve sermaye piyasalarına verildiği anlaşılmaktadır. 1980 sonrası süreçte kamu sektörü reform kapsamına alınmış olmasına rağmen, yapılması öngörülen politikalardan sapıldığı görülmüştür. Örneğin, 1985 yılında kamu sektörünün genişlemesine neden olan “bütçe-dışı fonlar” kurulmaya başlanmış, 1989-1991 dönemindeki yüksek ücret artışları ve artan iç borç faiz yükü, kamu gelir ve harcamalarının kontrolünü giderek zorlaştırmıştır. 1990’lı yıllara gelindiğinde ekonomik istikrarsızlığın bir göstergesi olarak enflasyon sorunu karşımıza çıkmaktadır. 1981 yılında enflasyon hızla % 40'lara düşmüş, 1981-1987 döneminde % 40'lar seviyesinde kalmış, 1988 yılında bir sıçrama ile % 60'lara yükselmiş ve bu seviyesini 1993 sonuna kadar sürdürmüştür.

2.2.2. Liberalleşme Politikalarının İlk Dönemi: 1990’lı Yıllar

Liberalleşme politikalarının bir uzantısı olarak 1989 yılında konvertibilite kabul edilmiş ve finansal serbestleşme politikası benimsenmiştir. Böylece ülke ekonomisinde kredi hacminin genişlemesi, faiz oranlarının düşerek uluslararası faiz oranlarına yaklaşması, yatırımların artması amaçlanmıştır. Ancak zamansız finansal serbestleşmeye gidilmesi, alt yapısı oluşmamış, sığ finansal piyasaların varlığı - bu piyasaların yetersiz işlem hacmine sahip olmaları- dolayısıyla sermaye piyasalarının dış şoklardan çabuk etkilenmesi finansal serbestleşme politikalarının amacından sapmalara neden olmuştur. Nitekim 1990’lı yıllardan itibaren kredi hacminin GSMH’ya oranı hızla daralmış ve % 20'lere kadar düşmüştür. Bu oranın dünya piyasalarında % 130'larda seyrettiği dikkate alındığında kredi hacmindeki daralmanın boyutlarının yüksekliği açıkça ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de özellikle kamu mali dengesinde uzun süre önemli istikrarsızlıklar yaşanmıştır. 1990’ların başlarından itibaren bir yandan yüksek bütçe açıkları, yüksek enflasyon oranı ve faiz harcamalarının kamu bütçesi içindeki payının hızla artması kamu finansman dengesinde ciddi problemlere yol açmış diğer yandan ise

ödemeler bilançosu açıklarındaki artışlar dış istikrarın bozulmasına neden olmuştur.

2.2.2.1. 5 Nisan 1994 Kararları ve Sonrası

5 Nisan Kararlarına yol açan ekonomik ortam, Kararların 1 ile 14 üncü paragraflarında aynen şöyle açıklanmıştır⁵⁰:

- Kamu açıkları uzun yıllardan beri Türk ekonomisi gündemindeki en önemli yeri almıştır. 1986 yılından bu yana kamu açıklarının sürekli bir artış eğilimi gösterdiği dikkati çekmektedir. Yine aynı dönemde kamunun iç borçlanmasında ciddi bir artış olduğu görülmektedir. 1986 yılında her 100 liralık vergi gelirinin 43 lirası iç borç anapara ve faiz ödemesine giderken, bu 1991 yılında 60 liraya, 1993 yılında ise 104 liraya yükselmiştir. Yani vergi gelirleri, iç borç anapara ve faiz ödemesine yetmemektedir. Bu borç-faiz kısır döngüsünün bugünkü gibi devam etmesi durumunda, iç borç anapara ve faiz ödemeleri, vergi gelirlerinin 1995 yılında 01.05.1996 yılında ise 2.5 katına çıkacaktır. Bu durum devletin en acil ihtiyaçlarının dahi yerine getiremeyeceği anlamını taşımaktadır.
- Hızla artan kamu açıkları, 1989-1993 döneminde reel ücretlerdeki hızlı yükselme ve aynı zamanda sermaye hareketlerinin serbest bırakılması ile birlikte Türk Lirasının reel olarak değer kazanması, ekonomide iç talepten kaynaklanan bir büyüme yapısı oluşturmuştur. Bu süreç ekonominin mal, faktör ve mali piyasalardaki nispi fiyat yapısını iç pazar lehine önemli ölçüde değiştirerek dış ticaret ve cari işlemler açıklarının artmasına yol açmıştır.
- 1988 yılında GSMH'nin % 6.2'si olan kamu kesimi borçlanma gereği 1991'de % 14.5'e çıkmıştır. Artan kamu açıklarının borçlanma yoluyla finansmanı, iç borçlanma faizlerinin yükselmesi ve borç vade yapısının kısılması ile sonuçlanmıştır.

⁵⁰ DPT, **Ekonomik Önlemler Uygulama Paketi**, Ankara, 1994.

- 1989 sonu itibariyle uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmiş olduğu bir ortamda yüksek kamu açıkları sebebiyle artan iç faizler, kısa vadeli sermaye girişinin hızla artmasına yol açmıştır. Kısa vadeli sermaye girişi bir taraftan artan ithalatın finansmanını sağlarken, diğer taraftan da kamu açıklarının iç borçlanma yoluyla kapatılması için ek kaynak yaratmıştır. Ancak bu finansman yöntemi bir yandan Türk Lirası'nın yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazanmasına yol açarken, diğer taraftan kısa vadeli ve çok yüksek faizli bir dış borçlanmayı beraberinde getirmiştir. 1993 yılında Türk Lirası yabancı paralar karşısında 1988'e göre reel olarak % 22 oranında daha değerli hale gelmiştir. Kurdaki bu aşırı değerlenme, ihracatın kârlılığını düşürürken ithalatı nispi olarak ucuz hale getirmiştir. Bu gelişmenin yanı sıra dış ticarete önemli bir yer tutan gelişmiş Batı ekonomilerinin içinde bulunduğu durgunluk da dış ticaret açığının hızla artmasına sebep olmuştur. Özellikle OECD Avrupa ekonomilerinde görülen ekonomik daralma, bir yandan ihracat ürünlerine olan talebi kısırkken, diğer yandan da cazip şartlarda ve ucuz ithalat yapabilme imkânlarını ortaya çıkarmıştır.⁵¹
- Aynı dönemde maaş ve ücretlerde çok hızlı bir artış olmuştur. Memur maaşlarının reel olarak 1993 yılında 1988 yılının 1.8 katına, işçi ücretlerinin kamuda 3, özel kesimde 2.5 katına çıkması sonucunda maaş ve ücretlerin GSYİH içindeki payı % 20'lerden % 36'ya yükselmiştir. Faiz gelirlerinin payı ise, % 6'lardan % 10'lara ulaşmıştır.
- Kamu kesimi açıklarındaki artış TL'nin yabancı paralar karşısında değer kazanması ve maaş, ücretlerdeki hızlı reel artışlar, bir yandan iç talebin süratle genişlemesine katkıda bulunurken, diğer taraftan da aşırı değerli kur ile birlikte uluslararası piyasalarındaki karşılaştırmalı üstünlüklerin azalmasına yol açmıştır.

⁵¹ Salih Köse, "24 Ocak 1980 Kararları ile 5 Nisan 1994 Kararlarının Karşılaştırılması", (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/koses.pdf>. 06.07.2009.

- Tüm bu gelişmeler sonucunda ekonomide varolan iç dengesizlik, dış dengede de bozulmaya sebep olmuştur. İhracat artışının yavaşlaması, ithalat artışının hızlanması sonucunda dış ticaret açığı 1993 yılında 14.2 milyar dolara yükselmiş, cari işlemler dengesi ise 6.4 milyar dolar açık vermiştir.
- 1989 yılından sonra izlenen yüksek faiz-aşırı değerli kur ortamında kısa vadeli sermaye girişine dayanan bir borçlanma politikasıyla yüksek kamu açıklarının finansmanının uzun dönemde sürdürülebilirliği yoktur. Bunu başaran bir ülke bulunmamaktadır. Nitekim 1993 yılı içinde bu borçlanma politikasının sınırlarına ulaşılmış ve bunun sonucunda döviz kurunda ve mali piyasalarda önemli ölçüde belirsizliklerden kaynaklanan spekülasyon dalgaları ortaya çıkmıştır.

Sermaye hareketlerinin serbest bırakılması ile birlikte kamu borçlanma gereğini azaltma yönünde uygulanabilseydi, dış ticaret ve cari işlemler dengesinde karşılaşılan boyutlarda bir bozulma ortaya çıkmayacak, piyasalardaki mali sistemi etkileyen likidite krizleri önlenebilecek ve böylece mali liberalleşmenin getirdiği imkânlardan daha rasyonel bir şekilde ve sürdürülebilir bir yapıda yararlanmak mümkün olabilecek idi.

Önlemlerin geçici ve yeterince radikal olmaması halinde de başarısızlık ortaya çıkmaktadır. Brezilya bunun örneğidir. Bu ülkede 1990 yılında % 2000'i aşan enflasyon oranları görülmüştür. Daha sonra, alınan önlemler enflasyon 1991'de % 400'lere gerilemişse de, 1992'de tekrar % 1000'lerin üstüne çıkmıştır. Büyüme, 1990'da % 8.7'ye yükselmiştir. Bu sebeple önlemlerin bir bütünlük içinde hızla ve tavizsiz olarak uygulamaya konması şarttır.⁵²

Türkiye ekonomisi, 1994 Krizinden sonra hızlı bir gelişme trendine girmiştir. Her yıl ortalama %7-8 gibi çok büyük bir hızla büyüyen ekonomiye rağmen, sağlam ve istikrarlı bir ekonomik yapı oluşturulamamış, enflasyon düşürülememiştir.

⁵² A.e..

5 Nisan 1994'ten önce 1980'li yılların ortalarından sonra alınan önlemler daha çok faiz oranı ile döviz kurunu ayarlayarak para piyasalarının iç ve dış dengelerini sağlamada kısmen başarılı olmuşlardır. Özellikle ekonomide yapısal bir düzenlemeyi gerçekleştirmediği için başarılı olamayan 5 Nisan Kararlarının ardından Merkez Bankası 6.9.1995 tarihinden itibaren bir dizi para operasyonunu yürürlüğe koymak zorunda kalmıştır. 6-7 Eylül 1995 tarihinde alınan kararlar doğrultusunda döviz fiyatları baskı altına alınmış, faizler yükseltilmiş, tüketim kısılmış, ithalat frenlenmiş ve ihracat özendirilmiştir. Merkez Bankası bankaların, özel finans kurumlarının ve PTT'nin zorunlu döviz oranlarını %25'ten %20'ye indirmiştir. Banka 18-20 ve 22 Eylül için zorunlu devir kuru oranları belirleyerek döviz alımını 18.9.1995 tarihine kadar durdurmuştur. Merkez Bankası 19 Kasım'da bankaların, finans kurumlarının ve PTT'nin zorunlu döviz oranlarını %20 den %18'e indirmiştir. 27 Kasım'da da ilk defa vadeli dolar alımı ve satımını başlatmak dolar üzerinden işlem yapılacak vadeli döviz satımına (forward) imkân tanımıştır. İki aylık sürede finans kesiminin önünü görmesini sağlayan vadeli işlemlere, dövize (dolara) talebin önu kesilmiştir. Merkez Bankası tarafından ilan edilen vadeli dolar kurları aşağıda verilmiştir.⁵³

Tablo 8: T.C. Merkez Bankası Tarafından İlan Edilen Vadeli Dolar Kurları

TARİHLER	ALİŞ	SATIŞ
06.12.1995	54,737	55,139
14.12.1995	55,708	55,157
21.12.1995	55,599	57,056
29.12.1995	57,591	58,066
05.01.1996	58,606	59,079
16.01.1996	59,848	60,331

Kaynak: TCMB verilerinden faydalanılarak düzenlenmiştir.

⁵³ Karluk, a.g.e., ss. 421-422.

6 Eylül 1995 Kararları ile dünya fiyatlarındaki % 23'lük fiyat artışını yansıtmayarak prim verilen ithalata %6 oranında kesinti getirilmiştir. Kabul kredili vadeli akreditif ve mal mukabili ödeme şekline göre yapılan ithalata getirilen %6'lık kesinti ile ithalatın frenlenmesi amaçlanmıştır. Fon kesintileri TL kredilerinde tahakkuk ettirilen faiz tutarı üzerinden dövizde endeksli ve diğer kredilerde borç bakiyesine ilişkin kur farkı toplam tutarı üzerinden, döviz kredilerinde ise kredi tutarı üzerinden hesaplanma yapılmıştır. Merkez Bankası'nın bankaların dış borçlanmasına koyduğu %6 oranındaki Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu (KKDF) ihracat kredilerinde sıfırlanmıştır. İhracatın finansmanı amacıyla kullanılan krediler ve ihracatı teşvik belgesi kapsamında yapılan ithalattaki %6'lık KKDF oranı da sıfıra indirilmiştir.⁵⁴

2 Temmuz 1997 tarihinde Tayland'ın milli parası Baht'ı devalüe etmesiyle Güneydoğu Asya ülkelerinde başlayan ekonomik kriz hızla diğer bölge ülkelere de yayılarak küresel bir yapıya dönüşmüştür. Tayland, Endonezya, Güney Kore, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayvan ve dolaylı olarak Japonya ve Çin'i etkileyen mali krizin büyümesi üzerine IMF, krize müdahale etmek zorunda kalmış, Tayland ve Endonezya'ya mali destek vermiştir.

Güneydoğu Asya Krizi'nin ardından Rusya'da ortaya çıkan siyasi ve ekonomik istikrarsızlık Türkiye'yi etkilemiş ve İMKB 27 Ağustos'ta kuruluşundan (1986) sonraki ikinci en büyük düşüşü yaşamıştır. İMKB %13.12 oranında düşmüş ve 2603 puana gerilemiştir. Düşüş 393 puandır. Bu gelişmeler üzerine Başbakan Mesut Yılmaz 28 Ağustos'ta bir basın toplantısı düzenleyerek krize karşı hükümetin dört önlem aldığını açıklamıştır. Bu dört önlemin krizi atlatmada yetersiz olması üzerine Hükümet Eylül ayı başında dört yeni önlemi daha yürürlüğe koyarak mali sektörü rahatlatmıştır. İMKB'deki hızlı düşüşün önüne geçilmiş, kararların ertesinde Hazine kağıtlarının faizleri büyük ölçüde gerilemiştir.

Rusya'da derinlik kazanan Borsa Krizi esnasında Türkiye'den yaklaşık 4,5 milyar Dolar çıkmıştır. Bunun 1 milyar Doları Borsadan, 3 milyar Doları bonodan, 500 milyon Doları ise sendikasyon kredilerin yenilenmemesinden kaynaklanmıştır. Nitekim MB döviz rezervlerinde bu çıkış dolayısıyla önemli sayılabilecek bir azalma

⁵⁴ A.e., ss. 423-425.

meydana gelmiştir. Döviz rezervi 26 Haziran'da 26,700 milyon Dolardan 28 Ağustos'ta 21,965 milyon dolara inmiştir. 5 milyar Dolara yakın olan bu azalmanın önemli bir miktarı kısa vadeli sermaye çıkışından, bir bölümü ise dış borç ödemelerinden kaynaklanmıştır.⁵⁵

2.2.2.3. 1997 Küresel Kriz'ine Karşı Alınan Tedbir: Yakın İzleme Anlaşması ve Yakın İzleme Programı (*Staff Monitored Program*)

1997 yılının ikinci yarısında Asya krizi ile tetiklenen küresel krizin Türkiye'nin ekonomik istikrarsızlık sorununu daha da ağırlaştırması, 1998 yılının başından itibaren üç yıl sürmesi öngörülen programın uygulanmasına sebep olmuştur. Bu programın ilk altı aylık hedeflerine ulaşması, haziran ayı sonunda IMF ile "Yakın İzleme Anlaşması"nın yapılması ile sonuçlanmıştır. Bu anlaşmada, resmi döviz rezervlerinin fazlalığı ve önemli dış dengesizlik sorununun olmamasından dolayı Fon kaynakları kullanılmaksızın; kamu finansmanının güçlendirilmesi, iyi eş güdümlenen bir politika takip edilmesi ve yapısal sorunlara çözüm getirmek suretiyle enflasyonun önemli bir oranda aşağı çekilmesi hedeflenmiştir.⁵⁶

Yakın İzleme Programı (*Staff Monitored Program*)'nın temel özellikleri⁵⁷:

- Büyük kamu açıklarını daraltmak için temel bütçe dengesinde büyük çaplı ve sürdürülebilir bir iyileşme sağlanması;
- Kamu finansmanını kalıcı bir şekilde güçlendirilmesinin sağlanması için yapısal reformların yapılması;
- Kamu sektörü ücretleri ve tarımsal destek fiyatlarının beklenen enflasyonla uyumlu biçimde ayarlanması;

⁵⁵ Şahin, **a.g.e.**, ss. 235-237.

⁵⁶ Seyhun Doğan, "Yakın İzleme Programı ve Türkiye-IMF İlişkileri", **İstanbul Sanayi Odası Dergisi**, S. 398, Mayıs 1999, s. 6.

⁵⁷ Hazine Müsteşarlığı, (Çevrimiçi) www.treasury.gov.tr/duyuru/imf-tercume.htm, 15.05.2008; Hazine Müsteşarlığı, (Çevrimiçi) www.treasury.gov.tr/duyuru/trconclude.htm, 15.05.2008.

- Bankacılık sektörünün güçlendirilmesi için tedbir alınması;
- Ekonomik etkinliğin artırılması ve iç borçlanma ihtiyacının azaltılması için özelleştirme çabalarının artırılması;
- Makro ekonomik politikalar için Merkez Bankası net iç varlıklarının genişlemesine bir limit getirilmesidir.

IMF ile imzalanan on yedinci anlaşma olan Yakın İzleme Anlaşması, ulusal ve uluslararası piyasalarda olumlu beklentiler doğurmuştur. Nitekim, uluslararası derecelendirme kuruluşları anlaşmanın imzalanmasının ardından olumlu görüş bildirmişlerdir.

Bu gelişmelerin ardından Rusya'da ve Uzakdoğu'da yaşanan krizden Türkiye'nin asgari düzeyde etkilenmesi için hükümet, 1 Eylül 1998'de de, Türk ekonomisinin 1994 yılındaki benzer bir krize sürüklenmekten kurtarmak amacıyla, yeni önlemler almıştır.

2.2.2.4. Yakın İzleme Programı (Staff Monitored Program)'nın Hedefleri-Politikaları ve Sonuçları

IMF Heyeti'nin Ekim 1998'de ülkemizi ziyaretlerinin sonuç bildirgesine göre; Yakın İzleme Anlaşması'nın Eylül ayına kadar olan performansı program hedefleri ile genel olarak uyumludur. Ancak programın birkaç ay önce uygulanmaya konulmasından sonra, uluslararası ortam iç faiz oranlarını, dış finansman olanaklarını olumsuz etkileyecek biçimde kötüleşmişse de hükümet istikrar çabalarını korumuştur. Bu bağlamda⁵⁸:

- Maliye Politikasının güçlendirilmesi, programın temel taşı olmuştur. Yakın İzleme Anlaşması, gelir arttırıcı ve harcama kısıcı önlemlerle 1997'de sıfır olan faiz dışı bütçe fazlasını, 1998'de GSMH'nin % 4'üne çıkarmayı hedeflemektedir.

⁵⁸ Hazine Müsteşarlığı, a.y..

- Özelleştirme hariç bütçe gelirleri, haziran ve eylül sonu itibariyle Program hedefini aşmıştır. Gelir Vergisi'nin başarıyla toplanması, Kurumlar ve Dolaylı Vergiler'deki küçük açıkları kapatmıştır. Faiz dışı harcama 1998'in ikinci ve üçüncü çeyreği için belirlenen kriterler içinde tutulmuş, konsolide bütçenin nakit pozisyonu sıkı bir biçimde yönetilmiştir.
- Kamu kesimi ücretlerinin ve tarımsal destekleme fiyatlarının geçmiş enflasyona göre değil, hedeflenen enflasyona göre arttırılması benimsenmiştir. Bu yönde, tarımsal destekleme fiyatları genel olarak hedeflenen ortalama enflasyon oranına göre arttırılmıştır. Ancak IMF heyeti, Yakın İzleme Anlaşması limitleri üzerinde ekim ayında % 10'luk ek kamu ücreti artışı ile ilgili temmuzda alınan kararın beklentiler üzerinde olumsuz etki yaratacağını; bu kararın bütçe üzerindeki etkisinin 1998'in dördüncü çeyreğinde ve sonrasında ortaya çıkacağı yönünde görüş bildirmiştir.
- 1998'in dördüncü çeyreğinde bütçenin genel durumu, harcama baskısının kontrol edilmesine ve eylül 1998'e kadar ki başarılı vergi performansının devamına bağlı görülmüştür. IMF heyeti, harcamalar üzerindeki baskıyı arttıran öğelerin; iç destekleme fiyatları ile dünya ürün fiyatları arasındaki artan büyük fark ve tarımsal desteklemenin üzerindeki mevcut ağır yükü arttıran hasat bolluğu olduğunu belirtmiştir.
- Programın para politikası, bir taraftan iç piyasadaki likidite ihtiyacı ile dış kaynaklı girişleri dengeleyecek şekilde faiz oranlarının daha değişken hareket etmesini, diğer taraftan Merkez Bankası net iç varlıklarının genişlemesinin sınırlandırılmasını hedeflemiştir. Ancak olumsuz dış ortam sebebiyle, rezerv para büyümesinin kompozisyonu, Program öngörülerini yönünde olmamıştır. Ağustos ve eylül ayları başındaki sermaye çıkışları karşısında Merkez Bankası, faiz oranlarını yükseltmiştir. Bu gelişme, beklenmedik sermaye çıkışlarının parasal

taban üzerindeki etkilerini azaltmak için, net iç varlıkların Program'da öngörülenden daha fazla genişlemesine neden olmuştur

- Eylülle kadar 800 milyon ABD Doları tutarında özelleştirme geliri, borç azaltmak için tahsis edilmiştir. Oysa bu tutar, 100 milyon ABD Doları civarında gerçekleşmiştir. IMF heyeti, Program'da öngörüldüğü gibi, akaryakıt ürünlerinde uluslararası fiyatlandırmanın 1 Temmuz itibariyle uygulamaya konulması, enerji sektöründeki özelleştirmelerin ilerlemesini kolaylaştıracak bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Buna karşılık IMF heyeti, telekomünikasyon ve enerji sektörlerinde düzenleyici bir çerçeve oluşturulmasına yönelik gereken ilerlemelerin, beklenen düzeyde sağlanamadığı yönünde kanaat bildirmiştir.
- Bankaların açık döviz pozisyonlarının 1998 sonunda sermaye tabanının % 30'una, 1999 sonuna ise % 20'sen indirilmesine yönelik kademeli bir azaltmanın yapılacağına yetkililerce açıklanmasının ardından, bankalar buna uygun önlemler almışlardır. Ayrıca olumsuz dış ortam, banka gözetiminin daha çok güçlendirilmesi ve ihtiyat düzenlemelerinin sıkı bir şekilde uygulanması ihtiyacının önemini ortaya çıkarmıştır.
- TBMM'de kabul edilen Vergi Reform Yasası'yla vergi idaresinin iyileştirilmesinin olumlu sonuçları alınmakla birlikte, vergiye uyumda kalıcı bir başarı sağlanamadan Gelir Vergisi oranlarında indirimle gidilmesini IMF heyeti tavsiye etmemektedir.

Programın ikinci üç aylık hedef ve politikaları şu şekilde belirlenmiştir⁵⁹:

- Olumsuz dışsal gelişmeler karşısında Yakın İzleme Anlaşması'nın aralık sonu hedeflerinde değişiklikler yapılmıştır;
- Merkez Bankası net iç varlıkları üzerindeki limit değiştirilmiştir.

⁵⁹ A.e..

- Yıl sonu bütçe hedeflerine ulaşılmasını garantilemek üzere, haramca kısıtlamaları üzerinde karşılıklı uzlaşma sağlanmıştır.
- Bazı makroekonomik gösterge ve hedeflere ilişkim öngörüler değiştirilmiştir. Özellikle TEFE bazında yıllık enflasyonun 1998 Aralık sonunda, önceki hedef olan % 50 yerine % 58'e gerilemesi programlanmıştır.
- Para programı, dış şartlar göz önünde tutularak maliye politikasının planlandığı gibi uygulanması ve likiditenin uygun bir şekilde kontrolü hedefleriyle de tutarlı olacak biçimde değiştirilmiştir. Merkez Bankası'nın net iç varlıkları, 1998 yılında 550 trilyon TL'lik bir artışla 700 trilyon TL ile sınırlandırılmıştır.
- Bütçe gelirleri, faiz dışı harcamalar ve bütçe temel fazlasına ilişkin aralık sonu bütçe hedefleri, önceden programlandığı biçimiyle korunmuştur. Faiz oranlarında ağustostan bu yana gözlenen hızlı artışın etkileri 1999'da ortaya çıkacağından, faiz giderleri hâlâ genel anlamda Program hedefleriyle tutarlı görülmektedir.

IMF heyeti şubat 1999 ziyaretleri sonucunda Programı birçok açıdan başarılı bulmuştur. Enflasyon, hedefler doğrultusunda açık bir biçimde yavaşlamış ve TEFE son sekiz yılın en düşük seviyelerine gerilemiştir.

Tablo 9: Türkiye'de 1990'larda Enflasyonun Gelişimi
(TEFE-Yıl Sonu % Değişme)

	YILLAR									
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
TEFE'deki Yıl Sonu % Değişme	48,6	59,2	61,4	60,3	149,6	65,6	84,9	91	54	35

Kaynak: Seyhun Doğan, "Yakın İzleme Programı ve Türkiye-IMF İlişkileri", **İstanbul Sanayi Odası Dergisi**, S. 398, Mayıs 1999, s. 28.

Bütçe temel dengesi, program hedefleri uyarınca güçlendirilmiş ve Merkez Bankası'na programda öngörülen tavan içerisinde net iç varlıkların genişlemesi sınırlandırılmıştır. 1998 yılında Programın bütçe ve para politikası konusundaki rakamsal hedeflerine ulaşmakla birlikte, önemli yapısal reformlardan bazıları planlandığı biçimde uygulamaya konulamamıştır. Dışsal şok ve bunun neden olduğu yüksek reel faizler reel ekonomiye zarar vermiştir. Bu doğrultuda:

Maliye politikasında; 1998'de faiz dışı bütçe fazlası program hedefini de aşarak, GSMH'nin % 4,1'ine ulaşmıştır. Borçlanma vadesinin kısalmasına, faiz oranlarında beklenmedik artışa ve sonuçta 1997'de GSMH'nin % 7,8'i olan faiz giderlerinin GSMH'nin % 11,7'sine ulaşmasına karşılık, konsolide bütçe açığı GSMH'nin % 7,2'si civarında istikrar kazanmıştır. Fakat, kamu bankalarının Hazine'den alacaklarının birikmesi ve kısmen beklenenin üstünde tarımsal hasattan ve yüksek maliyetli tarımsal desteklemeden kaynaklanan kamu işletmeleri zararı nedeniyle, 1998'de kamu açığı büyümüştür.

Para politikasında; Merkez Bankası 1998'in ikinci yarısında ortaya çıkan sermaye çıkışları karşısında doğru politikalar uygulanmıştır. Bu çerçevede net iç varlıklardaki büyüme, Program tavanı olan 700 trilyon TL içerisinde tutularak rezervlere istikrar kazandırılmıştır. Bunun yanı sıra, döviz kuru politikasıyla rekabet gücünün kaybedilmemesine özen gösterilmiştir

Yapısal politikalarda; Programda hedeflenen temel yapısal reform önlemleri uygulamaya konulamamıştır. Tablo 10'da Yakın İzleme Programı'nın temel göstergeleri görülmektedir.

Tablo 10: Yakın izleme Programı'nın Temel Göstergeleri

	1 Ocak 1998'den İtibaren Kümülatif Girişler (Trilyon TL)					1 Ocak 1999'dan İtibaren Kümülatif Girişler (Trilyon TL)	
	1998					1999	
	Haziran Sonu		Aralık Sonu			Mart Sonu	Haziran Sonu
	Hedef	Gerçekleşme	Hedef	Revize Hedef	Gerçekleşme	Hedef	Hedef
Mali Göstergeler							
Toplam Gelir	4.622	4.701	11.400	11.400	11.424	3.005	7.280
Toplam Faiz Dışı Harcamalar	3.582	3.606	9.255	9.255	9.250	3.140	6.700
Faiz Dışı Fazla (Özelleştirme Gelirleri Hariç)	1.040	1.094	2.145	2.145	2.204	-135	580
Borçlanmayı Azaltmada Kullanılan Özelleştirme Gelirleri (Milyon Dolar)	1000	793	2.000	2.000	1.000	0	0
Parasal Göstergeler Merkez Bankası'nın Net İç Varlıkları (Dönem Sonu Stok)	- 1.778	-1.778	-1.500	700	587,4	(800-900)	1000
Diğer Göstergeler TEFE (12 Aylık % Değişim)	-	76,7	50	58	54	-	45

Kaynak: Doğan, a.g.e., s. 30.

1999'un ilk ve ikinci çeyreği için hedef ve politikalar ise şu şekilde belirlenmiştir:

- Merkez Bankası'nın rezervlerini güvence altına alan ve enflasyondaki düşüle sağlanan başarının korunmasını amaçlayan bir para programı öngörülmüştür. Böylece, Merkez Bankası'nın net iç varlıklarının genişlemesi Mart 1999 sonuna kadar 800-900 trilyon TL ve Haziran 1999 sonuna kadar 1.000 trilyon ile sınırlandırılacaktır. TL'nin reel

değer kazanımını engellemeyi sürdürmeye yönelik bir kur politikası benimsenmiştir.

- Bütçe programı, gelirleri 1999 Mart ayı sonuna kadar 3.055 trilyon TL, Haziran ayı sonuna kadar ise 7.280 trilyon TL olarak öngörülmüştür. Kümülatif faiz dışı harcamalarda limit Mart 1999 sonuna kadar 3.140 trilyon TL, Haziran sonuna kadar ise , 6.700 trilyon TL olarak belirlenmiştir. Uygulanan politikalar çerçevesinde yetkililerce, GSMH'nın % 3'ü kadar bir faiz dışı fazla oluşturulması taahhüdü verilmiştir.

Sonuçta, Ekim 1998 ve Şubat 1999 tarihinde IMF heyeti, Program'ı tahlil etmek adına ülkemizi ziyaret ettiğinde birçok açıdan başarılı bulunmuştur. Özellikle enflasyonun hissedilir düzeyde gerilemesi, bütçe temel dengesinin sınırlandırılması, rezervlerin istikrarlı bir seviyede tutulması ve uluslararası tahvil piyasalarından tekrar borçlanılmasının sağlanması olumlu gelişmeler arasında yer alırken, buna karşılık; Küresel kriz, siyasi belirsizlik ve temel yapısal tedbirlerin yetersiz kalması sonucunda meydana gelen yüksek reel faizler kamu finansmanı üzerinde kurmuş ve ekonomiye zarar vermiştir.

Yukarıda değinildiği üzere, 1990'lı yılların sonlarına gelindiğinde yurt içinden kaynaklanan istikrarsızlıklara ek olarak dış kaynaklı bir istikrarsızlığın (Asya krizi) ülke ekonomisindeki dengeleri etkilediği görülmüştür. Asya ülkelerinde yaşanan finans piyasaları kaynaklı kriz, bu ülkelerin çok yüksek oranda devalüasyona (% 30) gitmeleri ile önlenmiştir. Ancak Türkiye, bahsedilen uyguladığı istikrar programının şartlarına uygun davranarak devalüasyona gitmemiştir. Bu nedenle hem TL aşırı değerlenmiş hem de dış açıklar hızla artarak ciddi bir kriz ortamına girilmiştir. Bu dönemde Türkiye ekonomisinde yaşanan dolarizasyon probleminin de etkisiyle kriz derinleşmiştir.⁶⁰

⁶⁰ Hayal Ayça Şimşek, "Türkiye'de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri", **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, C. 44, S. 512, 2007, s. 53.

Bir ekonomide dolarizasyonun ortaya çıkmasının yol açtığı üç temel sorundan bahsedilebilir⁶¹:

- Dolarizasyonun yaşandığı ülkelerin dış ticareti, ABD'nin dış ticaretinden farklı olduğu için dolar ve ülkenin kullandığı para birimi arasındaki değişim oranı, eğer ülke yurt içi fiyatlarını düşürme yoluyla reel bir devalüasyona gitmezse dolarizasyonun yaşandığı ülkenin ödemeler dengesinde kalıcı ve yüksek açıkların ortaya çıkmasına neden olabilir.
- İkincisi, dolarizasyonun yaşandığı ülkede dolar üzerindeki faiz oranının, ABD'deki dolar üzerindeki faiz oranı ile aynı olması zorunluluğu nedeniyle talepteki konjonktürel daralmalar, otomatik veya azaltılmış faiz oranları yoluyla düzeltilemez.
- Üçüncüsü, dolarizasyonun söz konusu olduğu ülkenin Merkez Bankası'nın dolar oluşturma yetkisi bulunmadığından yerel ticari bankalara bir akım olduğunda Merkez Bankası, borç veren taraf gibi davranamaz.

Türkiye ekonomisi bu dönemde dolarizasyonun yol açtığı bu sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Dış etkenlerin ve yaşanan deprem felaketinin olumsuz etkilerinin dışında, Türkiye ekonomisinin 1990'lı yıllarda sık aralıklarla krizlerle karşı karşıya kalmasının temel nedenleri; sürdürülemez borç dinamiği, başta kamu bankaları olmak üzere finansal sistemdeki sağlıksız yapı ve diğer yapısal sorunların kalıcı bir çözüme kavuşturulamaması olmuştur.⁶² 1999 yılına gelindiğinde yaşanan kriz ile mücadele etmek için IMF destekli “Döviz Kuruna Dayalı Enflasyonla Mücadele Programı” adı altında 2000-2002 yılını kapsayan bir istikrar programı yürürlüğe

⁶¹ Martin Feldstein, “Economic and Financial Crisis in Emerging Market Economies: Overview of Prevention and Management”, **NBER Working Paper Series**, No: 8837, 2002, s. 9.

⁶² Hazine Müsteşarlığı, **Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı**, (Çevrimiçi) www.hazine.gov.tr/programson140401.pdf, 20.06.2009.

konmuştur. Bu yolla yüksek kamu açıklarına bağlı yüksek enflasyonun azaltılması hedeflenmiştir.⁶³

2.2.3. 2000 Yılından Günümüze

Türkiye ekonomisinde 24 Ocak 1980 kararlarından sonra hızla girilen küreselleşme süreci, serbest piyasa ekonomisinin şartlarının benimsenmesine neden olmuştur. Bu çerçevede hayata geçirilen dışa açık ekonomi politikaları, yabancı sermayenin teşvik edilmesini ve özel sermayenin ekonomideki payının arttırılmasını hedeflemiştir. Ancak, bir süre sonra zamansız dışa açılmanın beraberinde getirdiği bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Yabancı sermaye girişindeki artış ve finansal piyasalarda yaşanan dalgalanmalar, kamu maliyesi alanında kamu açıklarının ve finansman dengesinin bozulmasına yol açmıştır. Türkiye ekonomisi, dış piyasalarda yaşanan istikrarsızlıkların yerli finans piyasalarına yayılmasıyla beraber iktisadî krizler dönemine girmiştir.⁶⁴ Bunun hemen öncesinde yukarıda da bahsedildiği üzere, uygulamaya konan Enflasyonla Mücadele Programı ile yapılan anlaşma sonucunda, IMF’den gelecek olan kredi tutarı 4 milyar Dolar olarak belirlenmiştir. IMF kredisinin üçer aylık dilimlerle verilmesi öngörülmüş ve ilk aşamada IMF tarafından acil olarak 300 milyon Dolar verilmesi kararlaştırılmıştır.⁶⁵ Ancak, Türkiye’de Kasım 2000 ve Şubat 2001’de, IMF’nin desteklediği bu Program sürecinde, şiddetli bir bankacılık ve döviz krizi yaşanmıştır.

Aslında temelde sorun, iktisadî sistemin kendisinden kaynaklanmaktadır. Türkiye ekonomisinde küreselleşme süreci, birbirlerine bağlı olan üç olguyu beraberinde getirmiştir. Bunlar:

- İktisadî artığın yaratılması ve ulusal gelirin bölüşümüne ilişkin süreçler;
- Söz konusu bölüşüm dinamiklerinin “düzenlenmesinde” devletin değişen rolü ve bunun yol açtığı kamu kesimi finansman açıkları;

⁶³ İlker Parasız, **Enflasyon Kriz Ayarlamalar**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2. bs., 2002 s. 401.

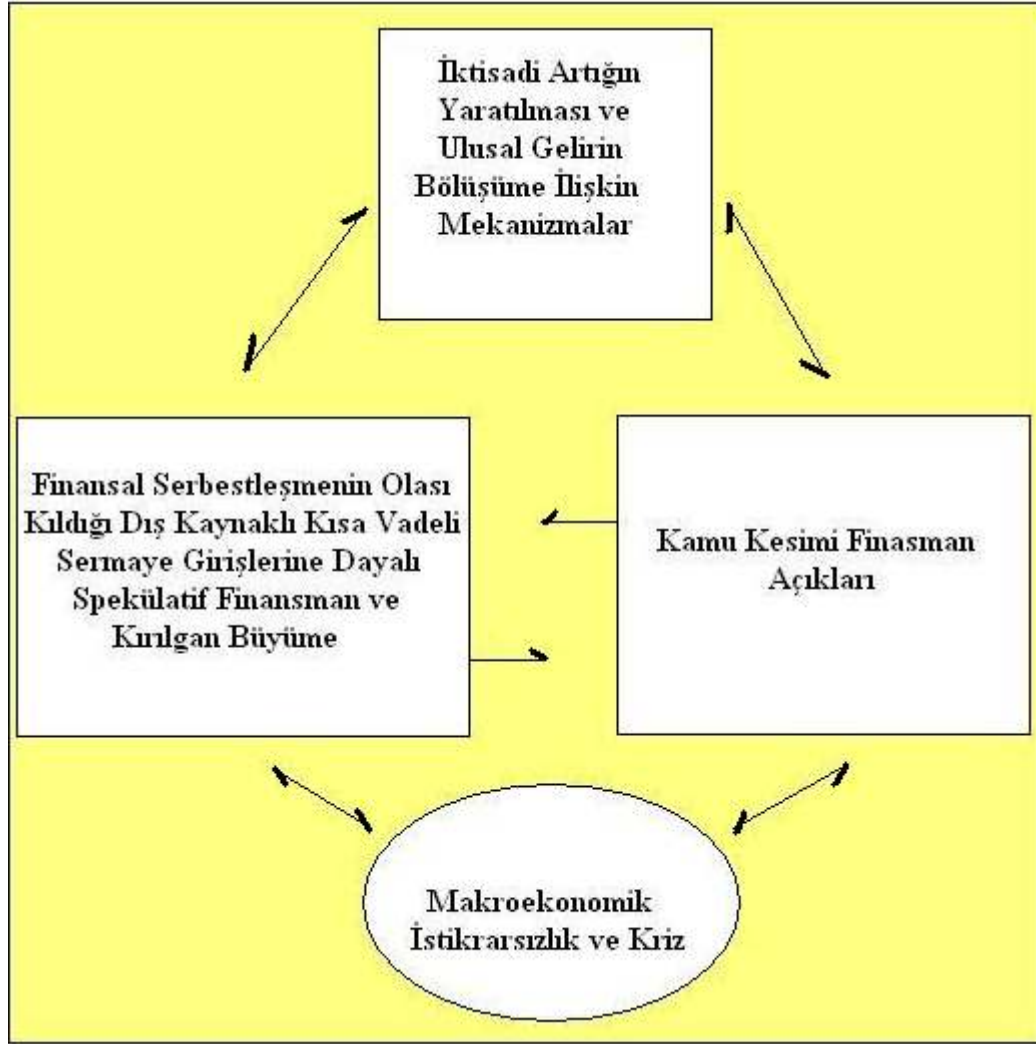
⁶⁴ Merih Celasun, “Gelişen Ekonomilerin Dış Kaynak Kullanımı, Finansal Krizler ve Türkiye Örneği, 2001”, **Doğu Batı**, S. 17, 2001, ss. 161–163.

⁶⁵ International Money Fund (IMF), “IMF Approves US\$ Billion Stand-By Credit for Turkey”, Washington DC, Press Release No. 99/66, www.imf.org, 07.07.2009.

- Finansal serbestleşmenin olası kıldığı dış kaynaklı kısa vadeli sermaye girişlerine dayalı, spekülâtif finansman ve büyümedir.

Sonuç olarak da kamu kesimi finansman açıkları ve kısa vadeli sermaye girişlerine dayalı, spekülâtif finansman ve büyümenin yol açtığı makroekonomik istikrarsızlık ve kriz sürecidir. Bahsedilen “bölüşüm sorunu-kamu kesimi açıkları-dış sermaye girişlerine dayalı finansman” etkileşimi Türkiye ekonomisinin önemli sorunlarından birini teşkil etmektedir.⁶⁶ Hatta bu fasit bir daire şeklinde zaman zaman hâlâ kendini, yapısal sorunlar tam olarak giderilmediğinden ve büyüme ulusun sanal ekonomik güç dinamiği olan dış kaynaklı kısa vadeli sermaye girişlerine dayandığından hissettirmektedir. Bahsedilen olgu, aşağıda Şekil 5’te gösterilmiştir.

⁶⁶ Erinç Yeldan, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, 10. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 10. bs., 2004, s. 28.

Şekil 5: Türkiye Ekonomisinde Küreselleşme Deneyiminin Yarattığı Üç Olgu ve Sonucu

Kaynak: Erinç Yeldan, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*, 10. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 28.

2.2.3.1. 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri

Diğer gelişmekte olan ülkeler gibi, Türkiye'nin de 1994 yılındaki Meksika ve 1997 yılındaki Asya krizlerinden önemli ölçüde etkilendiği bilinmektedir. Bu krizlerden sonra 1998 yılında Rusya'da meydana gelen kriz, Rusya ile olan ticaretimizde de önemli kayıplara yol açmış ve ekonomi durgunluğa itilmiştir.⁶⁷ Ancak bu krizlerin hiçbiri 2000 ve 2001 yıllarında ardı ardına gelen krizlerdeki gibi

⁶⁷ Şevki Özbilen, "Global ve Ulusal Ekonomilerde Reel Kriz Süreçlerinin Ortaya Çıkışı ve Gelişme Süreçleri ", *Yeni Türkiye*, S. 27, Mayıs-Haziran 1999, s. 174.

ekonomiyi derinden etkilememiştir. Türkiye 2000 yılında IMF ve Dünya bankasının desteğini alarak üç haneli rakamlara ulaşan enflasyonu düşürmek için bir dezenflasyon programını uygulamaya koymuştu.⁶⁸

1999 yılının Aralık ayında IMF ‘ye verilen niyet mektubunda 2000 enflasyonu düşürme programının genel çerçevesi şöyle belirlenmiştir⁶⁹:

- Faiz dışı bütçe dengesinin fazla vermesi;
- Döviz kuru ve para politikalarının yeniden belirlenmesi;
- Sosyal güvenlik, özelleştirme, vergi ve tarım konularında yapısal reformların gerçekleştirilmesi.

Böylelikle enflasyonun temel kaynağının kamu açıkları olduğu ve bununda kamu kesimi finansman yönetiminden kaynaklandığı kabul ediliyor ve bu açıkların kapatılması için tedbir alınıyordu. Bu amaçla, bir yandan kamu harcamalarının kısılması, diğer taraftan da vergi gelirlerinin artırılması kararlaştırılmıştır. Bunlara ek olarak, IMF ve Dünya Bankası’ndan sağlanacak uzun vadeli ve düşük maliyetli kredilerle, yüksek reel faizli ve kısa vadeli iç borçlanmanın azaltılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda faiz dışı bütçe fazlasının 7.5 milyar dolar fazla vermesi temel hedef olarak ortaya konulmuştur. Enflasyonla mücadele programının ikinci önemli ayağını döviz kuru ve para politikalarındaki değişiklikler oluşturuyordu. Döviz kurlarının nominal çipa olarak kullanılması kararlaştırılıyor ve bu şekilde oluşturulan kur sepetinin (1 Dolar + 0.77 Euro) 2000 yılı sonuna kadar beklenen enflasyon oranı kadar (% 20 TEFE’ye göre) artırılması planlanıyordu. Ayrıca kurlardaki değişimin çapraz kurlardaki hareketliliğe göre belirlenmesi ve aylık olarak kurun sabit kalması planlanmış ve 2001 Haziranında kademeli olarak kurun dalgalanmaya bırakılması kararlaştırılmıştır.

⁶⁸ Bülent Güloğlu, “İstikrar Programından İstikrarsızlığa (Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri)”, (Çevrimiçi) www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/bulent1.pdf, s. 2. 10.07.2009.

⁶⁹ Türkiye Bankalar Birliği (TBB), **Aralık 1999 ve Aralık 2000 Tarihlerinde IMF'ye Verilen Niyet Mektuplarında Yapısal Reformlar Alanında Belirlenen Hedefler (Konu Başlığına Göre)**, (Çevrimiçi) http://www.tbb.org.tr/turkce/arastirmalar/yap%FDsal_reformlar.htm, 10.07.2009.

Para politikası alanında ise Merkez Bankasının net iç varlıklarına sınırlama getirilmiştir. Net iç varlıklar sınırı 1.2 katrilyon olarak belirlenmiş ve net iç varlıkların döviz girişi oranında artırılması kararlaştırılmıştır. Böylece Merkez Bankasının para basımı sınırlandırılmış ve bankanın para kurulu gibi çalışması hedeflenmiştir. Aslında para kurulu sisteminin özünde, para politikasıyla ilgili işlemlerin para kurulu ve Merkez Bankası arasında paylaştırılması vardır. Para arzı, para kurulunca ve diğer işlemler de Merkez Bankası tarafından yapılması gerekirken Türkiye’de böyle bir ayırma gidilmemiştir. Döviz girişine bağlı olarak iç borçlanmanın azaltılması ve piyasaya TL. sunulmasıyla likiditenin artırılmasına ve faiz oranlarının düşürülmesine karar verilmiştir.⁷⁰ Ayrıca net uluslararası rezervler için hedef taban getirilerek, Merkez Bankası döviz rezervlerini belirli bir seviyenin üstünde tutacak otomatik bir mekanizma geliştirilmek istenmiştir.

Programın son ayağını yapısal reformlar ve özelleştirme programları oluşturuyordu. 2000 yılında 5 milyar doları TELEKOM’dan olmak üzere 7.6 milyar dolar ve 2001 yılında 6 milyar dolarlık özelleştirme yapılması planlanmış, ancak siyasi nedenlerle ve uluslararası piyasalardan beklenen talebin gelmemesi gibi nedenlerle büyük özelleştirmeler (THY, Türk TELEKOM vd...) yapılamamıştır. Tarım ve sosyal güvenlik alanlarında da kayda değer ilerleme sağlanamamıştır.

2.2.3.2. Kriz Sonrası Önlemler: 2002 Acil Eylem Planı

Kasım 2002’den sonra uygulanan istikrar programları, bu tarihten önce uygulanan programlardan çok farklı değildir. Ancak, krizlerin sona ermesi ve siyasi alanda istikrarlı bir sürecin başlamasından dolayı, 2002 sonrası uygulanan istikrar programları ekonomi üzerinde daha olumlu etkiler ortaya çıkartmışlardır. Bu dönemde, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)’nin oluşturduğu ekonomik programlar çerçevesinde iktisat politikaları yürütülmüştür.

Kasım 2002’den sonra, yeni hükümet Acil Eylem Planı adı altında geniş çaplı bir program ortaya koymuştur. Bu plandaki ekonomik program kapsamına giren düzenlemeler dikkate alındığında, planın IMF programını destekler nitelikte olduğu

⁷⁰ Ömer Faruk Çolak, “ İstikrar Programı ve Kriz ”, **İşveren**, S. 39, 2001, s. 7.

görülmektedir. Planın temelini; vergi ve harcama politikasının yönelik mali nitelikli tedbirler, özelleştirme ve reel sektörün yeniden yapılandırılmasına yönelik yapısal reformlar ve dış ticarete yönelik düzenlemeler oluşturmaktadır.⁷¹ Vergi politikasının hedefinde, mali miladın kaldırılması, vergi yükünün tabana yayılması, vergi mevzuatının basitleştirilmesi ve vergi barışı projesinin uygulanması mevcuttur. Ayrıca, kamu mali yönetimi alanında yeni düzenlemeler öngörülmektedir. Bu çerçevede Hazine Tek Hesabı'nın yaygınlaştırılarak etkin hale getirilmesi yoluyla kamuda tasarruf ilkesinin benimsenmesi amaçlanmıştır. Mali idarenin daha etkin çalışabilmesi amacıyla, 1050 Sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu'nun değiştirilmesi ve Sayıştay'ın denetim yetkisinin tüm kamu kurum ve kuruluşlarını kapsayacak şekilde genişletilmesi yoluyla bütçe birliğini sağlayıcı düzenlemelerin etkinleştirilmesi planlanmıştır.⁷²

Program dâhilinde gerçekleştirilen ilk uygulama mali miladın kaldırılması olmuştur. Daha sonra ise vergi barışı kapsamında oldukça geniş içerikli bir vergi affı Meclis'ten geçirilmiştir. Vergi affı uygulaması, yeni vergi mükelleflerini vergi kapsamına alarak, vergi gelirlerini arttırmayı hedeflemişse de diğer yandan vergisini ödeyen mükellefler ile vergi borcu olanlar arasında finansal açıdan eşitsizliğe yol açmıştır⁷³. Özelleştirme uygulamaları, planın yapısal reformlar kısmında önemli bir yer tutmaktadır. Özelleştirme uygulamalarının amacı, reel sektörü canlandıracak atılımların yapılabilmesine imkân tanımak olarak belirlenmiştir. Ancak, özelleştirme faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin, borçların kapatılması ve faiz dışı fazla hedefinin korunması için kullanılmaması, programın uzun vadeli hedefine ulaşması bakımından önem taşımaktadır⁷⁴. Reel sektörün canlandırılması için ise doğrudan yabancı yatırımları özendirici tedbirler alınması, KOBİ'leri destekleyici düzenlemelere ağırlık verilmesi planlanmıştır.

⁷¹ Şimşek, **a.g.e.**, s. 60, 61.

⁷² DPT, **Türkiye Cumhuriyeti 58. Hükümet Acil Eylem Planı (AEP)**, 2003, (Çevrimiçi) www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/2224/aep.pdf, 08.07.2009, s. 41–44.

⁷³ Bağımsız Sosyal Bilimciler, “2003 Başında Türkiye Ekonomisi ve AKP Hükümeti'nin Programı Üzerine Değerlendirmeler”, 2003, (Çevrimiçi) <http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/iktisatg.htm>, 02.07.2009, s. 15

⁷⁴ Eren Ocakverdi, “Türkiye’de Özelleştirme Süreci”, **Görüş**, S. 60, 2004, s. 60, 61.

2002 yılı bütçesinde hedeflenen gelir toplamı 71,3 katrilyon TL olup bunun 57,8 katrilyon TL'sini vergi gelirleri oluşturmaktadır. Hedeflenen toplam harcamalar ise 98 katrilyon TL civarındadır. Bu çerçevede bütçe açığı 27 katrilyon TL, iç borç faiz ödemeleri ise 36,9 katrilyon TL olarak hedeflenmiştir. Konsolide kamu sektörü faiz dışı fazlasının GSMH'ye oranı ise %6,5 olarak belirlenmiştir⁷⁵. 2002 yılı bütçesindeki gerçekleşme oranlarına bakıldığında ise hedeflenen rakamlardan ciddi sapmaların ortaya çıktığı görülmektedir. Nitekim gerçekleşen harcama miktarı yaklaşık 11 katrilyon TL sapma göstererek 113,5 katrilyon TL'ye ulaşmıştır. Bu sapmanın 9,3 katrilyon TL'si faiz harcamalarındaki sapmalardan kaynaklanmaktadır. Enflasyon azalmasına rağmen faiz oranlarındaki % 50 sınırının aşağıya çekilememesi, bütçe üzerindeki faiz yükünün hedeflenen oranın çok daha üzerinde gerçekleşmesine yol açmıştır. Gerek Acil Eylem Planı gerekse bu planın uzantısı olan 3 Mart İstikrar Tedbirleri'nin mali hedeflerinin IMF programı çerçevesinde “faiz dışı fazla oluşturma “ yoluyla piyasa beklentilerinin olumlu bir seyir izlemeye devam etmesi yönünde belirlendiği görülmektedir. Ayrıca 2003 bütçesinde yer alan %6,5 faiz dışı fazla hedefinin reel sektörde yol açtığı daraltıcı etkiler pahasına bu bütçe hedeflerini tutturmaya yönelik politikalar izlenmesi, bu yıl da geçici iyileşmeler dışında ekonomiye henüz bir yeniliğin getirilmemiş olduğunun bir göstergesidir.⁷⁶

Türkiye ekonomisinde, 2002 ve 2003 yıllarından itibaren yaşanan siyasi istikrarsızlıkların azalması ile birlikte ekonomik alanda da alınan yapısal tedbirlerin etkileri, nispeten daha olumlu bir şekilde kendini göstermeye başlamıştır. Uygulanan istikrar programlarının öngördüğü sıkı mali ve parasal önlemler, kamu mali dengesindeki ve finans piyasalarındaki kırılganlığı azaltmıştır. 2004 yılı bütçesinin ise kamuda ekonomik istikrarı sağlamayı, bunun yanında daha küçük ama daha etkin bir kamu sektörü oluşturmaya hedeflemiştir⁷⁷. Aslında 2004 yılı bütçesinin de 2000 yılından itibaren uygulanan IMF kökenli ortodoks istikrar tedbirlerini temel alan sıkı

⁷⁵ Maliye Bakanlığı, **Yıllık Ekonomik Rapor 2002**, (Çevrimiçi) <http://www.sgb.gov.tr>, 07.07.2009, ss. 75, 76.

⁷⁶ Teoman Pamukçu ve Erinç Yeldan, “Country Profile: Turkey Public Sector and Fiscal Policy Issues”, 2005, (Çevrimiçi) http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/FEMISE_Fiscal2005.pdf, 11.05.2009, pp. 2, 4.

⁷⁷ Şimşek, **a.g.e.**, s. 63.

mali ve parasal politikalar içerdği görülmektedir. Bu noktada farklı adlar altında ele alınsa da dört yıl boyunca aynı istikrar programının yürürlükte olduğu söylenebilmektedir.

2003 yılında olduğu gibi 2004 yılında da maliye politikalarının temel hedefi önemli oranda faiz dışı fazla vererek, kamu borç stokunun azaltılması ve çevrilebilirliğini sağlamak olmuştur. 2004 yılı bütçesinde; bütçe açığının GSMH'ye oranının -%11,1'e çekilmesi, iç borçlanma ihtiyacının en düşük seviyede tutulması ile reel faiz oranlarının düşürülmesi ve daha önceden belirlenen %6,5'lik faiz dışı fazla hedefine konsolide bütçenin büyük ölçüde katkı sağlaması gibi hedefler ortaya konmuştur⁷⁸. 2004 yılı kamu bütçesindeki gerçekleşme oranları dikkate alındığında gelir ve harcama kalemlerindeki hedeflerden ciddi sapmaların ortaya çıkmadığı görülmektedir.

Türkiye ekonomisinde AKP Hükümeti'nin yürüttüğü daraltıcı mali önlemler içeren istikrar programının uygulanmasına -özellikle faiz dışı fazla hedefinin tutturulmasına yönelik düzenlemelere- 2005 yılından sonra da devam edilmiştir. Dolayısıyla bu sıkı politikalar kamu maliyesinde yaşanan iyileşmenin sürekliliğine hizmet etmiştir. Nitekim 2005 yılı bütçesinde hedeflenen ve gerçekleşen harcama ve gelir kalemlerinde yaşanan gelişmeler bu politikaların uygulama sonuçlarını desteklemektedir.⁷⁹

⁷⁸ Maliye Bakanlığı, **Yıllık Ekonomik Rapor 2004**, (Çevrimiçi)
<http://www.sgb.gov.tr/Raporlar/Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Ekonomik%20Rapor/Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Ekonomik%20Rapor%202004.pdf>, 07.07.2009, s. 73, 74.

⁷⁹ Şimşek, **a.g.e.**, s. 66.

Tablo 11: 2005 Yılında Kamu Bütçesinde Gerçekleşmeler (Milyon TL)

Bütçe Kalemleri	Gerçekleşmeler	Hedef
Gelirler	152,712	143,696
Vergi Gelirleri	119,619	119,651
Vergi Dışı Gelirler	33,093	24,045
Harcamalar	159,165	145,529
Personel, Sos. Güv. Harcamaları	37,367	36,066
Mal ve Hizmet Harcamaları	13,214	14,120
Faiz Harcamaları	45,680	46,406
Cari Transferler	45,617	35,651
Sermaye Harcamaları	10,267	9,607
Sermaye Transferleri	1,182	1,514
Bütçe Dengesi	-6,453	14,583
Bütçe Açığı/GSMH (%)	-1,3	-3,0
Faiz Dışı Denge/GSMH (%)	8,1	6,6

Kaynak: TC Maliye Bakanlığı, **Yıllık Ekonomik Rapor 2005**, (Çevrimiçi) <http://www.sgb.gov.tr/Raporlar/Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Ekonomik%20Rapor/Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Ekonomik%20Rapor%202005.pdf>, s. 16, 08.07.2009; TC Maliye Bakanlığı, **Yıllık Ekonomik Rapor 2006**, (Çevrimiçi) <http://www.sgb.gov.tr/Raporlar/Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Ekonomik%20Rapor/Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Ekonomik%20Rapor%202006.pdf>, s. 2, 08.07.2009.

Tablo 11’de yer alan konsolide bütçe rakamları, 2005 yılı için hedeflenen ve gerçekleşen vergi gelirleri ile harcama miktarlarının birbiriyle nispeten uyum içinde olduğunu göstermektedir. 2005 yılı için 143,696 milyon YTL gelir toplanması hedeflenmiş, 152,712 milyon YTL gelir elde edilmiştir. Diğer bir deyişle gerçekleşme oranı hedefin üzerindedir. Bütçede hedeflenen harcama miktarı ise 145,529 milyon YTL iken gerçekleşen harcamaların toplamı 159,165 milyon YTL olmuştur ki bu durum harcamaların da hedefin üzerinde gerçekleştiğini göstermektedir. Bununla birlikte bütçe açığı/GSMH oranı (%-1,3), hedefe (%-3,0) oldukça yaklaşmış, dolayısıyla harcamalar artmasına rağmen gelirlerin harcamaları karşılama oranı da arttığı için bütçe dengesi iyileşme göstermiştir.⁸⁰ Geçmiş yıllara nispeten kamu maliyesinde daha istikrarlı bir sürece girildiği görülmektedir. Özellikle daraltıcı mali tedbirlerin bütçe dengesi üzerindeki iyileştirici etkileri 2006-2007 döneminde de devam etmiştir.

⁸⁰ Maliye Bakanlığı, a.y..

Tablo 12: 2006 Yılında Kamu Bütçesinde Gerçekleşmeler (Milyon TL)

Bütçe Kalemleri	Gerçekleşmeler	Hedef
Gelirler	128,09	172,202
Vergi Gelirleri	102,006	137,644
Vergi Dışı Gelirler	26,033	34,588
Harcamalar	129,423	175,248
Personel, Sos. Güv. Harcamaları	31,760	42,690
Mal ve Hizmet Harcamaları	11,119	18,373
Faiz Harcamaları	37,627	46,260
Cari Transferler	37,802	50,831
Sermaye Harcamaları	6,042	10,800
Sermaye Transferleri	2,017	2,564
Bütçe Dengesi	-1,384	-3,046
Bütçe Açığı/GSMH (%)	-0,3	-0,5
Faiz Dışı Denge/GSMH (%)	6,7	7,7

Kaynak: TC Maliye Bakanlığı, a.y.; TC Maliye Bakanlığı, a.y..

Tablo 12’de yer alan bütçe rakamları, 2006 yılı için hedeflenen ve gerçekleşen kamu gelirlerinin bir önceki yılın aksine birbiriyle uyum içinde olmadığını göstermektedir. Nitekim 2006 yılı için bütçede 172,202 milyon YTL kamu geliri toplanması hedeflenmiş ancak sadece 128,039 milyon YTL gelir toplanabilmiştir. Bütçede hedeflenen harcama miktarı ise 175,248 milyon YTL’dir. Daha önceki yıllarda olduğu gibi 2006 yılı bütçesinde de ortodoks mali tedbirlerin uygulanması hedeflendiğinden harcama miktarları da hedeflenenin altında gerçekleşmiştir (129,423 milyon YTL). 2006 yılı kamu bütçesindeki gerçekleşme oranları dikkate alındığında ise gelir ve harcama kalemlerindeki hedeflerden ciddi sapmaların ortaya çıktığı ama gerçekleşme oranlarının birbiriyle uyumlu olması nedeniyle bütçe dengesini olumsuz yönde etkilenmediği görülmektedir. Nitekim bu dönemde bütçe açığı/GSMH oranı hedeflenen orana (%-0,5) yaklaşarak % -0,3 olurken faiz dışı bütçe dengesi/GSMH oranı % 6,7 şeklinde gerçekleşmiştir.

2006-2007 döneminde kamu maliyesi açısından yaşanan iyileşme süreci ekonomiye yansımış ve dönemsel dalgalanmalar dışında gerek enflasyon oranında gerekse iç borçlanma oranlarında bir azalma ortaya çıkmıştır. 2007 yılı ortalarında yapılan yeni bir genel seçim ile AK Parti Hükümeti bir kez daha idareye

gelmiş ve daraltıcı önlemler içeren ekonomik programın uygulanmasına devam edilmiştir. Bu program çerçevesinde kamu bütçesinde hedeflenen harcama ve gelir miktarları ve Ocak-Ağustos 2007 dönemine ilişkin gerçekleşme oranları yine uygulanan programın ana hedefleri ile uyumludur.⁸¹

Tablo 13: 2007 Yılı Kamu Bütçesi Tahminleri (Milyar TL)

Bütçe Kalemleri	Hedef
Gelirler	188,159
Vergi Gelirleri	157,973
Vergi Dışı Gelirler	30,186
Harcamalar	204,902
Personel, Sos. Güv. Harcamaları	53,772
Mal ve Hizmet Harcamaları	15,584
Faiz Harcamaları	52,946
Cari Transferler	60,863
Sermaye Harcamaları	12,080
Sermaye Transferleri	3,647
Bütçe Dengesi	-16,743
Bütçe Açığı/GSMH (%)	-2,7
Faiz Dışı Denge/GSMH (%)	5,7

Kaynak: A.e..

Tablo 13'teki bütçe rakamları 2007 yılı için hedeflenen kamu gelirleri ve harcamaları ile ilgilidir. 2007 itibariyle 188,159 milyar TL kamu geliri elde edilmesi ve bunun 157,973 milyar TL'lik bölümünün vergi gelirlerinden oluşması hedeflenmiştir. Ayrıca 204,902 milyar TL harcama yapılması öngörülmüş ve faiz harcamaları için 52,946 milyar TL ayrılması planlanmıştır. Uygulama süreci içinde Ocak-Ağustos dönemi itibariyle 127,391 milyar TL gelir elde edilmiş ve 135,818 milyar TL harcama yapılmıştır. Gelirlerin 99,322 milyar TL'si vergi gelirlerinden oluşmaktadır. Bu dönemde faiz harcamaları 36,979 milyar TL, faiz dışı harcamalar ise 98,839 milyar TL olarak gerçekleşmiş ve 28,552 milyar TL tutarında faiz dışı fazla oluşmuştur.

Son dönemde yapılan genel seçimlerin merkezi bütçe üzerinde yol açtığı yüksek maliyetlerin bir sonucu olarak harcamalarda belli bir oranın üzerinde artış

⁸¹ Şimşek, a.y..

olduğu görülmektedir. Diğer yandan faiz harcamalarının bu sekiz aylık dönemde bile hedeflenen yıllık miktara yaklaşması toplam harcamalardaki artışın başlıca nedenlerinden biridir.⁸²

Türkiye’de 2000 krizi ile birlikte girilen çıkmazdan kurtulmak için IMF desteğinde yürütülen istikrar programının hedeflerinin, kısa vadeli başarılar sağladığı ancak uzun vadede ekonomide daraltıcı etkiler oluşturduğu görülmektedir. İstikrar programının bu tür sonuçlar ortaya koyması bir sürpriz değildir çünkü önerilen IMF politikalarının ekonomide yol açtığı bu etkiler teorik olarak öngörülmektedir. Nitekim döviz bazlı ortodoks istikrar programlarının uygulandığı ülkelerde başlangıçta ekonomide talep artışına bağlı bir canlanma yaşanmış, ancak bu canlanma dönemini durgunluk dönemi izlemiştir. Yerli para aşırı değerlenmiş, buna bağlı olarak dış açık artmış ve dış ticaret dengesi bozulmuştur. Enflasyon oranı ise devalüasyon oranına yavaş ve aşamalı bir şekilde yaklaşmıştır.

Türkiye’de ise temelde talebin neden olduğu bir daralma konjonktürü yaşanırken talebi daha fazla baskı altına alan bir istikrar programının uygulanması, daha başlangıçta canlanmanın tam anlamıyla yaşanmadan durgunluk dönemine girilmesine neden olmuştur. Diğer bir deyişle enflasyonu, dolayısıyla kamu açıklarını baskı altına almayı ana hedef olarak belirleyen ve bu bağlamda daraltıcı maliye ve para politikalarına ağırlık veren bir istikrar programının, zaten daralma eğiliminde olan bir ekonomide durgunluğu körükleyeceği ortadadır. Nitekim programın uygulama sonuçlarına bakıldığında enflasyon hedeflenen oranlara ulaşmış ve kamu açıkları önemli ölçüde azalmıştır. Bu açıdan kamu mali dengesinde istikrarın sağlanması yönünde ciddi bir adım atıldığı söylenebilir. Bununla birlikte bu hedefin tutturulması için uygulanan daraltıcı mali önlemlerin reel ekonomide yatırım ve istihdam azalışlarına yol açarak ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği görülmektedir.⁸³

Son yıllarda Türkiye ekonomisinde yaşanan finansal kaynaklı krizler ile mücadelede uygulanan stratejinin temelini oluşturan mali politikalar ile finansal

⁸² TCMB, **Enflasyon Raporu 2008/I**, (Çevrimiçi) <http://www.tcmb.gov.tr>, s. 78. 08.07.2009.

⁸³ Şimşek, **a.g.e.**, s. 77.

politikaların mümkün olduğunca kısa sürede etkinleştirilerek reel ekonomiyi rahatlatacak şekilde uygulanması gerekmektedir. Temel olarak yabancı yatırımları teşvik etmeye yönelik bir istikrar programının yürürlükte olduğu dikkate alındığında öncelikle yapılması gerekenin ciddi bir “bankacılık reformu” olduğu söylenebilir. Çünkü yabancı tasarruf sahiplerinin, gelişmesinde hayati önem taşıdığı bir ekonomide bu yatırımcıların ilgili ülkenin bankalarındaki gelişmeleri dikkatli bir şekilde izledikleri ve bankaları birbirinden ayırtırmaya çalıştıkları görülmektedir. Kamu bankalarının ve özel bankaların bilançolarının iyileştirilmesine, zarar eden bankaların tasfiyesine, v.b. yönelik düzenlemelerin etkinleştirilerek devam etmesi böylece kredi kanallarının bir an önce etkin şekilde etkinliğine kavuşması bu noktada önemlidir. Geçmiş dönemlerdeki uygulamalar çerçevesinde bankacılık reformu sürecine girildiğine göre bu sürecin mümkün olduğunca başarılı bir şekilde sürdürülmesi gerekmektedir. İkinci olarak, kamu maliyesi alanında uygulanan daraltıcı politikanın; bütçe rakamları ve enflasyon üzerindeki etkisi olumlu olmakla birlikte reel ekonomide yol açtığı durgunluğun bertaraf edilmesi için zaman içinde yavaş ve aşamalı olarak gevşetilmesi gerekmektedir. Ancak bu günkü konjonktürde faiz dışı fazla hedefinden çok ciddi bir fedakarlık yapılması, kamu mali dengeleri üzerinde bozucu etkiler oluşturacağından pek mümkün gibi görünmemektedir. Çünkü kamu iç borçlanma tahvilleri stokunun sürdürülebilirliği ve yabancı yatırımcıların ülkeye geri dönmeleri faiz dışı fazla hedefinin tutturulmasına bağlıdır.⁸⁴

2003-2007 döneminde uygulanan daraltıcı mali tedbirlerin kamu maliyesinde nispi bir iyileşme sürecine girilmesine yardımcı olduğu görülmektedir. Bu sürecin enflasyon ve iç borçlanma oranları üzerinde olumlu etkiler oluşturan politikaların bir sonucu olması, uygulanan politikaların sürekliliği açısından önemlidir. Bununla birlikte aynı politikaların reel sektörü daraltıcı etkiler oluşturmaması nedeniyle zaman içinde faiz dışı fazla hedefinin aşağı çekilerek piyasaları ve reel sektörün rahatlatılması da önem taşımaktadır. Çünkü ekonomik istikrarı sağlamayı hedefleyen daraltıcı mali ve finansal önlemlerin, fiyat istikrarını ön planda tutarak

⁸⁴ Yusuf Özel, “Temel Ekonomik Göstergeler Işığında Türkiye Ekonomisi”, (Çevrimiçi) <http://www.ceterisparibus.net/arsiv.htm>, ss. 15-16. 10.07.2009.

enflasyonu kontrol altına aldıktan sonra yavaş yavaş gevşetilmesi; yurt içi tasarrufların ve yatırımların arttırılmasını sağlama yoluyla ekonomik büyüme oranının yükseltilmesine hizmet edecektir.

Türkiye ekonomisinde 2000 yılından itibaren farklı adlar altında ele alınmasına rağmen aslında 2000–2007 dönemini kapsayan uzun vadeli bir istikrar programı uygulanmaktadır. Bu programın temelini ise uluslararası finans piyasalarına güven verilmeye devam edilmesi, bunun için ise daraltıcı maliye ve para politikalarının uygulanmasının sürdürülmesi oluşturmaktadır. Bu dönemde uygulanan istikrar programlarının başlıca amacı; yabancı sermaye girişlerinin özendirilmesi, özelleştirmelere devam edilerek kamunun ekonomi içindeki payının azaltılması, bütçedeki borç yükünün düşürmesi, vergi gelirlerinin arttırılması, yapısal reformların hayata geçirilmesi olarak özetlenebilmektedir.

Tablo 14’te 2001–2008 yılları arasındaki temel makroekonomik büyüklükler ile özelleştirme gelirleri yer almaktadır. Buna göre, 2001 yılından sonra GSMH’de önemli bir büyüme eğilimi dikkat çekmektedir. Enflasyon oranı 2007 yılı sonunda tek haneli sayılara inmiş, cari işlemler dengesi ise her geçen yıl daha büyük açık verir olmuştur. Uygulanan sıkı maliye politikası nedeniyle, bütçe açığı giderek azalmış, hedeflenen açık ile gerçekleşen açık uyumlu bir seyir izlemiştir. Özelleştirme gelirleri, son beş yılda önemli oranda artmıştır. Bu dönemde dikkat çeken bir diğer veri ise işsizlik oranının, ekonomik verilerdeki iyileşmelere rağmen sabit bir oranda kalmasıdır. Bu durum, iktisadî büyümenin istihdam arttırıcı etkide bulunmadığını düşündürmektedir.

Tablo 14: Temel Büyüklükler ve Özelleştirme Gelirleri (2001–2007)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
GSMH Büyüme Hızı (%)	-10,1	7,9	5,9	9,9	7,6	6,0	4,7
Enflasyon (%) (TÜFE)	51,49	43,96	25,4	8,58	8,18	9,60	8,50
Cari İşlemler Dengesi (milyon \$)	3.393	-1.519	-8.036	-15.559	-22.604	-32.192	-38.031
İşsizlik Oranı (%)	8,4	10,3	10,5	10,3	10,3	9,9	10,1
Bütçe Açığı/GSMH (%)	-16,5	-14,6	-11,3	-7,4	-2,0	-0,8	-2,5
Özelleştirme Gelirleri (milyon \$)	233	502	414	1.566	3.465	9.976	9.511

Kaynak: TÜİK ve Hazine Müsteşarlığı verilerinden derlenmiştir.

Ağustos 2007 tarihinde ABD’de eşik altı ipotek kağıtlarında başlayan kriz 2008 yılında ABD’de finansal sektörü etkileyen bir krize dönüştükten sonra AB ülkelerinin finansal sektörlerini de olumsuz etkilemiştir. Krizin etkisi giderek reel sektöre ve gelişmekte olan ülkelere doğru yayılmıştır. Gelişmiş ülkelerdeki finansal kurumların bilançolarında meydana gelen bozulmayı telafi etmek üzere gelişmekte olan ülke piyasalarından çıkmaya başlamaları, uluslararası finansal piyasalarda likiditenin hızla daralmasına yol açmıştır. Yükselen piyasaların sermaye akımlarını olumsuz etkileyen bu tablo karşısında, sene başından günümüze yükselen piyasalarda kurlar ve borsalar % 45’ler civarında değer kaybetmiştir.⁸⁵

2008 yılının son çeyreğinde, finansal kriz küresel durgunluğa dönüşürken, hem iç hem de dış talepte sert bir yavaşlama gözlenmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak emtia fiyatları da keskin bir düşüş göstermiştir. Son dönemde küresel büyümeye ilişkin tahminler ardı ardına aşağı yönlü güncellenmekte, buna rağmen risklerin halen aşağı yönlü olduğu ifade edilmektedir. Küresel finans piyasalarındaki

⁸⁵ Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), **2009 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi**, S. T/2008-12/479, Aralık 2008, (Çevrimiçi) www.tusiad.org/tusiad_cms.../2009yilina girerken turekonomisi.pdf, 07.07.2009.

sorunların reel ekonomi üzerindeki etkilerinin boyutuna ilişkin belirsizlikler halen yüksek seviyelerde seyretmektedir. Küresel krize karşı ekonomimizin direncini koruması için basiretli bir para politikası gereklidir, fakat bu tek başına yeterli değildir. Mevcut şokların ekonomiye etkisinin sınırlı kalması için, mali disiplinin sürdürülmesi ve yapısal reform sürecinin güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede, Avrupa Birliği'ne uyum ve yakınsama sürecinin devam ettirilmesi ve programda öngörülen yapısal reformların hayata geçirilmesi konusundaki çabaların sürekliliği önemini korumaktadır. Özellikle, mali disiplinin kalitesini artırmaya ve verimlilik artışlarının devamlılığını sağlamaya yönelik yapısal reformlar konusundaki gelişmeler gerek makroekonomik istikrar gerekse fiyat istikrarı açısından yakından izlenmektedir.⁸⁶

⁸⁶ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), **Enflasyon Raporu 2009/1**, (Çevrimiçi) <http://www.tcmb.gov.tr/>, s. 79. 07.07.2009.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN ULUSAL GÜÇ DİNAMİKLERİ VE EKONOMİYE ETKİSİ

3.1. Sabit Ulusal Güç Dinamikleri

Bir ülkenin ulusal güç dinamikleri; Ekonomik, askerî, ticarî kapasitelerinin stratejik idare, zihniyet ve planlama ile harmanlanmasından oluşan potansiyel güç dinamiklerinin yanı sıra tarih, coğrafya, nüfus ve kültür unsurlarından oluşan sabit güç dinamiklerinin birbirleriyle etkileşiminden meydana gelmektedir. Bu güç dinamikleri de Türkiye’nin ekonomisinin şekillenmesinde belirleyici roller üstlenmişlerdir. Ancak, bu rollerin etkinliği, dinamiklerin farkındalığı ve uygun kullanımlarıyla belirlenmektedir. Öncelikle, değişimi uzun zaman gerektiren sabit ulusal güç dinamikleri incelenecektir.

3.1.1. Ulusal Güç Dinamiklerinin Kökü: Tarih Unsuru

Tarih, insan topluluklarının geçmişte yaşadıkları olayların zaman ve yer gösterilerek nedenleriyle anlatılmasıdır.¹ Bireylerin ve toplumların kendi içlerinde bir bütün olarak barınabilmelerini sağlayan, dayanıklılıklarını arttıran kendine güven duygusudur. Bu duygu, geçmişin bir ürünüdür; geçmişte oluşmuştur ve geleceği de etkilemektedir. Toplumların/milletlerin, varoluşlarının arka planını oluşturmaları ve mevcudiyetlerini devam ettirmeleri için kendi özellikleri ve kültür kaynakları üzerinde durup, yeni nesilleri ulusal figürlerle yetiştirerek ulusal şuuru

¹ Mehmed Niyazi Özdemir, **Türk Tarih Felsefesi**, 1. bs., İstanbul, Ötüken Neşriyat AŞ, 2008, s. 22.

oluşturmaktadırlar. İşte, bu şuuru oluşturulabilmesinde en önemli kaynak tarihtir. Bu noktada tarihin en önemli amacı geçmişle bağı korumaktır.²

Bir toplumun tarihî ve kültürel birikimi ile desteklenen jeopolitik ve jeoekonomik ön-hatlar ise, bu toplumun uluslararası vizyonunun biçimlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Örneğin, Alman kimliği ve Kutsal Roma-Germen tarihi ile dokunan Alman stratejik zihniyetinin ve onunla bağlantılı olan tarih şuurunun öngördüğü jeopolitik ön-hat ile fiili/hukukî Almanya sınırları arasındaki farklılaşma geçmişte iki dünya savaşına neden olmuştur.³

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ise, kuruluşundan beri sahip olduğu tarih, kültür ve bulunduğu coğrafya hem kendisine her alanda olanaklar sağlayan bir güç unsuru hem de gücünü zayıflatabilmekte kullanılabilen bir öge olabilmektedir. Sahip olduğu tarih, ekonomik boyutta, ortak tarih unsurunu yada kendisi ile aynı geçmiş paylaştıklarını hisseden ülkeler için güven verici bir temel olmuş ve bu yolla ekonomik adım atabilmenin ilk basamağı sağlanmıştır. Bununla beraber, bu ortak geçmiş yanında sorumlulukları da getirmiştir. Orta Asya devletleri ile bulunulan karşılıklı ekonomik ilişkiler ilk duruma örnek verilebilir. Aynı zamanda, Azerbaycan'daki soykırım karşısında, ekonomik açıdan Ermenistan'ın -sınırları kapatarak- kayba uğratılması yöntemi, ulusal gücün kullanımında tarihî sorumlulukların ekonomiye yansısı kategorisine girmektedir denilebilir. Yaptırımları uygulayan ülke, her zaman Türkiye olmamaktadır. Örneğin, Kıbrıs Barış Harekatı ardından, ABD tarafından Türkiye'ye uygulanan ambargo, tersi durumların da ülke için geçerli olduğunu göstermektedir.

Sonuçta tarih, ülke vatandaşlarını birbirlerine bağlayan ulus kavramını pekiştiren bir unsurdur. Bu unsurun ulusal güce yansısı çeşitli yollardan olabilmektedir. Bu noktada Türkiye için önemli olan kendisi için gereken ulusal ve uluslararası dengiyi tutturarak her güç unsuru açısından bu unsurun kullanımının verimli ve etkin hale getirilebilmesidir.

² A.e., s. 20-21.

³ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik; Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, 21. bs., İstanbul, Küre Yayınları, 2007, s. 17.

3.1.2. Ulus Devletin Egemenlik Sınırı ve Etkileşim Alanı Belirleyicisi: Coğrafya Unsuru

Coğrafya unsuru, ulusal güç dinamiklerinde iki temel açıdan önem teşkil etmektedir. Bunlardan birincisi, coğrafi alanların egemenlik nesnesi olarak devletler arasında bölüşülmesi ve bu normun bir uluslararası hukuk normu haline dönüşerek modern sınır kavramının temelini oluşturmasından kaynaklanmaktadır.⁴ Ulus devletler, bu sınırlar dahilinde varlık göstermekte ve bu varlığı sürdürebilmek adına ilk aşamada ulusal güç, çıkar ve güvenliklerini bu çerçevede oluşturmaktadırlar.

İkinci olarak, toplumlar yaşadıkları coğrafyanın tesiri altında bulunmaktadır.⁵ Uluslararası ve bölgesel nitelikli jeopolitik çatışma alanları, bu sınır tanımlamalarının öngördüğü egemenlik alanları ile fizikî, ekonomik ve kültürel coğrafyanın oluşturduğu iç-bağımlılık alanları arasındaki farklılaşmanın yansımalarıdır. Bu çerçevede sınırlar ile jeopolitik kuşaklar ve hatlar arasındaki ayrım özel bir önem kazanmaktadır. Fizikî ve ekonomik coğrafya açısından birbirini tamamlayan alanların oluşturduğu jeopolitik ve jeoekonomik karşılıklı sınır tanımlamaları ile birbirinden ayrılan birimler haline dönüşmesi, bu kuşaklar arasında her an tırmanabilecek egemenlik çatışması potansiyelini beraberinde getirebilmektedir. Özellikle sömürge imparatorluklarının dağılması ile meydana gelen ulus devletler arasındaki sınır çatışmalarının çoğunda, hukukî sınır ile jeopolitik kuşak uyumsuzluklarının önemli bir payı vardır.⁶

Değişen uluslararası konjonktür; sabit güç unsurlarının, güç dengeleri içindeki özgül ağırlıklarının değişime uğramasına yol açmaktadır. Bu değişimi, doğru bir zamanlama ile tutarlı bir yeniden değerlendirmeye tâbi tutan ülkeler, bu sabit unsurları dinamik bir dış politika yapımının destek zemini haline dönüştürmektedirler. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, Hatay'ın ilhaki dışında, değişmemiş olan coğrafyasının önemi ve stratejik ağırlığı, Soğuk Savaş öncesinde ve sonrasında farklılık arz etmiş ama önemini yitirmemiştir.

⁴ Davutoğlu, **a.g.e.**, s. 18.

⁵ Mehmed Niyazi Özdemir, **Türk Devlet Felsefesi**, 4. bs., İstanbul, Ötüken Neşriyat A.Ş., 2001, s. 18.

⁶ Davutoğlu, **a.y.**

Dünyadaki bu değişimlerle birlikte, jeopolitik, jeostratejik ve ulusal güç dinamiklerinin değişmeyen unsurlarından olan coğrafi konum, sınırlar ve coğrafi bütünlük, saha genişliği ve sahip olunan stratejik kaynaklar; coğrafi özellik yerine, jeopolitik ve jeostratejinin değişken (beşerî) unsurları olan sosyal değerleri, ekonomik değerleri, politik değerleri, askerî değerleri, kültür değerlerini, teknolojik değerleri ön plâna alan teoriler geliştirilmesine neden olmuştur. Bu teoriler: Tarihin Sonu ve Son İnsan Teorisi (Francis Fukuyama, 1993), Büyük Satranç Tahtası Teorisi (Zbigniew Brzezinski, 1997), Medeniyetler Bütünleşmesi Teorisi (Barry Buzan, Gerald Segal 1995) ve Modern Dünya Devleti Teorisi'dir (H.G. Wells, 1933) ile Medeniyetler Çatışması Teorisi'dir (Samuel Huntington, 1996). Bu teorilerden en çok Samuel Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" isimli tezi üzerinden Türkiye'nin konumu tartışılmış gibi gözükmemektedir.⁷

Coğrafya unsuru, küreselleşen dünyada artık sadece Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi, güvenlik boyutlu paktların yada ulus devletin varlığını oluşturan temel değişkenlerden birini yansıtmayı içermemektedir. Günümüzde, coğrafya beraberinde uluslararası anlamda bölgesellikten ve ulusal anlamda yerellikten istifade edebilmeyi getirmiştir. Yapılan uluslararası bölgesel anlaşmalar, güvenlik kaygısının ötesinde ekonomik güç sağlama yolundaki ulusal çıkar gözetilerek yapılmaktadır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ulus devletin varlığını onaylatma ve sürdürme çabası ile gerek komşu ülkelerle gerekse komşu olmayan ülkelerle yapılan anlaşmalar, bugün bir adım daha öteye giderek tek bir ulusal güç boyutu yerine birkaçına birden hitap edebilmektedir. Aynı zamanda bölgesel bir güç olmayı hedefleyen Türkiye'nin yol haritasında bu adımlar önemli bir yer teşkil etmektedir. Bununla beraber, sahip olunan coğrafya, bu coğrafyanın ulus sınırlarındaki yerel farklılıklarından faydalanabilmek için uluslararası boyutta bir pazara kavuşmayı da getirmiştir. Ülkelerin markalaşan ürünleri, coğrafya unsurunun ekonomiye yansıyan bir özelliğidir.

Sabit bir güç unsuru olan coğrafyanın, hegemon devletlerin işgali yada coğrafi bölgenin bünyesinde barındırdığı huzursuzlukların su yüzüne çıkması dışında

⁷ Hüsmen Akdeniz, "Jeopolitik ve Jeostratejik Teoriler Kapsamında Küreselleşmenin Geleceği ve Türkiye", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 1, S. 2, Ankara, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Eylül 2003, s. 85.

post modern dönemde deðiřtiđi gözlemlenmemektedir. Bu sabit unsurun aktive edilmesi, elbette diğer unsurların desteğiyle gerçekleşecektir. Ancak, tüm unsurların dayanışmasından faydalanılmak isteniyorsa, Türkiye'nin çevresinde bulunan ülkelerle güvenlik kaygısı taşımadan ilişki içinde olması, ekonomik gücünü yaratıp pekiştirmesiyle doğan siyasî gücün desteğiyle olacaktır.

3.1.3. Ulus Devleti Var Eden Toplumun Niceliksel Yansıması: Nüfus Unsuru

Ulusal gücü etkileyen diğer unsurların insan faktörü ile inkâr edilemez ilgisi, nüfusun ayrı bir konu olarak incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Ancak, ulusal gücü oluşturan önemli faktörlerden birinin nüfus olmasına rağmen, gücü tamamen nüfusla açıklamak gerçekçi değildir.⁸ Buna karşın, neredeyse -coğrafi konum ve coğrafi konumun ekonomik güç ile ortak noktası olan doğaı kaynakların dışında- tüm ulusal güç dinamikleri doğrudan yada dolaylı olarak nüfusla ilgilidir. Hatta coğrafi konum ve doğaı kaynaklar gibi doğaı veriler bile insanlar tarafından şu veya bu şekilde az çok değiştirilebilir. Özellikle doğaı kaynakların, kullanılabilir hale getirilmesi ve kullanılma dereceleri itibariyle tamamen ülkenin insan gücünün fonksiyonudurlar.⁹

Nüfusun yaş grupları itibariyle bileşimi, sivil ve askerî işgücünün oran ve bünyesini tayin etmede önemli bir işleve sahiptir. İktisadî araştırmalarda nüfus; 15 yaş altı (-15), 15-64 yaş arası ve 65 yaş üstü (65+) olarak üç geniş yaş grubuna bölünerek alınmaktadır. Bu geniş yaş gruplarının toplam nüfus içindeki oranları ekonomik gelişme seviyelerini tayin etmede bir ölçü olarak kullanılabilmektedir. şöyle ki, (0-14) ve (65+) yaş gruplarının oransal büyüklüğü müstehlik nüfusu arttırdığı gibi, kısa vadede verimsiz yatırımların da fazla olmasını gerektirmekte ve kaynakları kıt olan ülkenin kalkınmasında olumsuz etkiler doğurmaktadır. Diğer yandan, nüfusun yaş itibariyle oluşum tarzı, bir ülkenin arz ve talebinin hacim ve

⁸ Mehmed Niyazi, **Medeniyetimizin Analizi ve Geleceği**, 3. bs., İstanbul, Ötüken Neşriyat Aş, 2007, s. 30.

⁹ Turan Yazgan, "Harpte Beşerî Kaynaklar", **Harp Ekonomisi**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1985, s. 120.

karakterini, aile bünyesini ve hatta siyasî ve sosyal düşünce sistemini tayin ettiği gibi, çalışma yaşındaki nüfus miktarını, işgücünün bakmak zorunda olduğu insan itibariyle yükünü, emek piyasasından çekilecek ve yeniden emek piyasasına girecek insan sayısını, kısaca işgücünü de tayin etmektedir. Tüm bunlarla beraber, ülkenin askerî gücünde de nüfus oranları etkilidir.¹⁰

31 Aralık 2008 tarihi itibariyle Türkiye nüfusu 71.517.100 kişidir. Bu oran birçok Avrupa ülkesinin üzerindedir. Ancak, ülke yüzölçümüne göre değerlendirildiğinde rakamlar yakınsanmaktadır. Nüfusun 35.901.154'ünü erkek, 35.615.946'sını ise kadınlar oluşturmaktadır. 2008 yılında Türkiye'nin yıllık nüfus artış hızı ‰ 13,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran gelişmiş ülkelerin nüfus artış hızının üzerindedir. Ülkemizde, Ocak 2009 itibariyle yapılmış başka bir çalışmaya göre ise, ortalama yaş 28,5'tir. Ortalama yaş erkeklerde 28 iken, kadınlarda 29'dur. İl ve ilçe merkezlerinde ikamet edenlerin ortalama yaşı 28,4 iken belde ve köylerde ikamet edenlerin ortalama yaşı 28,6'dır. 15-64 yaş grubunda bulunan çalışma çağındaki nüfus, toplam nüfusun ‰ 66,9'unu oluşturmaktadır.¹¹ Çalışma ve yüksek eğitim-öğretim çağında bu yüksek oranda kişi bulunması, birbirini besleyen istihdam, eğitim politikalarındaki stratejik planlamanın çok dikkatli yapılmasını gerektiğini gösterir. Bu yaş grubundaki nüfusun da neredeyse ‰ 30'u halen örgün veya yaygın eğitim türünün içerisinde yer almaktadır.

¹⁰ A.e., s. 126.

¹¹ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2008 Nüfus Sayımı Sonuçları", **Haber Bülteni**, S: 14, 26 Ocak 2009, ss. 1-2, (Çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=39&tb_adi=N%FCfus%20%DDstatistikleri%20ve%20Projeksiyonlar&ust_id=11. 07.07.2009.

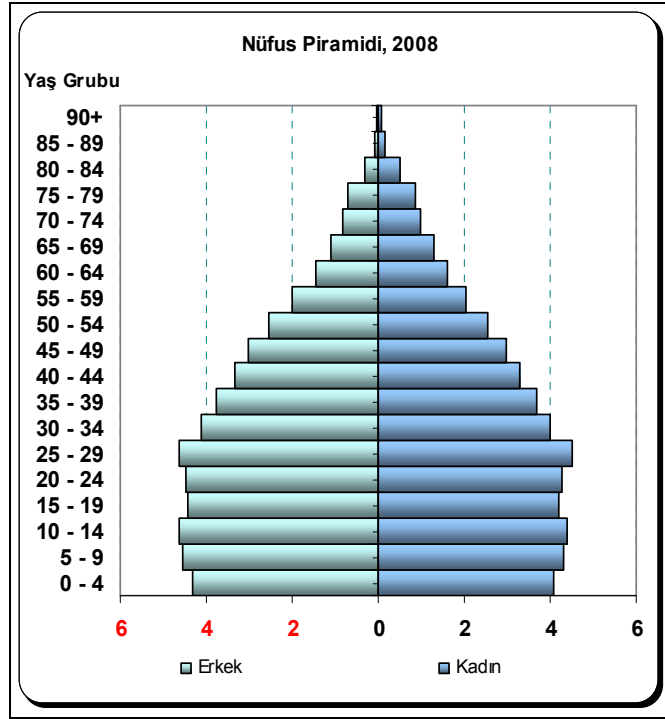
Tablo 15: Türkiye’de 18 ve Daha Yukarı Yaşta, Örgün ve/veya Yaygın Eğitime Katılım Oranının Kent ve Kırsal Nüfusa Yansıması

Eğitim Türü	Türkiye			Kent			Kır		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
18 ve daha yukarı yaş									
Örgün veya yaygın eğitime katılım oranı	17,20	21,07	13,49	19,29	22,90	15,77	12,82	17,12	8,84
Sadece yaygın eğitime katılım oranı	13,92	17,17	10,81	15,16	18,08	12,31	11,34	15,22	7,74
Sadece örgün eğitime katılım oranı	5,89	7,02	4,81	7,34	8,52	6,19	2,86	3,80	1,99
Hem örgün hem de yaygın eğitime katılım oranı	2,61	3,12	2,13	3,20	3,69	2,73	1,38	1,89	0,90
25 ve daha yukarı yaş									
Örgün veya yaygın eğitime katılım oranı	12,51	15,83	9,29	13,82	16,90	10,80	9,84	13,60	6,30
Sadece yaygın eğitime katılım oranı	11,35	14,37	8,43	12,30	15,01	9,64	9,42	13,04	6,02
Sadece örgün eğitime katılım oranı	2,05	2,57	1,54	2,60	3,14	2,06	0,93	1,38	0,51
Hem örgün hem de yaygın eğitime katılım oranı	0,89	1,11	0,67	1,07	1,25	0,90	0,51	0,82	0,22

Kaynak: TÜİK, “Yetişkin Eğitimi Araştırması, 2007”, **Haber Bülteni**, S. 51, 27 Mart 2009, s. 2. (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=4057>. 07.07.2009.

Ekonomik ve askerî gücün önemli bir dinamiği olan 15-64 yaş civarındaki nüfus, planlama yanlış yapıldığında güç dinamiklerini hantallaştırabilmektedir. Bununla beraber, sosyal refah devletinin gerekliliklerinden olan sosyal güvenlik politikaları da önem kazanmaktadır.

Şekil 6’da yaş grubu ve cinsiyete göre nüfus piramidi görülmektedir.

Şekil 6: 2008 Yılı Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Nüfus Piramidi

Kaynak: TÜİK, “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2008 Nüfus Sayımı Sonuçları”, **Haber Bülteni**, S: 14, 26 Ocak 2009, s. 2., (Çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=39&tb_adi=N%FCfus%20%Ddstatistikleri%20ve%20Projeksiyonlar&ust_id=11, 07.07.2009.

Ülkemiz nüfusunun % 26,3’ü 0-14 yaş grubunda, % 6,8’i ise 65 ve daha yukarı yaş grubunda bulunmaktadır.¹² Bu orandaki nüfus, daha önce belirtildiği üzere diğer grubun (15-64 yaş) bakımına muhtaçtır. İşgücü açısından atıl durumda bulunmalarına karşın, sosyal güvenlik ve eğitim-öğretim politikaları oluşturulurken bu kesim göz önünde bulundurulmak zorundadır.

Ekonomik gücü etkilemesi ile beraber nüfus, dolayısıyla nüfus politikaları siyasî gücü de şekillendirebilmektedir. Nüfus politikası ile iktisat politikası ve sosyal politika arasında mevcut çok sıkı olan ilişkilere ek olarak uzun vadeli uluslararası siyasette nüfus politikasına yön verilebilmektedir. Örneğin; Hindistan ve Çin gibi gelişmekte olan kalabalık ülkelerin dünya kıt kaynaklarını etkin ve verimli kullanamaması durumu sürdürülebilir kalkınma yolunda engel teşkil edebilir. Bununla beraber, uluslararası siyaset ve küreselleşmenin getirdiği daha hızlı

¹² A.e..

müdahale edebilme durumu, ülke nüfus yapıları Türkiye gibi homojen olmayan ve ulusal gücünü etkin kullanamayan ülkeler açısından sorun teşkil edebilmektedir.¹³

Türkiye'nin genç ve dinamik nüfus yapısı da önemli bir güç parametresi olduğundan dolayı özellikle Avrupa Birliği ile olan ilişkilerinde daima gündeme gelmektedir. Soğuk Savaş süresince Rusların sıcak denizlere inmesindeki en önemli askerî/demografik engel olarak görülen bu nüfus sorunu, Soğuk Savaş sonrası gelişmelerde Avrupa içi insan hareketliliklerini etkileyebilecek en önemli ekonomik/demografik unsurlar arasında görülmeye başlanmıştır. Başta Almanya olmak üzere Türkiye kaynaklı göç hareketlerine sahne olan Avrupa ülkelerinin Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecinin doğal uzantısı olan “serbest dolaşım hakkı” konusunda takındıkları tavır, bu nüfus unsurunun güç parametreleri içindeki yerinin bir sonucudur.¹⁴

3.1.4. Ulus Devletin Gelişim Besini: Kültür Unsuru

Kültür, Avrupa kökenli yabancı bir kelimedir. Batı dillerinde 18. yüzyılın sonlarında hakimiyet kurmuştur. Sonralarında ise, kültür kavramı hakkında yorumların en yüksek noktaya eriştiği Yeni Dünya’da, kültür kelimesi artık yalnız anılmamaya başlanmış; karşı-kültür, anti-kültür, devrimci kültür şeklinde beraberinde çoklu bir yapı geliştirerek değişmeye devam etmiştir.¹⁵ Bu durum aslında konjonktürel değişmelerin sonucudur. Toplumsal ve tarihî oluş üzerindeki etkisinden kaynaklanan özelliği sebebiyle kültür değişmelerinin araştırılması gerekmektedir.¹⁶

Kültürün Türkiye’ye etkisi hem küreselleşirken beraberinde yerellik vurgusu getirerek görüş ayrılıklarına sebep olabilmış hem de dünyanın geri kalanına eklemlenmesinde geçmişten sahip olduğu miras ile olumlu olabilmıştır. Tıpkı tarih ve coğrafya unsurları gibi çift yönlü olan bu unsurun etkin olarak kullanılabilmesi

¹³ Yazgan, **a.g.e.**, s. 127.

¹⁴ Davutoğlu, **a.g.e.**, s. 23.

¹⁵ Cemil Meriç, **Umrandan Uygarlığa**, 5. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, ss. 88-89.

¹⁶ Mümtaz Turhan, **Kültür Değişmeleri: Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik**, 1. bs., İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969, s. 23.

ulusal anlamda toplumun, daha özel anlamda ise, karar alıcıların isabetli kararlarının rol oynadığı stratejik zihniyet unsurunun aktifliği ile ölçülebilmektedir.

3.2. Potansiyel Güç Dinamikleri

3.2.1. Potansiyel Güç Dinamiği Katalizörü: Ekonomik Kapasite

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, ülkelerin odak noktası, askerî ve siyasî çekişmelerden, iktisadî çekişmelere kaymıştır. Önceleri ekonomi, bir insan için kaçınılmaz biçimde gerekli olan, ancak belirleyici olmayan bir öğeydi. Modernite bunu tersine çevirmiştir. Ekonomi siyaseti belirlemeye başlamıştır; Liberalizm siyaseti belirlemiş; bu siyaset hukuku oluşturmuş; hukuk da bir ahlak ve değerler sistemi meydana getirmiştir. Son merhalede ise, bu değerler bir bilgi ve varoluş çıkarmıştır. Burada insan tüketici olarak anlam taşımaya başladı.¹⁷

Bu durum uluslararası alana; Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkilerin en önemli gerilim alanlarının, jeopolitik ve uluslararası ekonomi-politik olmasına sebep olmuştur. Bu kapsamda, dış ekonomik ilişkileri yönlendiren ekonomik-politik tercihler, genel stratejinin önemli bir unsuru haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında bağımsızlıklarını kazanan ve Soğuk Savaş süresince genellikle “ithal ikamesi” stratejisiyle bağımsız bir ulusal iktisadî alan oluşturmaya çalışan bölgesel güçler, 1980'li yıllardan itibaren başlayan ve Soğuk Savaş sonrası dönemde gittikçe artan bir ivme kazanan “ihracata dayalı kalkınma” stratejisine yönelmişlerdir. Bu değişim süreci ekonomi-politik ile strateji arasındaki bağımlılık ilişkisini arttırmış ve ekonomik çıkar alanlarını diplomasinin ana unsuru haline getirmiştir. Ancak, gelişmekte olan ülkelerin sık sık ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmaları nedeniyle, bu ülkelerin ulusal güç unsurlarından olan iktisadî

¹⁷ Ahmet Davutoğlu, **Küresel Bunalım**, 8. bs., İstanbul, Küre Yayınları, Ekim 2006, s. 39.

yeteneklerini zayıflamaktadır. Küresel egemen güçler ise, yeni dönemde küresel iktisadi çıkarları için askerî güce başvurmayı göze almaktadırlar.¹⁸

Büyük devlet stratejilerinin ekonomik- ticarî getirilere göre planlandığı çağımızda, coğrafya ve küresel gelişmeler sonucunda elde edilen söz konusu doğal stratejik konum, ulusal hedefler kapsamında ekonomik-ticarî hedeflerle ilişkilendirilmediği yada değerlendirilemediği taktirde, başka ülkelerin büyük stratejilerinin unsuru olmaktan öteye gidemeyecektir. Gittikçe artan nüfusu ve azalan gayri safi milli hasılasıyla Türkiye'nin, ekonomik krizleri aşmak için sadece teknik tedbirler alarak çözüm üretmesi gerçekçi değildir. Tarihteki tüm ekonomik gelişmelerin temelinde ilgili ülkelerin kendilerini kalkındıracak biçimde başka ülkelerinin kaynaklarını ihracat-ticaret ve maliye sistemleri vasıtasıyla kendi ülkesine aktarma olgusu yatmaktadır. Mevcut ticaret ilişkileri ve kaynakları sınırlı olan Türkiye'nin potansiyeli olan pazarlara yönelik ekonomik modeller geliştirmesi, sonraki aşamalarda istihdamın ve refah seviyesinin artmasına ve dolayısıyla ekonomik büyümeye sebep olacaktır.¹⁹

Mevcut gelişmeler doğrultusunda ekonomik getirinin askerî ve bazı ticari kurumların şimdiye kadar Orta Asya ülkeleriyle geliştirdikleri ilişkilerle elde edilen yoğun inisiyatifin ekonomik-siyasî boyutlu bir modele dönüştürülmesiyle elde edilebileceği değerlendirilmektedir.

3.2.2. Ulusal Güvenlik Dayanağı: Askerî Kapasite

Bir sistemde vatandaşlık kimliği kurucu değer ise, bu sistemdeki en önemli birim devlet olmakta ve vatandaşlık devleti kutsallaştırmaktadır.²⁰ Bütün vatandaşların herhangi bir etnik, dilsel yada dini ayırım gözetilmeksizin kanunlar

¹⁸ Ahmet İncekara ve Seyhun Doğan, “Güvenlik-İktisadi Kalkınma: Türkiye Odaklı Bir Değerlendirme”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 2, S. 4, Ankara, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Eylül 2004, ss. 26-27.

¹⁹ İhsan Tuncer Dabanlı, “Amerika Birleşik Devletleri'nin Yeni Stratejisi, Muhtemel Sonuçları ve Türkiye”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl:1, S. 1, Ankara, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Şubat 2003, s. 108.

²⁰ Ahmet İçduyu ve Özlem Kaygusuz, “The Politics of Citizenship by Drawing Boundaries: Foreign Policy and the Construction of National Citizenship Identity in Turkey”, **Middle Eastern Studies**, Vol. 40, No. 6, 2004, p. 52.

önünde eşit olarak düşünüldüğü bu sistemde bazı insan kümelerinin farklı kimliksel talepleri dolayısıyla ortaya çıkmaları, yani vatandaşlık dışı kimliksel talepler ve duruşlar öne sürmeleri, güvenliğe tehdit olarak değerlendirilmiştir.²¹ Güvenliği tehdit eden problemlerle mücadele ederken ya askerî olanakları arttırmak yada bu imkanlar dahilinde değilse diğer devletlerle güvenlik odaklı ittifak ilişkileri kurmak öncelikli stratejiler olmuştur.²²

Günümüzde askerî kapasite halen önem arz etmektedir. Ancak, ister istemez değişen ortam bu alanı da yeni açılımlar yapmaya ve kendini güncellemeye zorlamaktadır. Askerî kapasiteyi yansıtan askerî teçhizat ve ordu yapısındaki modernizasyonların yanı sıra değişen ortama uyum sağlayabilecek yeni bir personel tanımına da ihtiyaç duyulmaktadır. NATO'nun ABD'den sonra en büyük ikinci ordusuna sahip Türkiye'nin bu durumda sahip olduğu gücü daha etkin kılabilmesi, kendi AR-GE faaliyetleri ile desteklediği bir savunma sanayine yapılacak olan savunma harcamalarını içermenin yanı sıra sayıca üstünlük yerine türlü kabiliyetler ve teknoloji ile donatılmış yeni asker modelini uygulamaya koyabilmesinden geçmektedir.

3.2.2.1. Askerî-Teknolojik ve Ekonomik Kapasitesinin Küreselleşme ile Etkileşimi: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Algısı

Döneme hâkim olan uluslararası sistem ile güvenlik algılayışı belirlenmektedir.²³ Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası güvenlik, yeni tehditlerle birlikte ifade edilmeye başlanırken, ekonomik konular da güç ve güçlülük kavramına ilave edilerek gücün tanımı içerisinde kullanılmaya başlanmıştır.²⁴ Artık çift kutuplu düzendeki geleneksel tehdit kavramı yerini, “bölgesel ve etnik

²¹ Nizar Messari, “The State and Dilemmas of Security: The Middle East and the Balkans”, **Security Dialogue**, Vol. 33, No. 33, 2002, p. 418; Janice Bially Mattern, “The Power Politics of Identity”, **European Journal of International Relations**, Vol. 7, No. 3, September 2001, p. 355.

²² Gil Merom, “Realist Hypotheses on Regional Peace”, **Journal of Strategic Studies**, Vol. 26, No. 1, 2003, p. 115.

²³ H.Tarık Oğuzlu, “Dünya Düzenleri ve Güvenlik: Ulus-Devlet Güvenlik Anlayışı Aşılıyor Mu?”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, İstanbul, Harp Akademisi Komutanlığı Yayınları, Yıl: 3, S. 6, Aralık 2007, s. 8.

²⁴ Mim Kemal Öke, **Küresel Toplum**, 1. bs., Ankara, ASAM Yayınları, 2001, s. 54.

çatışmalar, siyasî ve ekonomik istikrarsızlıklar, kitle imha silahları ve uzun menzilli füzelerin yayılması, köktencilik, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, terörizm gibi yeni risk ve tehlikelere” bırakmıştır.²⁵ Yeni tehdit ve riskler karşısında ulusal güvenlik, küresel boyutlarının bulunması nedeniyle, devletlerin tek başlarına sağlamakta güçlük çektikleri, aynı zamanda uluslararası bir çaba ve işbirliği gerektiren bir kavram haline dönüşmüştür.²⁶

Yeni ulusal güvenlik anlayışı, ekonomik güvenlik, etnik sorunlar, toplu göç ve kaçakçılığın önlenmesi, insan hakları, çevre ve ekolojik sorunları da içeren kapsamlı bir yapıya kavuşmuştur.²⁷ Artık, geleneksel ordular, asimetrik güçlere karşı savaşmak zorunda kalmakta, uzayan çatışmaların ağırlık merkezi savaş alanlarından çok toplumsal ve siyasal çevreye kaymaktadır.²⁸ 11 Eylül 2001 tarihine gelindiğinde küreselleşmenin temel dinamiklerini oluşturan faktörlerden hiçbirisi değişmemiştir. Fakat güvenlik algılaması, uluslararası sistemde birinci öncelikli faktör olarak tekrar yerini almıştır.²⁹ 11 Eylül olaylarının sonuçlarından biri de ulus devlet ötesi güvenlik anlayışının yerleşmesini zorlaştırmasıdır. AB’de hâlâ ulus devlet ötesi anlayış hâkim iken, ABD’de ise, ulus devlet anlayışı hâkimdir.³⁰

Gelişmekte olan ülkeler açısından, iktisadî kalkınma sürecinin hızla tamamlanabilmesi için güvenlik ihtiyacının karşılanması gereklidir. Güvenlik ihtiyacını karşılayacak savunma sanayiindeki gelişmelerin sivil sanayiye aktarımı da söz konusu ülkelerin sanayileşme sürecinde önem taşımaktadır. Böylece, güvenlik ve iktisadî kalkınma, birbirini destekler konuma geleceklerdir.³¹ Yeni dünya düzeni ABD ekseninde şekillenmiştir. Ancak, ABD odaklı bu serbestleşme ve yeni düzende ulusal çıkarlar yok olmamıştır. Ulusal çıkarların varlığı, ulusal güvenlik ve kalkınma konularını canlı tutmaktadır. Bu bakımdan, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmesini tamamlama ve yapısal değişimi gerçekleştirme gayretleri ile ulusal

²⁵ A.e., s. 55.

²⁶ Celil Balkan, **Türkiye’nin Ulusal Güvenlik Sorunları**, 1. bs, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2006, s. 10.

²⁷ Gencer Özcan, “Doksanlarda Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politikasında Askeri Yapının Artan Etkisi”, **En Uzun On Yıl**, Der. Gencer Özcan ve Şule Kut, İstanbul, Büke Yayınları, 2000, s. 65.

²⁸ A.e., s. 15.

²⁹ Balkan, **a.g.e.**, s. 15.

³⁰ Oğuzlu, **a.g.e.**, s. 7.

³¹ İncekara ve Doğan, **a.g.e.**, s. 23.

güvenliğin tesisi ve sürdürülmesi için eş zamanlı olarak kaynak tahsisine ihtiyaç vardır.³²

Türkiye'nin ulusal güvenlik hedefleri, güçlü bir savunma kabiliyeti elinde bulundurarak ulusal güvenliği pekiştirmek, ekonomiyi güçlendirerek ülke içindeki barışı teşvik etmek, Türkiye ve çevresinde demokrasi, insan hakları ve pazar ekonomisine dayalı bir ortam yaratarak istikrarı ve barışı güvence altına almaktır. Bu hedeflere ulaşmak için Türkiye'nin savunma politikasının dayandığı temel esaslar, caydırıcılık, ihtilafları önleme, ortak savunma ve ulusal çıkarları korumadır.³³

Soğuk savaş süresince Türkiye, blok yapısının etkisinden dolayı sınırlar boyunca güvenlik anlayışına dayalı bir dış politika izlemiştir. Bundan dolayı uluslararası konumu bu dar kapsam içerisinde kalmıştır.³⁴ Türkiye yıllardır coğrafyasına dayanan gücü ile dünya ve bölge için bir bağlantı ve kilit rolü oynamasına rağmen, gelişen ulaşım ve iletişim araçları nedeniyle jeopolitik açıdan kenar devlet olma özelliğini kaybetmek üzeredir. Artık Türkiye'yi bir kıta içi devlet olarak görmek yanlış olmamalıdır.³⁵ Buna göre, yirmi birinci yüzyılda Orta Asya, Orta Doğu ve Kafkaslar gibi ekonomik değeri yüksek petrol, doğalgaz, su ihtiva eden doğal kaynaklar ve nakil hatları üzerinde mücadele yoğunlaşacaktır.

3.2.2.2. Ekonomik Gücün Askerî Güce Yansımasında Örnek Bir Unsur: Savunma Harcamaları

Bir ülkenin güç denkleminde önemli bir parametresi hem de o güç denkleminin bir sonucu olan savunma sanayii, bu özelliklerinden ötürü güç denkleminin örnek bir alanını temsil etmektedir. Bu sınırlar dahilinde, bir ülkenin savunma sanayi esas olarak güç denkleminin değişken verilerin ürünü olmakla birlikte, tüm güç denklemi öğelerinin etkileşim alanında da ortaya çıkmaktadır.³⁶

³² A.e., s. 24.

³³ Balkan, a.g.e., s. 9.

³⁴ Ahmet Davutoğlu, a.g.e. s. 15.

³⁵ A.e., s. 16.

³⁶ Davutoğlu, a.g.e., s. 37.

3.2.2.2.1. Savunma Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Olumlu Etkileri

Savunma harcamalarının, iktisadî büyüme üzerindeki etkisinin doğrudan yada dolaylı bir biçimde pozitif olduğunu, arz veya talep yönlü yaklaşımlar olarak açıklayan birçok çalışma mevcuttur. Talep etkisi, Keynezyen çözümü ve dolayısıyla çarpan etkisini ihtiva etmektedir. Bu yolla, savunma harcamaları, iktisadi büyümeyi Keynezyen tip toplam talep etkileri doğrultusunda uyarabilmektedir.³⁷ İktisadî depresyona ve yoksulluğun kötü döngüsüne karşı Keynezyen çözüm; devlet için iktisadî bir rol biçmektir. Kamu harcamalarını arttırmanın, kamu harcamaları ne ile finanse edilirse edilsin ve nerede kullanılırsa kullanılsın, toplam talebi uyaracağına ve bunun da ulusal çıktıyı arttıracağına inanılmaktadır. Bunun nedeni gelişmekte olan ekonomileri, genellikle yüksek oranlı işsizliğin ve düşük gelirin karakterize ettiğine inanılmasıdır. Bazı ekonomistler, Üçüncü Dünya Ülkeleri diye sınıflandırdıkları bu ülkelerdeki savunma harcamalarındaki artışın, güdülenmiş iktisadi büyümenin ve iktisadî gelişmenin nedeni olduğunu göstermişlerdir.³⁸ Bunun yanı sıra, yüksek savunma harcamalarının öncülüğünde artan talep, sermaye stokunun kullanımının arttırılmasına ve daha yüksek istihdama ulaşılmasını teşvik edebilmektedir. Artan sermaye stoku kullanımı, kâr oranının artmasına böylelikle çarpan etkisinin ve yüksek büyüme oranlarının daha yüksek yatırıma sebep olması sonucunu verebilmektedir.³⁹

Yukarıda yapmış olduğumuz açıklamaların yanı sıra, savunma harcamalarının iktisadi büyüme üzerindeki pozitif etkisi daha da özelleştirilerek “ekonomi ile doğrudan ilgili unsurlar” ve “ekonomi ile dolaylı olarak ilgili unsurlar” adlarındaki iki ana başlık altında farklı bir biçimde de anlatılabilir. Ekonomi ile doğrudan ilgili unsurlardan kasıt; iktisadî işleyiş, bilgi, ürün ve üretim gibi somut sonuçlarla destek olabilecek öğelerin kastedilmesidir. Bu unsurlar beş tanedir: Teknoloji; Araştırma-

³⁷ A.Henry Dakurah et. al., “Defense Spending and Economic Growth in Developing Countries: A Causality Analysis”, **Journal of Policy Modelling**, Vol. 23, 2001, p. 652.

³⁸ James H. Lebovic and Ashfaq Ishaq, “Military Burden, Security Needs, and Economic Growth in the Middle East”, **Journal of Conflict Resolution**, Vol. 31, No. 1, March 1987, p. 104.

³⁹ Christos Kollias et. al., “Defense Expenditure and Economic Growth in the European Union A Causality Analysis”, **Journal of Policy Modelling**, Vol. 26, 2004, p. 557.

Geliştirme Faaliyetleri; Yan Ürün Etkisi; Altyapı ve Atıl Kapasite Kullanımı. Bahsedilen unsurların içeriği aşağıdaki gibidir:

Teknoloji: Yüksek askeri harcamaların bir sonucu olarak askeri teknolojide ilerleme sağlanabilmektedir.⁴⁰ Teknolojide sağlanan bu ilerleme, üretilen ve ihraç edilen mal kompozisyonunda çeşitlenme ile iyileşme doğurabilmektedir.

Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri: Askeri kuvvetler, aynı zamanda AR-GE ve üretim faaliyetleriyle de meşgûl olmaktadır; Bu yol ile hem sivil hem de askeri kullanım için kombine edilmiş ürünler geliştirebilmektedirler.⁴¹ Bu yöntem ile askeriye teknik kabiliyetlerini de arttırabilmektedir.⁴²

Yan Ürün Etkisi: Yan ürün etkisi de tıpkı teknolojik ilerlemeler gibi yüksek askeri harcamaların bir sonucudur.⁴³ Diğer taraftan, askeri harcama programları, askeri harcamaların büyüklüğünden bağımsızca, toplam çıktı düzeyinde özel sektör için yan ürün etkisi ile fayda sağlayabilmektedir.⁴⁴ Bununla beraber, askeriye bilimsel ve teknik uzmanlıklarla meşgûl olması, yukarıda saydığımız ilk iki maddeyi ve yan ürün etkisini besleyerek iktisadi büyüme için de faydalı olmaktadır.⁴⁵ Son olarak, iktisadi büyüme de, büyümeye öncülük eden sosyoekonomik yapıların yaratılması gibi yan ürün etkilerini uyarabilmektedir.

Altyapı: Askeriye iktisadi büyümenin lokomotif olarak görülmesi, onun modernizasyon etkisine dayanmaktadır; Yani, sosyal sermayedeki askeri harcamalar (yollar, köprüler, havaalanları, iletişim v.b.) çok defa doğrudan sivil sektöre fayda sağlamaktadır.⁴⁶ Askeriye böylece çeşitli kamu faaliyetlerini yerine getirmiş olur ve bu faaliyetler dolaysız biçimde sivil kullanımına sunulabilmektedirler.⁴⁷

⁴⁰ Lebovic and Ishaq, **a.g.e.**, p.

⁴¹ Emile Benoit, "Growth and Defense in Developing Countries", **Economic Development and Cultural Change**, Vol. 26, No. 2, January 1978, p. 277.

⁴² Saadet Değer, "Economic Development and Defense Expenditure", **Economic Development and Cultural Change**, Vol. 35, No. 1, October 1986, p. 184.

⁴³ Lebovic ve Ishaq, **a.y.**.

⁴⁴ Michael D. Ward and David R. Davis, "Sizing Up the Peace Dividend: Economic Growth and Military Spending in the United States, 1948-1996", **The American Political Science Review**, Vol. 86, No. 3, September 1992, p. 754.

⁴⁵ Benoit, **a.y.**.

⁴⁶ Lebovic and Ishaq, **a.g.e.**, p. 109.

⁴⁷ Benoit, **a.y.**.

Atıl Kapasite Kullanımı: Askeri harcamalardaki egzojen bir yükseliş, talebi arttıracaktır ve -eğer atıl kapasite mevcutsa- bu, atıl kapasite kullanımına sebep olacak, kaynaklardan sağlanan faydayı arttıracaktır. Sonuç itibarıyla, kaynaklardan sağlanan faydanın artması da dolaylı yoldan işsizliğin azalmasına yardımcı olacak ve iktisadi büyümeyi olumlu olarak etkileyebilecektir.⁴⁸

Ekonomi ile dolaylı olarak alâkalı unsurlar; Ekonomide doğrudan üretim, çıktı ve mamul gibi somut sonuçlar içerip bu sonuçları oluşturmayan, ancak toplumu sosyo-psikolojik yönden etkileyerek niceliksel bir iyileşme yoluyla iktisadî büyüme üzerinde etkili olan öğelerdir. Bahsettiğimiz bu soyut unsurlar iki tanedir: “Güven” ve “Ulusal Birliğin; Şuurun Oluşturulması”.

Güven: Güven, çalışmanın ilk bölümünde açıklanmış bir kavramdır. Askeri harcamalar, temel güvenlik ihtiyaçlarına cevap olabilmektedir. Askeri harcamaların alt seviyelerinde, askeri harcamaların güvenliğin etkinliğini ve etkisini arttırmak sûretiyle iktisadi büyümeyi artırma yönünde bir pozitif etkisi mevcuttur.⁴⁹ Bireysel olarak kendini güvende hisseden şahıs, iktisadî büyümeyi olumlu yönde etkileyebilmektedir; Örneğin, mülk haklarını sürdüren, ulusal savunma koşullarını oluşturan faaliyetler gibi devlet faaliyetleri, vatandaşların bu hakları kullanmasını desteklemek sûretiyle şahısların sermaye ve mal biriktirme dürtüsünü uyarak iktisadi büyümeyi besleyebilmektedir.⁵⁰

3.2.2.2.2. Savunma Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Savunma harcamalarının, yapılan çalışmalara göre, ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri en temel anlamda; özel kesimden, genelde kamu daha özelde ise, askerî sektöre yapılan “kaynak aktarımı”ndan kaynaklanmaktadır.⁵¹ Özel sektörün

⁴⁸ J.Paul Dunne et. al., “Models of Military Expenditure and Growth: A Critical Review”, **Defense and Peace Economics**, Vol. 16, No. 6, December 2005, p. 454.

⁴⁹ Liutang Gong and Heng-fu Zou, “Military Spending and Stochastic Growth”, **Journal of Economic Dynamics&Control**, Vol. 28, 2003, p.

⁵⁰ Harold J. Brumm, “Military Spending, Government Disarray, and Economic Growth: A Cross-Country Empirical Analysis”, **Journal of Macroeconomics**, Vol. 19, No. 4, Fall 1997, p. 828.

⁵¹ Bu sonuçlar aşağıdaki makalelerdeki bilgiler derlenerek elde edilmiştir. (David Lim “Another Look at Growth and Defense in Less Developed Countries”, **Economic Development and**

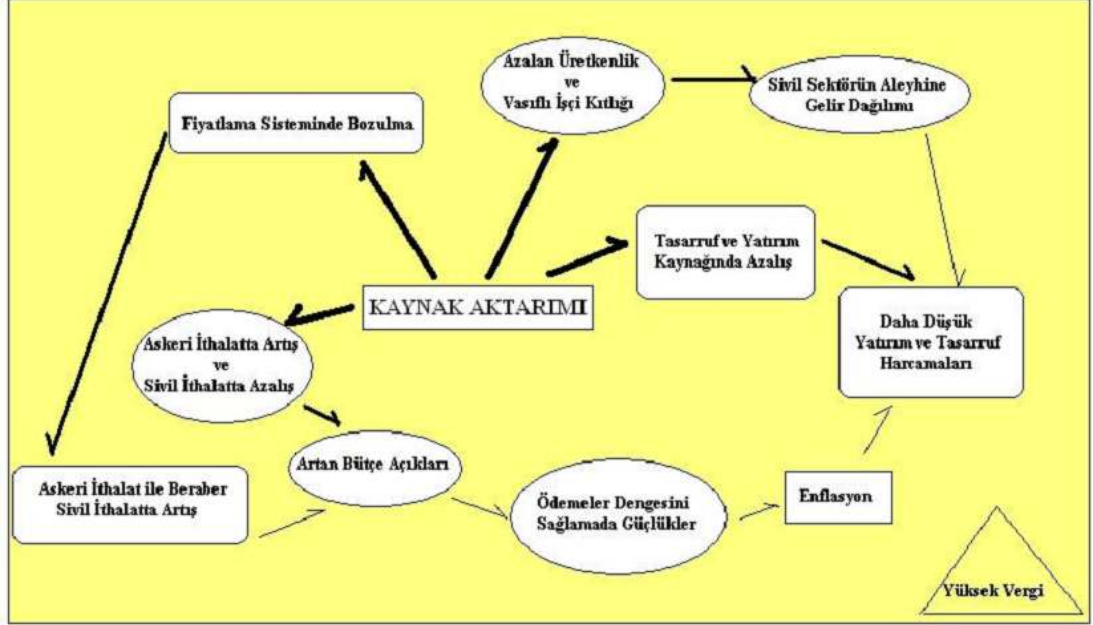
kendi yatırımları için kullanabileceği bu fonun askerî sektöre aktarılması dört farklı yolla ekonomi üzerinde olumsuz etkiler doğurmaktadır. Bunlardan ilki; Bu fonun aktarılması ile potansiyel “tasarruf ve yatırım kaynağında azalış” meydana gelmesi ve devlet ile özel sektörün daha fazla tasarruf, yatırım harcamaları yapması zorunluluğunun doğmasıdır.

Kamu tarafından desteklenen askerî harcamaların yapıldığı piyasa bütün oyunculara açık değildir. Bu kapalılık, oluşan fiyatların denge fiyatından farklı olması nedeniyle, piyasadaki fiyatlama sisteminde bozulmalara yol açmaktadır. Fiyatlama sistemindeki bozulma, oluşan fiyat denge fiyatının üzerindeyse, özel sektörün hatta devletin ithalat alımlarında artışa sebep olabilir. Bu durumda, bütçe açık vermeye yada mevcut açık oranında yükselme meydana gelir ve bütçe açıkları, ödemeler dengesinde bozulmalara neden olur. Ödemeler dengesindeki bozulma, -örneğin yüksek vergilerle- sübvansize edilmeye çalışılırsa genel fiyat düzeyinde süreklilik arz eden bir artışla ekonomiyi olumsuz etkileyebilir. Enflasyon da, daha düşük yatırım ve tasarruf harcamalarına neden olabilir. Aynı zamanda, fiyatlama sistemindeki bozulma askerî ithalat ile beraber özel sektörün de ithalatında artışına neden olabilmekte ve aynı döngünün sonucunda enflasyon etkisi daha düşük yatırım ve tasarruf olarak ekonomiye yansiyabilir.

Emek sektörü açısından bakıldığında, ileri teknoloji beraberinde vasıflı çalışan gerekliliğini getirmektedir. Bu durum özel sektörden askerî alanda çalışacak sektöre emek aktarımını gerektirmektedir. Dolayısıyla özel sektörde azalan üretkenlik ve vasıflı işçi kıtlığı sivil (özel+kamu) sektörün aleyhinde gelir dağılımına

Cultural Change, Vol. 31, No. 2, April 1983, pp. 377–384; Faini Ricardo, “Defense Spending, Economic Structure, and Growth: Evidence Among Countries and Over Time”, **Economic Development and Cultural Change**, Vol. 32, No. 3, April 1984, pp. 487–498; Basudeb Biswas and Raiti Ram, “Military Expenditures and Economic Growth in Less Developed Countries: An Augmented Model and Further Evidence”, **Economic Development and Cultural Change**, Vol. 34, No. 2, 1986, pp. 361–372; Daniel Landau, “Government and Economic Growth in the Less Developed Countries: An Empirical Study for 1960–1980”, **Economic Development and Cultural Change**, Vol. 35, No. 1, October 1986, pp. 35–75; James H. Lebovic and Ashfaq Ishaq, “Military Burden, Security Needs, and Economic Growth in the Middle East”, **Journal of Conflict Resolution**, Vol. 31, No. 1, March 1987, pp. 106–138; Alex Mintz and Randolph T. Stevenson, “Defense Expenditures, Economic Growth, and the “Peace Dividend”: A Longitudinal Analysis of 103 Countries”, **The Journal of Conflict Resolution**, Vol. 39, No. 2, June 1995, pp. 283–305; Dunne et. al., “Defence Spending and Economic Growth: A Causal Analysis for Greece and Turkey”, **Defence and Peace Economics**, Vol. 12, 2001, pp. 5–26.)

neden olabilir. Daha düşük gelir de daha düşük yatırım ve tasarrufa sebebiyet verebilir.

Şekil 7: Savunma Harcamalarının Olumsuz Makroekonomik Etkileri

Kaynak: David Lim "Another Look at Growth and Defense in Less Developed Countries", *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 31, No. 2, April 1983, pp. 377-384; Faini Ricardo, "Defense Spending, Economic Structure, and Growth: Evidence Among Countries and Over Time", *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 32, No. 3, April 1984, pp. 487-498; Basudeb Biswas and Raiti Ram, "Military Expenditures and Economic Growth in Less Developed Countries: An Augmented Model and Further Evidence", *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 34, No. 2, 1986, pp. 361-372; Daniel Landau, "Government and Economic Growth in the Less Developed Countries: An Empirical Study for 1960-1980", *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 35, No. 1, October 1986, pp. 35-75; James H. Lebovic. and Ashfaq Ishaq, "Military Burden, Security Needs, and Economic Growth in the Middle East", *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 31, No. 1, March 1987, pp. 106-138; Alex Mintz and Randolph T. Stevenson, "Defense Expenditures, Economic Growth, and the "Peace Dividend": A Longitudinal Analysis of 103 Countries", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 39, No. 2., June 1995, pp. 283-305; Dunne et. al., "Defence Spending and Economic Growth: A Causal Analysis for Greece and Turkey", *Defence and Peace Economics*, Vol. 12, 2001, pp. 5-26; Suleiman Abu-Bader and Aamer S. Abu-Qarn, "Government Expenditures, Military Spending and Economic Growth: Causality Evidence from Egypt, Israel and Syria", 2003. Makalelerinden istifade edilerek hazırlanmıştır.

Sonuçta savunma harcamalarının ekonomi üzerindeki etkisi toplulaştırılacak olursa⁵²:

- Savunma harcamalarının ekonomiye ilk etkisi, bütçe açığından aldığı pay olarak ortaya çıkmaktadır. Bütçe açığının finansmanına bağlı olarak da enflasyonist bir etki olabilmektedir.

⁵² İncekara ve Doğan, a.y..

- Savunma harcamalarının zorunlu niteliği veri kabul edildiğinde, bütçe kaynakları kısıtlı ise diğer bütçe kaleminden kaçınılmaz olarak kısıntıya gidilmektedir.
- Savunma harcamaları ithalât şeklinde ele alındığında, ödemeler dengesi açıkları ve bu açıkların finansmanı sonucunda da enflasyonist baskıyla karşılaşılmaktadır.
- Savunma harcamalarının borçlanma ile finansmanına gidilmesi durumunda, hem borç ödeme hem de faiz yükümlülüğü açısından dolaylı bir maliyeti söz konusu olmaktadır.
- Savunma harcamaları, ülkede var olan atıl kapasiteleri harekete geçirmekte ve talep artışına neden olmaktadır.
- İleri teknoloji kullanan savunma sanayi kesiminde faaliyet gösteren firmalar, doğal olarak sermaye yoğun üretim yapmakta ve nitelikli iş gücü istihdam etmektedirler. Ancak, üretilecek silâhların türüne bağlı olarak emek yoğun üretim de yapılmaktadır.
- Savunma sanayiinde kullanılan ileri teknolojiler, ekonominin diğer kesimlerine pozitif dışsallıklar sağlamaktadır.
- Savunma sistemlerinin ulusal ARGE'ye dayalı olarak geliştirilmesi, geliştirilen teknolojinin üretime kanallıze edilmesi ve ihracatının yapılması, döviz geliri sağlamanın yanı sıra istihdam düzeyini de arttırmaktadır denilebilir.

Tablo 16, 17 ve 18'de; 1970-1980, 1980-1990, 1990-2008 yıllarında, savunma harcamaları ile ilgili yapılmış önde gelen çalışmalar ve bu çalışmaların sonuçları yer almaktadır. Tablo 16'da yer alan ve 1974 ile 1978 yıllarında yapılmış iki çalışmaya göre bulunan sonuçlar, birbirinden farklıdır. Biri bu konuda olumlu sonuca ulaşırken diğeri olumsuz sonuç elde etmiştir.

Tablo 16: 1970-1980 Yılları Arasında Savunma Harcamaları ile İlgili Yapılmış Önde Gelen Çalışmaların Yöntemleri ve Sonuçları

Çalışmayı Yapan Kişi / Kişiler	Çalışmanın Adı	Çalışmanın Tarihi	Çalışmanın Yöntemi	Çalışmanın Sonucu
Hossein ASKARI ve Vittorio CORBO	Economic Implications of Military Expenditures in the Middle East	1974	Askerî harcamaların, Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) içindeki oranının ve toplam petrol gelirinin kaçta kaçına mal olduğunun hesaplanması yöntemleri kullanılmıştır.	Askerî harcamalar, sadece cari GSYİH'yi değil, gelecek yıllara ait olan GSYİH'yi ve sivil çıktı ile bölgesel refahı OLUMSUZ etkilemektedir.
Emile Beniot	Growth and Defense in Developing Countries	1978 (Ocak)	Çok değişkenli regresyon yöntemi ile beraber korelasyon analizi kullanılmıştır.	Savunma harcamalarının, özellikle talep yönlü etkisi sayesinde büyüme üzerinde OLUMLU etkisi vardır.

Kaynak: Askari Hossein and Vittorio Corbo, “Economic Implications of Military Expenditures in the Middle East”, **Journal of Peace Research**, Vol. 11, No. 4, 1974, pp. 341–343; Emile Benoit, “Growth and Defense in Developing Countries”, **Economic Development and Culture Change**, Vol. 26, No. 2, January 1978, pp. 271-280.

1980-1990 yılları arasında savunma harcamaları ile ilgili yapılmış çalışmalar, genellikle savunma harcamalarının ekonomi üzerindeki etkisini olumsuz olarak bulmuşlardır. Tablo 17’de bu sonuç gösterilmektedir.

Tablo 17: 1980-1990 Yılları Arasında Savunma Harcamaları ile İlgili Yapılmış Önde Gelen Çalışmaların Yöntemleri ve Sonuçları

Çalışmayı Yapan Kişi / Kişiler	Çalışmanın Adı	Çalışmanın Tarihi	Çalışmanın Yöntemi	Çalışmanın Sonucu
David LIM	Another Look at Growth and Defense in Less Developed Countries	1983 (Ocak)	Regresyon modelinde; Harrod Domar sermaye merkezli büyüme denklemi kullanılmıştır.	Savunma harcamaları, iktisadî büyüme üzerinde ZARARLIDIR. 54 AGÜ içerisinde, sadece birkaçında buna zıt bir sonuca ulaşılmıştır.
Ricardo FAINI	Defense Spending, Economic Structure, and Growth: Evidence Among Countries and Over Time	1984 (Nisan)	Y,C,I,L,M,S,G değişkenleri kullanarak regresyon analizi yapılmıştır; Modelin tahmin yöntemi olarak OLS kullanılmıştır.	Savunma yükündeki % 10'luk bir artışın, yıllık büyümeyi % 0,13 azaltacağı bulunmuştur. Daha yüksek bir askerî yükün, büyüme üzerinde, “doğrudan” NEGATİF etkisi vardır.
Basudeb BISWAS ve Rati RAM	Military Expenditures and Economic Growth in Less Developed Countries: An Augmented Model and Further Evidence	1986 (Ocak)	Regresyon analizi yapılmıştır. Modelde; Bağımlı değişken olarak, ortalama yıllık GDP; Bağımsız değişken olarak ise, I/Y, L, M ve M/Y kullanılmıştır.	Savunma harcamalarının, iktisadî büyümeye etkisi ANLAMLI DEĞİLDİR.
Daniel Landau	Government and Economic Growth in the Less Developed Countries: An Empirical Study for 1960-1980	1986 (Ekim)	Veri seti 4 altbölüme ayrılmıştır. Bulunan heteroskedosite düzeltilmiş ve bütün regresyon modelleri Barlett testi ile kontrol edilmiştir.	20 Gelişmekte olan ülke üzerinede yapılan analiz sonucunda savunma harcamalarının, iktisadî büyümeye etkisi NEGATİFTİR.
James H. LEBOVIC ve Ashfaq ISHAQ	Military Burden, Security Needs, and Economic Growth in the Middle East	1987 (Mart)	Regresyon modelinde PLS ve 2OLS yöntemleri kullanarak tahmin edilmiştir.	Savunma harcamalarının, iktisadî büyümeye etkisi NEGATİFTİR.

Kaynak: David Lim “Another Look at Growth and Defense in Less Developed Countries”, *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 31, No. 2, April 1983, pp. 377-384; Faini Ricardo, “Defense Spending, Economic Structure, and Growth: Evidence Among Countries and Over Time”, *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 32, No. 3, April 1984, pp. 487-498; Basudeb Biswas and Rati Ram, “Military Expenditures and Economic Growth in Less Developed Countries: An Augmented Model and Further Evidence”, *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 34, No. 2, 1986, pp. 361-372; Daniel Landau, “Government and Economic Growth in the Less Developed Countries: An Empirical Study for 1960-1980”, *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 35, No. 1, October 1986, pp. 35-75; Lebovic James H. and Ashfaq Ishaq, “Military Burden, Security Needs, and Economic Growth in the Middle East”, *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 31, No. 1, March 1987, pp. 106-138.

1990-2000 yılları arasında yapılan çalışmalar, ekonomi ve savunma harcamaları arasındaki bağlantıda belirsizlik tespit etmişlerdir. Tablo 18’de bu çalışmalar ve sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 18: 1990-2000 Yılları Arasında Savunma Harcamaları ile İlgili Yapılmış Önde Gelen Çalışmaların Yöntemleri ve Sonuçları

Çalışmayı Yapan Kişi / Kişiler	Çalışmanın Adı	Çalışmanın Tarihi	Çalışmanın Yöntemi	Çalışmanın Sonucu
Alex MINTZ, Chi HUANG	Defense Expenditures, Economic Growth and The “Peace Dividend”	1990 (Aralık)	Askerî harcamaların yatırım ve büyüme üzerindeki etkisini Zellner’in SUR tahmincisi yardımıyla belirlemiştir.	Uzun dönemde, daha düşük askerî harcamaların yatırımları teşvik edeceği ve bu yolla büyüme oranının yükseltilebileceği öngörülmüştür.
Michael D. WARD, David. R. DAVIS	Sizing up the Peace Dividend: Economic Growth and Military Spending in the United States, 1948-1996	1992 (Eylül)	Regresyon modeli; Askeri olan ve olmayan harcamalar, etkilerine göre iki alt gruba ayrılıp modelde farklı değişkenler olarak tahmin edilip kullanılmıştır.	Amerika Birleşik Devletleri örneği için; 1993-1996 yılları arasındaki veriler ışığında savunma harcamalarına ait yapılan kesintilerin ekonomik çıktı düzeyini arttırdığını bulmuşlardır
Elizabeth S. MACNAIR, James C. MURDOCH, Chiung-Ron PI, Todd SANDLER	Growth and Defense: Pooled Estimates for the Nato Alliance, 1951-1988	1995 (Ocak)	OLS tahmin etmeden önde ADF testi ile birim kökün varlığını araştırmışlar. 5 farklı varsayıma dayandırarak regresyon modellerini oluşturmuşlar.	Savunma harcamalarına kıyasla, savunma dışı kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkisinin daha hissedilir düzeyde büyümeyi olumlu etkilediği tespit edilmiştir.
Alex MINTZ, Randolph T. STEVENSON	Defense Expenditures, Economic Growth, and The “Peace Dividend”: A	1995 (Haziran)	RAM’ın modelini OLS yöntemini kullanarak tahmi etmişlerdir.	Vakaların sadece % 10’u kadar küçük bir kısmında askerî harcamaların büyüme üzerinde olumlu bir etkisi

	Longitudinal Analysis of 103 Countries			olduğu tespit edilebilmiştir.
Christos KOLLIAS	Defence Spending and Growth in Turkey 1954-1993: A Causal Analysis	1996 (Temmuz)	Nedensellik Analizi yapılmıştır.	Değişkenler arasında herhangi bir nedensellik düzeni bulunamamıştır.
Harold J. BRUMM	Military Spending, Government Disarray and Economic Growth: A Cross-Country Empirical Analysis	1997 (Güz Dönemi)	Barro-regresyonu Kullanılmıştır.	Savunma harcamalarının, iktisadî büyümeye net etkisi BELİRSİZDİR.
Selami SEZGİN	Country Survey X: Defence Spending In Turkey	1997 (Kasım)	İki sektörlü Feder modelini regresyon analizi ile tahmin etmiş.	Savunma harcamalarının, iktisadî büyümeye etkisi süre boyunca tek bir yönde değildir. Sonuçta OLUMLU etki yarattığı tespit edilmiştir.

Kaynak: Alex Mintz, and Chi Huang, "Defense Expenditures, Economic Growth, and the "Peace Dividend" ", **The American Political Science Review**, December 1990, Vol. 84, No. 4, pp. 1283-1293; Michael Ward and David Davis, "Sizing up the Peace Dividend: Economic Growth and Military Spending in the United States 1948-1996", **The American Political Science Review**, Vol. 86, No. 3, September 1992, pp. 748-755; Elizabeth S. MacNair et.al., "Growth and Defense: Pooled for the NATO Alliance, 1951-1988", **Southern Economic Journal**, Vol. 61, No. 3, January 1995, pp. 846-860; Alex Mintz and Randolph T. Stevenson, "Defense Expenditures, Economic Growth, and the "Peace Dividend": A Longitudinal Analysis of 103 Countries", **The Journal of Conflict Resolution**, Vol. 39, No. 2., June 1995, pp. 283-305; Christos Kollias, "Defence Spending and Growth in Turkey 1954-1993: A Causal Analysis", **Defence and Peace Economics**, Vol. 8, No. 2, pp. 189 – 204; Harold J. Brumm, "Military Spending, Government Disarray, and Economic Growth: A Cross-Country Empirical Analysis", **Journal of Macroeconomics**, Vol. 19, No. 4, Fall 1997, pp. 827-838; Selami Sezgin, "Country Survey X: Defence Spending in Turkey", **Defence and Peace Economics**, Vol. 8, 1997, pp. 381-409.

Son dönemde yapılan analizler, genellikle savunma harcamalarının ekonomi üzerindeki etkisini negatif bulmuşlardır. Tablo 19’da bu çalışmalar gösterilmektedir.

Tablo 19: 2000-2008 Yılları Arasında Savunma Harcamaları ile İlgili Yapılmış Önde Gelen Çalışmaların Yöntemleri ve Sonuçları

Çalışmayı Yapan Kişi / Kişiler	Çalışmanın Adı	Çalışmanın Tarihi	Çalışmanın Yöntemi	Çalışmanın Sonucu
Selami SEZGİN	A Note On Defence Spending In Turkey: New Findings	2000 (Ocak)	İki sektörlü Feder modelini, durağanlığı da inceleyerek regresyon analizi ile tahmin etmiştir.	Savunma harcamaları ve iktisadî büyüme arasında POZİTİF ve OLUMLU ilişki mevcuttur.
Christos KOLLIAS, Stelios MAKRYDAKIS	A Note On The Causal Relationship Between Defence Spending and Growth In Greece:1955-93	2000 (Ocak)	Durağanlık ve nedensellik analizlerinden sonra savunma harcamaları ile büyüme arasındaki ilişki VAR modeli ile tahmin edilmiştir.	Savunma harcamalarının ülkenin tüm çıktı düzeyindeki payı ile, iktisadî arasında, Yunanistan için, nedensellik mevcut değildir.
Paul DUNNE, Eftychia NIKOLAIDOU, Dimitrios VOUGAS	Defence Spending and Economic Growth: A Causal Analysis for Greece and Turkey	2001 (Ocak)	Durağanlık, nedensellik ve koentegrasyon testlerinden sonra VAR modeli çerçevesinde Yunanistan ve Türkiye'nin savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi karşılaştırılmıştır.	Askerî yükten iktisadî büyümeye doğru her iki ülke için de önemli bir nedensel, NEGATİF bağlantı bulunmuştur.
Gülay GÜNLÜK-ŞENESEN	Measuring The Extent Of Defence Expenditures: The Turkish Case With Turkish Data	2001 (Ocak)	Çeşitli oranlar kullanılarak savunma harcamalarının genişlemesi araştırılmıştır.	Savunma harcamaları ve iktisadî büyüme arasında OLUMSUZ ilişki mevcuttur.
A. Henry DAKURAH,	Defense Spending and	2001	Nedensellik analizi	Savunma harcamaları ve iktisadî büyüme

Stephen P. DAVIES, Rajan K. SAMPATH	Economic Growth In Developing Countries: A Causality Analysis		kullanılmıştır.	arasında OLUMLU/OLUMSUZ ilişki mevcut değildir.
Hannah GALVIN	The Impact Of Defence Spending On The Economic Growth Of Developing Countries:A Cross-Section Study	2003	Büyüme, tasarruf ve savunma eşitliklerindeki değişkenlere ait parametreleri OLS, 2SLS, 3SLS yöntemleriyle tahmin edilmiştir.	Elde edilen sonuçlara göre, arttırılan askerî yükün etkisi, çalışılan tüm gelir grupları için iktisadî büyümeyi azaltıcı yönde olmuştur.
Suleiman ABU-BADER and Aamer S. ABU-QARN	Government Expenditures, Military Spending and Economic Growth: Causality Evidence from Egypt, Israel and Syria	2003	Nedensellik analizi yapılmıştır. Değişkenlere ilişkin VEC modeli kurulmuştur.	Bütün örneklerde, askerî yük iktisadî büyümeyi OLUMSUZ etkilemiştir.
Christos KOLLIAS, George MANOLAS, Suzanna-Maria PALEOLOGOU	Defence Expenditure and Economic Growth In European Union: A Causality Analysis	2004 (Mayıs)	Nedensellik testi yapılmıştır.	Nedensellik yönü, iktisadî büyümeden savunma harcamalarına doğrudur.
Erdal KARAGÖL	Defence Expenditures and External Debt In Turkey	2005 (Nisan)	Hata düzeltme modeli oluşturulmuş, uzun ve kısa dönem nedenselliği analizi yapılmıştır.	Savunma harcamaları, dış borcun karar verici bir determinantıdır. Ancak, savunma harcamaları Türkiye'nin dış borç hesabını arttıran bir unsurdur.
J.Paul DUNNE, Ron P.SMITH, Dirk WILLENBOCKEL	Models of Military Expenditure and Growth	2005 (Aralık)	Feder-Ram Modeli, genişletilmiş Solow Modeli ile	Askerî harcamalar, ulusal güvenlikle ilgili tehlike durumu söz konusu olduğunda çıktı

			Baro Modeli kullanılmıştır.	üzerinde pozitif etkisi vardır. Ancak, ulusal güvenlikte bir tehlike durumu söz konusu değilse, askerî harcamaların etkisi NEGATİFTİR.
Onur ÖZSOY	Government Budget Deficits, Defence Expenditure and Income Distribution: The Case of Turkey	2008 (Şubat)	DEFCNP: Government budget deficit as a percentage of GNP, DSGNP: Defence spending as a percentage of GNP, EDGNP: Educational expenditures as a percentage of GNP, HEGNP: Health expenditures as a percentage of GNP, TPGNP: Transfer payments as a percentage GNP eşitlikleri, VAR modeli ile analiz edilmiştir.	Açıkların GSMH'daki yüzdelik payının, transfer harcamalarının GSMH'daki yüzdelik payı üzerinde belirgin bir NEGATİF etkisi vardır. Savunma harcamalarındaki artış, eğitim, sağlık harcamaları ve transfer ödemeleri, bütçe üzerinde fazladan baskı oluşturmaktadır. Savunma harcamalarının GSMH'daki yüzdelik oranı ve açıkların GSMH'daki yüzdelik payı arasında POZİTİF bir ilişki bulunmuştur. Bu durumda, değişik sosyal gelir grupları arasında gelir transferine yol açmaktadır.
Oya S. ERDOĞDU	Political Decisions, Defense and Growth	2008 (Şubat)	Ragnerud ve Hegre'nin önerdiği Cox regresyon modeli çerçevesinde incelenmiştir.	Sonuçta etki OLUMSUZ bulunmuştur.

Kaynak: Selami Sezgin, "A Note on Defence Spending in Turkey: New Findings", *Defence and Peace Economics*, Vol. 11, 2000, pp. 427-435; Christas Kollias and Stelios Makrydasis, "A Note on Causal Relationship Between Defense Spending and Growth in Greece: 1955-93", *Defence and Peace Economics*, Vol. 11, 2000, pp. 173-184; Dunne et. al., "Defence Spending and Economic Growth: A Causal Analysis for Greece and Turkey", *Defence and Peace Economics*, Vol. 12, 2001, pp. 5-26; Gülay Günlük Şenese, "Measuring the Extent of Defence Expenditures: The Turkish Case with Turkish Data", *Defence and Peace Economics*, Vol. 12, 2001, pp. 27-45; A. Henry Dakurah et. al., "Defense Spending and Economic Growth In Developing Countries: A Causality Analysis", *Journal of Policy Modeling*, Vol. 23, 2001, pp. 651-658; Hannah Galvin, "The Impact Of Defence Spending On The Economic Growth Of Developing Countries: A Cross-Section Study", *Defence and Peace Economics*, Vol. 14, No. 1, 2003, pp. 51-59; Suleiman Abu-Bader and Aamer S. Abu-Qarn, "Government Expenditures, Military Spending and Economic Growth: Causality Evidence from Egypt, Israel and Syria", Christos Kollias et. al., "Defence Expenditure and Economic Growth In European Union: A Causality Analysis", *Journal of Policy Modeling*, Vol. 26, 2004, pp. 553-569; Erdal Karagöl, "Defence Expenditures and External Debt In Turkey", *Defence and Peace Economics*, Vol. 16, No. 2, April 2005, pp. 117-125; J.Paul Dunne, *Defence and Peace Economics*, Vol. 16, No. 6, December 2005, pp. 449-461; Onur Özsoy, "Government Budget Deficits, Defence Expenditure And Income Distribution: The Case Of Turkey", *Defence and Peace Economics*, Vol. 19, No. 1, pp. 61 – 75; Oya S. Erdogdu, "Political Decisions, Defense And Growth", *Defence and Peace Economics*, Vol. 19, No. 1, pp. 27 – 35.

Bu noktada Türkiye'nin savunma harcamalarından kısaca bahsetmek gerekirse, Türkiye'nin savunma bütçesi 1988 yılından başlayarak gerek ülke içinde terör olaylarının artmasından gerek değişen konjonktürün belirsizliğinden dolayı 2001 yılına kadar belirgin bir artış göstermiş, sabit fiyatlarla 2000 yılındaki düzeyi neredeyse 1988 yılının üç katına ulaşmıştır. Öte yandan, 1980'den bu yana savunma bütçesinin konsolide bütçe içindeki payı azalmıştır. Ancak, bu durum savunma harcamalarının azaltılarak savunma dışı harcamalara daha fazla pay ayrıldığı anlamına gelmemektedir. Bununla beraber, savunma harcamalarının faiz dışı bütçe içindeki yeri korunmaktadır. Ekonomik krizlerden etkilenen savunma harcamalarının payı, bu dönemlerde önceki yıllara göre azalmakla beraber yine yüksek oranlarda seyretmiştir. Ancak, Türkiye'nin kamu kesiminin borçlanması ve dolayısıyla faiz ödeme yükümlülüğünün savunma harcamalarından kaynaklandığı doğru olmayacaktır. Buna karşın, silah ve diğer askeri teçhizat alımı için bütçe dışından, Savunma Sanayii Destekleme Fonu (SSDF) ve Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'ndan (TSKGV) kaynak kullanılması bütçe açıklarına büyüme yönünde baskı uygulamaktadır.⁵³

Türkiye'nin savunma harcamaları, AB üye ülkeleri ile karşılaştırıldığında - coğrafi komşusu Yunanistan dışında- yüksek miktarlardadır. Bu durum daha önce de bahsedildiği üzerinde ekonomi üzerinde kaynak dağılımının olumsuz etkilenmesi yönünde ekonomik etkinsizliğe sebep olabilecek önemli bir unsurdur. Bununla beraber erişilmek istenen refah düzeyine ulaşmada geciktirici etkiler yaratabilmektedir. Ancak, Türkiye'nin ulusal güç dinamiklerinden olan coğrafya unsurunun olumsuz yönleri ile diğer devletlerin Türkiye'nin tarihî ve kültürel birikimin ülkenin ulusal gücünü yıpratıcı şekilde kullanılmasına yol açacak biçimde davranabilme olasılığı, devleti refahın temel ögesi "güvenlik" ve "ekonomik kalkınma" arasında seçim yapmaya zorlayabilmektedir. Bu noktada ülkenin potansiyel güç dinamikleri de harekete geçirilerek ülkenin çıkarı için en uygun bileşim oluşturulmaya çalışılmalıdır. Bir yandan savunma harcamaları, ekonomiyi olumlu açıdan etkileyecek dinamikleri ortaya çıkarmakta kullanılmalı, diğer yandan da uluslararası arenada askeri kapasitenin verdiği güçle beraber yapılacak ticari yada

⁵³ Gülay Günlük Şenesen, **Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri**, 1. bs., İstanbul, TESEV Yayınları, ss. 116-117.

askeri anlaşmalarla bölgesel istikrar sağlanabilmelidir. Bu unsurların hiçbiri yalnız başına tüm bir ulusal gücü harekete geçirmekte yeterli olmamaktadır.

3.2.3. Teknolojik Kapasite

Yirmi birinci yüzyıl başlarında; Toplumsal, siyasî, ekonomik etkileri açısından İngiliz Sanayi Devrimi'yle eş tutulan ve yeni bir çağ olan -bilgi çağına- yada sanayi ötesi topluma (bilgi toplumuna) geçiş süreci olarak nitelenen tarihsel bir olgu yaşanmıştır. Bu olgu, daha çok, üretim sistemlerinin ve iş sürecinin dayandığı teknoloji tabanındaki köklü değişimle ayırt edilmektedir. Bilgi teknolojisindeki olağanüstü gelişmeler bu değişimde belirleyici bir rol oynamaktadır. “Tarihsel bir olgu yaşanmıştır” denilmektedir; Çünkü, değişim ve gelişim çok hızlı yaşanmakta, hemen bir sonraki evreye -bilgi toplumunun da ötesine- geçildiği söylenebilir.⁵⁴

Teknoloji tabanındaki değişime paralel olarak ürün ve üretim yöntemlerinin teknoloji muhtevası da giderek artmaktadır. Teknoloji, kol gücünü bütünüyle, beyin gücünü kısmen ikame eden, diğer bütün üretim faktörlerini de (üretim araçlarını, ham maddeleri) önemli ölçüde değişime uğratan bir üretici güç olma yolundadır ve bu niteliğiyle, üretim faktörleri arasındaki nispi önemi de giderek artmaktadır. Bu değişim sürecinde, teknolojiye ve çağımız teknolojisinin kaynağı olan bilime egemen ülkeler, sanayi başta olmak üzere, bütün ekonomik etkinlik alanlarında mutlak bir üstünlük elde etme yolundadırlar. Kısacası, teknoloji, ulusların rekabet üstünlüğünün önemli bir unsuru gelmiştir. Dolayısıyla da dünya üzerindeki kaynakların bölüşümü ve yeniden paylaşılmasında ve toplumsal refahın yükseltilmesinde bilim ve teknoloji alanındaki üstünlük belirleyici olmaktadır.⁵⁵

Türkiye'de bilim ve teknoloji alanında belirli bir politika izleme arayışı ve ilk politika formülasyonları Plânlı Dönem'le birlikte başlamıştır. Bilimsel faaliyetin yönlendirilmesinde ilk kurum olacak TÜBİTAK, 1963 yılının ürünüdür.⁵⁶ TÜBİTAK'ın kurulmasını sağlayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı'ndaki (1963-

⁵⁴ Metalurji Mühendisleri Odası (TMMOB), “TÜBİTAK-BTP; Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Politikası (Özet)”, Ankara, Ocak 1999, (Çevrimiçi) http://www.metalurji.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=65&Itemid=7, 07.07.2009.

⁵⁵ A.e..

⁵⁶ A.e..

67) ilke, izlenecek politikanın ana hatlarını da belirlemektedir: “*Tabii bilimlerde temel ve uygulamalı araştırmaları teşkilâtlandırmak, bunlar arasında işbirliğini sağlamak ve araştırma yapmayı teşvik etmek üzere bir Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu kurulacaktır. Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu, araştırmaların plân hedeflerini gerçekleştirecek alanlara yönelmesinde ve buna göre öncelik almasında yardımcı olacaktır.*”⁵⁷

Daha sonraki plân dokümanlarında (İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nın [1968-72] son yıllarına ait Yıllık Program'larda ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nda [1973-77]) teknolojik gelişme ve teknoloji transferi konuları da ele alınmış ve hatta Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nda (1979-83) ilk kez, “teknoloji politikaları”ndan söz edilmiş, “*teknoloji politikalarının sanayi, istihdam ve yatırım politikalarıyla birlikte bir bütün olarak ele alınması ve belli sektörlerin kendi teknolojilerini üretecek biçimde geliştirilmesi*” öngörülmüştür. Ama, 1960'lı ve 1970'li yıllarda, bilim ve teknoloji alanında izlenen ana politika, doğa bilimlerinde temel ve uygulamalı araştırmaların desteklenmesi olmuştur.

3.2.3.1. Türkiye'nin Seçili Bilim ve Teknoloji Göstergeleri

3.2.3.1.1. Genel Ağ Kullanımı

Türkiye’de telekomünikasyon alt yapısı diğer gelişmekte olan birçok ülkeye göre daha iyi durumda bulunmaktadır. İngiltere’nin önde gelen bilim politikası kurumlarından biri olan Bilim Politikası Araştırma Birimi’nin (SPRU), bir kurum çalışmasında geçen görüşüne göre; Türkiye, yirmi birinci yüzyılın küresel iletişim alt yapısı kurulmasında sözü geçebilecek bir ülkedir.⁵⁸

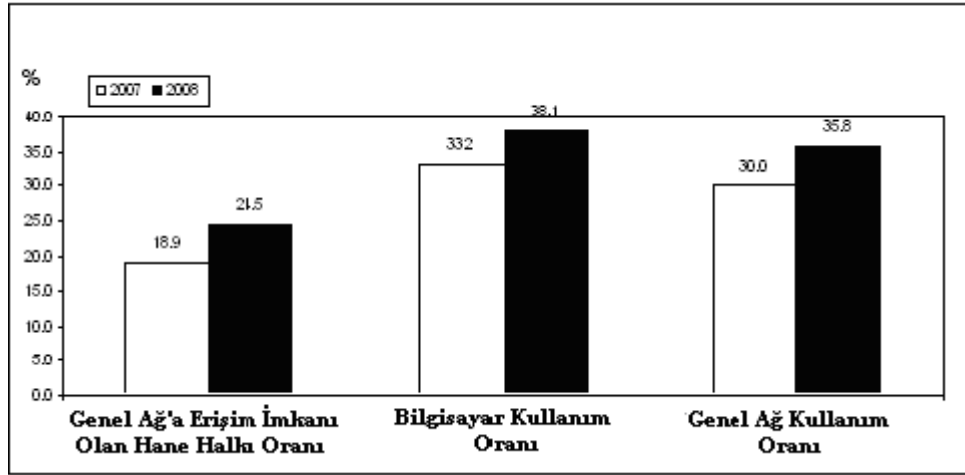
Türkiye’de Genel Ağ kullanım oranı gelişmiş ülkelere kıyasla düşüktür. Bunun en dikkat çekici belirleyici unsuru, gelir faktörünün ülkemizde Genel Ağ kullanımını belirleyen en önemli etken olmasıdır. Üst gelir gruplarının Genel Ağ

⁵⁷ DPT, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)**, (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/i/plan1.pdf>, 07.07.2009.

⁵⁸ TC Ulaştırma Bakanlığı, **Türkiye Ulusal Enformasyon Altyapısı Ana Planı Sonuç Raporu (TUENA)**, Ekim 1999, (Çevrimiçi) <http://www.bilgitoplumu.gov.tr/yayin/TUENA-RAPOR.pdf>, s. 21.

kullanımı daha fazlayken alt gelir gruplarının Genel Ağ kullanımı, diğer gelir grubuna kıyasla daha düşük seviyelerde kalmaktadır. 2008 yılı Nisan ayı içerisinde gerçekleştirilen Hane halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre hanelerin % 24,5'i Genel Ağ'a erişim imkânına sahiptir. Genel Ağ'a bağlanmayan hanelerin % 29,6'sı evden Genel Ağ'a bağlanmama nedeni olarak İnternet kullanımına ihtiyaç duymadıklarını belirtmişlerdir. ADSL % 82,1 ile Türkiye'de kullanılan en yaygın Genel Ağ bağlantı türüdür. Grafik 1'de Genel Ağ kullanımına ilişkim temel göstergeler verilmektedir.

Grafik 1: 16-74 Yaş Arası Bireylerin Genel Ağ Kullanımı ile İlgili Temel Göstergeler

Kaynak: TÜİK, “2008 Yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması Sonuçları”, **Haber Bülteni**, Sayı: 138, 27 Ağustos 2008, (Çevrimiçi) www.tuik.gov.tr. 07.07.2009.

Bununla birlikte, Genel Ağ kullanım bilinci, iletişim teknolojisinin küreselliğini destekler yönüyle değil, daha çok sohbet, eğlence, boş vakit geçirme ürünün tüketimi şeklinde yansıtılmıştır.⁵⁹ Bu noktada karşımıza küreselleşmenin toplumlar üzerinde olumsuz tesirinden ve bireylerin salt tüketim unsuru olarak görülmesinden bahsedilebilir. Büyük güçler, bu “ürün”ü nasıl lanse ediyorsa halkın büyük çoğunluğu onu o şekilde kabul edip içselleştirmektedir. Yine aynı araştırmaya göre, 2008 yılı Ocak-Mart döneminde Genel Ağ kullanan hane halkı bireylerinin %

⁵⁹ Aslan, **a.g.e.**, s. 127.

76'sı gazete ya da dergi okuma, % 74'ü e-posta gönderme alma, % 69,7'si anlık ileti gönderme, % 65,2'si müzik indirme yada dinleme için Genel Ağ'ı kullanmıştır.⁶⁰

2008 yılı Nisan ayı içerisinde gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre 16-74 yaş grubundaki hane halkı bireylerinin bilgisayar ve Genel Ağ kullanım oranları sırasıyla % 38,1 ve % 35,8'dir. En son kullanılan zaman dikkate alındığında ise, 2008 yılı Ocak-Mart döneminde 16-74 yaş grubu hane halkı bireylerinin % 34,3'ü bilgisayar kullanmış olup, bu bireylerin % 62,4'ü hemen hemen her gün bilgisayar kullanmıştır. Aynı dönemde bilgisayar kullanan bireylerin % 61,6'sı evinde, % 37,6'sı işyerinde, % 21,8'i İnternet kafede bilgisayar kullanmıştır. 2008 yılı Ocak-Mart döneminde 16-74 yaş grubu hane halkı bireylerinin % 32,2'si Genel Ağ kullanmış olup, bu bireylerin % 59,7'si hemen hemen her gün İnternet kullanmıştır. Aynı dönemde Genel Ağ kullanan bireylerin % 55,2'si evinde, % 38,4'ü işyerinde, % 24,2'si İnternet kafede Genel Ağ kullanmıştır. Tablo 19'da en son kullanım zamanına göre 2008 yılında 16-74 yaş arası bireylerin bilgisayar ve Genel Ağ kullanım oranları yüzdesel büyüklükler olarak verilmiştir.⁶¹

Tablo 19: En Son Kullanım Zamanına Göre 2008 Yılında 16-74 Yaş Arası Bireylerin Bilgisayar ve Genel Ağ Kullanım Oranları (%)

En son kullanım zamanı		Bilgisayar			Genel Ağ		
		Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Bilgisayar ve İnternet kullananlar	Türkiye	38,1	47,3	29,1	35,8	44,8	27,0
	Kent	46,8	56,7	37,0	44,6	54,3	35,1
	Kır	22,1	30,0	14,4	19,7	27,4	12,1
Son üç ay içinde (Ocak - Mart 2008)	Türkiye	34,3	43,2	25,6	32,2	40,6	24,0
	Kent	42,6	52,3	33,0	40,6	50,0	31,4
	Kır	19,1	26,4	12,0	16,8	23,3	10,4
Üç ay - bir yıl arasında	Türkiye	1,8	2,2	1,4	2,2	2,8	1,7
	Kent	2,1	2,4	1,7	2,5	2,7	2,2
	Kır	1,2	1,7	0,8	1,8	2,9	0,7
Bir yıldan çok	Türkiye	2,0	2,0	2,1	1,4	1,5	1,4
	Kent	2,2	2,0	2,3	1,6	1,6	1,5
	Kır	1,8	1,9	1,7	1,1	1,2	1,0
Hiç kullanmadı	Türkiye	61,9	52,7	70,9	64,2	55,2	73,0
	Kent	53,2	43,3	63,0	55,4	45,7	64,9
	Kır	77,9	70,0	85,6	80,3	72,6	87,9

Kaynak: TÜİK, "2008 Yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması Sonuçları", **Haber Bülteni**, Sayı: 138, 27 Ağustos 2008, (Çevrimiçi) www.tuik.gov.tr. 07.07.2009.

⁶⁰ TÜİK, "2008 Yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması Sonuçları", **Haber Bülteni**, S. 138, 27 Ağustos 2008, (Çevrimiçi) www.tuik.gov.tr. 07.07.2009.

⁶¹ A.e..

Bilgisayar ve Genel Ağ kullanım oranının en yüksek olduğu yaş grubu 16-24'tür. Bu yaş grubunu 25-34 yaş grubu izlemektedir. Bilgisayar ve Genel Ağ kullanım oranı tüm yaş gruplarında erkeklerde daha yüksektir. Eğitim durumuna göre en fazla bilgisayar ve Genel Ağ kullanım oranları sırasıyla % 87,9 ve % 87,2 ile yüksekokul, fakülte ve üstü mezunlarındadır. Bunu % 67,2 bilgisayar ve % 64 Genel Ağ kullanımı ile lise ve dengi okul mezunu bireyler takip etmektedir. Anket uygulama dönemindeki işgücü durumu dikkate alındığında, işverenlerde bilgisayar ve Genel Ağ kullanım oranları sırasıyla % 70 ve % 66,3 iken ücretli ve maaşlı çalışanlarda ise % 61,4 ve % 58,6'dır. Aynı oranlar işsizlerde sırasıyla % 49,9 ve % 47,8'dir.

3.2.3.1.2. E-Ticaret

Türkiye'de e-ticaretin gelişimi 1998 yıllarında hız kazanmıştır. Gelişim hızındaki bu artışa rağmen, e-ticaret henüz yeteri kadar olgunlaşmamıştır. Bunun en önemli nedeni Türkiye'de bilgisayar sahipliğinin ve Genel Ağ erişim imkanlarının gelişmiş ülkelere nispetle düşük oranlarda seyretmesidir. Türkiye'de ilk e-ticaret uygulamasını 1996 yılının ikinci yarısında hazırlanan ve 1997 yılında faaliyete geçen Remzi Kitabevi'nin E-Dükkanı'dır.⁶²

Türkiye'de genel nitelikli e-ticaret çalışmalarının başlangıcı, Ağustos 1997'deki BTYK'nın toplantısına dayanmaktadır. Toplantı sonucunda Dış Ticaret Müsteşarlığı'na bağlı, sekreteryasının TÜBİTAK tarafından yapıldığı Elektronik Ticaret Koordinasyon Kurulu'nun oluşturulmasına karar verilmiştir. Ayrıca Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı'nın desteğiyle TÜBİTAK-BİLTEN'in sorumluluğunda ve İGEME'nin katkılarıyla Türkiye İçin Elektronik Ticarete Geçiş Durum Değerlendirmesi Pilot Uygulama Projesi çerçevesinde çalışmalara başlanmış ve devam edilmiştir.

Türkiye için e-ticaret hakkında yapılan son araştırma verileri incelenecek olursa⁶³: 2008 yılı Ocak-Mart döneminde Genel Ağ kullanan hane halkı bireylerinin

⁶² Aslan, **a.g.e.**, s. 129.

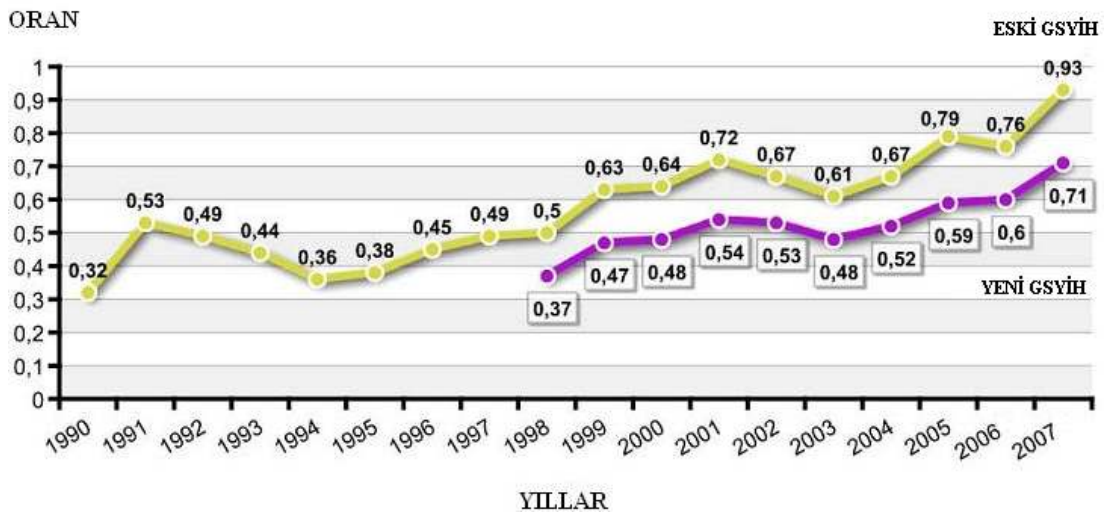
⁶³ TUIK, **a.y.**.

% 7,2'si Genel Ağ üzerinden kişisel kullanım amacıyla mal veya hizmet siparişi vermiş yada satın almıştır. Bu oran üç ay ile bir yıl öncesi Genel Ağ kullanıcılarında % 2,7 bir yıldan uzun süre önce Genel Ağ kullananlarda ise % 1,7'dir. Genel Ağ üzerinden hiç mal veya hizmet siparişi vermeyen yada satın almayan hane halkı bireylerinin oranı ise, % 88,4'tür. Nisan 2007-Mart 2008 dönemini kapsayan son 12 ayda Genel Ağ üzerinden mal veya hizmet siparişi veren yada satın alan hane halkı bireylerinin % 30,4'ü Genel Ağ üzerinden elektronik araçlar almıştır. Bunu % 25,2 ile ev eşyası, % 23,4 ile kitap, dergi, gazete, % 18,2 ile giyim, spor malzemeleri izlemiştir.

3.2.3.1.3. Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri (AR-GE)

Gümrük duvarlarının ve geleneksel korumacılığın giderek kalktığı bir dünyada rekabet edebilmek için belirleyici olan faktör, pazarlanabilir yeni ürün ve üretim yöntemleri, yeni yönetim teknikleri ve yeni teknolojiler geliştirmeye yönelik, bütünsel bir yeteneğin -inovasyon yeteneğinin- kazanılmış olmasıdır. Üretici firmalar, böylesi bir yeteneği ancak, yeni bir ürün ya da üretim yöntemi, yeni bir sistem geliştirmeyi ya da mevcutların iyileştirilmesini kendileri yapıyorlarsa -bu amaçla kendileri AR-GE yapıyorlarsa- kazanabilirler. Bunun da ön koşulu, mensup oldukları ülkenin, ulusal inovasyon sistemini kurmuş olmasıdır.

Grafik 2: Türkiye'nin 1990-2007 Döneminde Araştırma Geliştirme Harcamalarının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya Oranı

Kaynak: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), “AR-GE Harcamalarının GSYİH’ye Oranı”, **Bilim, Teknoloji ve Yenilik (BTY) İstatistikleri**, (Çevrimiçi) <http://www.tubitak.gov.tr/home.do?ot=1&sid=477&pid=468>, 07.07.2009.

28 Şubat 2008 tarihinde yapılan bir çalışmaya göre, Türkiye’de AR-GE harcamalarının 1987 bazlı GSYİH içindeki payı % 7,6 olarak duyurulmuştur. 08 Mart 2008 tarihinde GSYİH serisi revize edilerek kamuoyuna sunulmuştur. 1998 bazlı revize edilmiş olan GSYİH’ya göre, 2006 yılı AR-GE harcamalarının GSYİH içindeki payı binde 5,8 hesaplanmıştır. Ayrıca 2007 yılına kadar sadece yükseköğretim kesimi AR-GE personel harcamalarının hesaplanmasında net ücretler kullanılmaktaydı. 2006 yılı AR-GE harcamaları brüt ücretler kullanılarak hesaplandığında ise bu oran binde 6 olmaktadır.

2007 yılı AR-GE Faaliyetleri Araştırması sonuçlarına göre kamu kuruluşları, vakıf üniversiteleri ve ticari sektördeki anket sonuçları ile devlet üniversitelerinin bütçe ve personel dökümlerine dayalı olarak Türkiye’de Gayri Safi Yurtiçi AR-GE Harcaması 2007 yılında 6 091.2 Milyon YTL olarak hesaplanmıştır. Türkiye’de AR-GE harcamalarının GSYİH (1998 baz yıllı) içindeki payı binde 7.1’dir.

Tablo 20: Gayri Safi Yurtiçi AR-GE Harcaması

	Cari fiyatlarla (YTL)	Satın alma gücü paritesi (ABD \$) ⁽¹⁾	ABD Doları ⁽²⁾
Toplam AR-GE harcaması	6 091 178 492	6 577 946 536	4 686 603 441
AR-GE harcaması/GSYİH⁽³⁾ (%)	7,1		
Kişi başına düşen AR-GE harcaması ⁽⁴⁾	86.3	93.2	66.4

(1) 2007 yılı satın alma gücü paritesi (1 ABD Doları =0.926 YTL)

(2) İthalat ağırlıklı ortalama dolar kuru (1 ABD Doları = 1,2997 YTL)

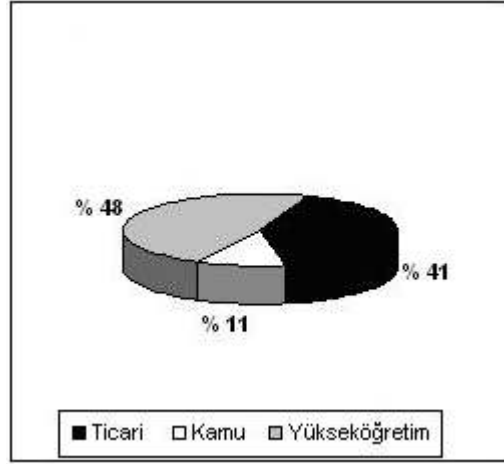
(3) 1998 baz yıllı GSYİH değeri 853 636 236 000 YTL.

(4) 31.12.2007 tarihi itibarı ile Türkiye nüfusu 70 586 256 kişidir.

2007 yılında AR-GE harcamalarının % 48,2’si yükseköğretim, % 41,3’ü ticari kesim ve % 10.6’sı kamu kesimi tarafından gerçekleştirilmiştir. AR-GE harcamaları, finanse eden kesimler itibarıyla incelendiğinde; harcamaların % 48,4’ü

ticari kesim, % 47,1'i kamu kesimi, % 4'ü diğerk yurtiçi kaynaklar ve % 0,5'i ise yurtdışı kaynaklar tarafından karşılanmıştır.

Grafik 3: Sektöre Göre AR-GE Harcaması Dağılımı

Kaynak: TÜİK, a.y..

Sonuçta, Türkiye'nin ulusal güç dinamiklerinin etkin kullanılmasında önemli bir araç olan AR-GE faaliyetleri yetersiz düzeylerde bulunmaktadır. Bu durumda daha öngörülü kararlar alınmalı ve planlar uygulamaya konmalıdır.

3.3. Türkiye'nin Ulusal Güç Dinamiklerinin Stratejik Planlama, Zihniyet ve Yönetim Çerçevesinde Etkinliği ve Ekonomiye Etkisi

Uluslar, felsefelerini hayattan almaktadırlar. Hayatın bir fonksiyonu olan bu felsefenin değişkenleri olarak dinleri, soyları, sosyal içgüdüleri, tarihî gelişmeleri, kültür düzeyleri, ekonomik durumları rol oynamaktadır.⁶⁴ Ulusların bahsi geçen felsefeleri bir anlamda zihniyetlerini yansıtmaktadır. Modern çağda; üretilen malı mübadele değeri ile belirleyen ve kişi varlığının bir parçası gören, devlet yada bilim adamlarını hem gücün bir parçası hem de kişisel çıkar aracı olarak kullanabilecek bir zümre ve yetkiler organizması olarak algılayan, yabancı ile olan ortaklığa tereddüt ile yaklaşan ve geleceği monotonlukla karşılayıp ve bulunulan dönem içinde sınırlayan

⁶⁴ Özdemir, **Türk Devlet Felsefesi**, s. 18.

insan (müteşebbis) portresi çizilmektedir.⁶⁵ Günümüzde ise, bu portre daha da karanlık bir hal alarak tüketilen nesneler çağının edilgen unsuru olan tüketmek için üreten kişi haline dönüşülmüştür denilebilir.

Bu dönüşümün temelinde zihniyette olduğu kadar uygulama alanı olan pazarların da yoksunluk çektiği ahlak unsurunun kullanılamayışından söz edilebilir. Ahlak, pozitif normlar bütünü olarak algılanırsa, aynı zamanda ulusal güç dinamiklerinin en aktif unsurlarından biri olan karar alıcı ve uygulayıcıların idari ve siyasi kabiliyetlerini etkilemektedir. Ahlak, stratejik anlamda alınan kararları, en etkin hale getirebilecek ve ulusal çıkar odaklı basiretli kararlar alınması yoluyla ulusal çıkarın sağlanmasında yardımcı olabilecektir. Stratejik zihniyetin ahlak unsuru ile temellendirilmesi, bireysel çıkarlar sağlandığında bile en son noktada ulusal çıkarın gözetildiği anlamına gelmektedir.

Basiretli kararlar, etkili planlamayı beraberinde getirmektedir. Planlama, belirsizliklerin giderilmesi açısından önem arz etmekle beraber özellikle ulusal gücünü ekonomi odaklı sağlamak isteyen Türkiye'nin bu iki unsuru eşgüdümlü olarak işletebilmesi önem arz etmektedir. Örneğin ithal ikamecilikten ihracat merkezli büyüme politikalarına yeterli alt yapı sağlanamadan geçilmiş olması ekonomimizde kırılganlıklar yaratmıştır. Ancak, stratejik ihracat politikaları sınırlarındaki dış ticaret ve sanayi politikalarının etkinliğinin arttırılabilmesi için etkin idare ve sektörlerin iyi belirlenmesi gelecekte rekabet edilebilirliği arttıracak ve ulusal gücümüzü besleyecektir. Aynı zamanda basiretli (ahlaklı) seçimler, alınacak kararları çıkar gruplarının etkisinde kalmaktan kurtaracağından sonucun verimliliğini arttıracaktır.

⁶⁵ Sabri Ülgener, **İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası**, 1. bs., İstanbul, Derin Yayınları, 2006, ss. 206-207.

SONUÇ

Günümüzde, icat edilmiş kavramların ve terimlerin değişimlerinin takip edilmesinde güçlükler ve bunların literatürde ortak biçimde tanımlanamaz hale gelişlerine tanık olunmaktadır. Değişimdeki bu hızın ve kısalığın katalizörü, ekonomik boyutun bir yansıması olan iletişim teknolojisindeki ilerleyiştir denilebilir. Nitekim, bu durum, kavram kargaşası yaratmanın yanı sıra değişen konjonktürle beraber uluslararası alanın, dönemin hakim ideolojisinin söylemine göre şekillenmesine evrensellik özelliği getirmektedir.

Bununla birlikte bu periyodun, toplumsal boyuttaki bir diğer özelliği; devletlerin birbirlerine daha dinamik biçimde bağlandıkları, bir topluma en uzak noktada yaşanmış bir olayın o toplumu iletişim araçlarıyla ve özellikle Genel Ağ vasıtasıyla her açıdan etkileyebildiği, yeni olmayan; ancak, geçmişte yaşanan olaylar silsilesinin bir sonucu olan farklı bir dönemde bulunulmasıdır. Bu sebepten, artık hiçbir toplum veya devlet meydana gelen olaylardan etkilenmemeyi başaramamaktadır. Hatta bu dünya çapında meydana gelen sonuçlardan doğan etkileşim, dünya üzerindeki ülkeleri, bu sınırsızlıkta kendilerine biçtikleri role ya da bizzat hegemon güç veya güçlerin kendilerine biçtikleri rollere göre, olumlu veya olumsuz olarak gerçekleşmektedir.

Ulusal çıkarlar, ekonomik temellerin güçlendirilmesini gerektirmektedir. Bu durum da hiç şüphesiz onun çıkarlarını güvence altına alacaktır. Ekonomi üzerinde ister kamu ister özel sektör payının büyük olması tartışılmış olsun varılmak istenen hedef hep kuvvetli bir ekonomik yapı ve sonunda sağlanan ekonomik güç olmuştur. Bu farklı dönemlerde ekonomik güç çeşitli yollarla sağlanmaya çalışılmıştır. Ülkeler; genellikle, kendi ekonomik iç yapılarını sağlam ve yeterli duruma getirdikten sonra dönemin sanayileşme düzeyini gerekli teknolojiye ulaşıp ekonomik güçlerini oluşturma yoluna gitmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında hangi iktisat teorisi ve yöntemi kullanılırsa kullanılsın imalat sanayi daima öncelikli olmuştur. Bunu destekleme yolu imalat sanayiinden ve teknolojik üstünlükten geçmektedir. Kısacası, teknoloji, ulusların rekabet üstünlüğünün en önemli unsuru haline gelmiştir.

Dolayısıyla da dünya nimetlerinin yeniden paylaşılmasında ve toplumsal refahın yükseltilmesinde bilim ve teknoloji alanındaki üstünlük belirleyici olmaktadır. Ancak, uluslararası ekonomik yarışta konu yalnızca teknolojiyi geliştirmekle sınırlı değildir. Geliştirilen teknolojinin pratik kullanım değeri yüksek olmalı ve tıpkı Japonya, ABD, Finlandiya yada Hollanda’da olduğu gibi piyasa malzemesi haline getirilebilmelidir ki, rekabette üstünlük sağlanabilsin. Bununla beraber teknoloji tabanındaki değişime paralel olarak ürün ve üretim yöntemlerinin teknoloji içeriği de giderek çeşitlenmelidir. Teknoloji, artık sadece kol gücünden ibaret değildir. Bununla beraber, beşerî sermayenin beyin gücü kısmını da ikame etmeye başlamıştır. Teknoloji, emek gibi, diğer bütün üretim faktörlerini de (üretim araçlarını, ham maddeleri) önemli ölçüde değişime uğratan bir üretici güç olma yolundadır ve bu niteliğiyle, üretim faktörleri arasındaki nispi önemi de giderek artmaktadır. Bu değişim sürecinde, teknolojiye ve çağımız teknolojisinin kaynağı olan bilime egemen ülkeler, sanayi başta olmak üzere, bütün ekonomik etkinlik alanlarında mutlak bir üstünlük elde etme yolundadırlar.

Türkiye’nin gerçek anlamda ve etkin sanayileşme çabaları; 1770’te ilk atılımını yapan İngiltere’ye, sanayileşmeye başlamasının da bir sonucu olarak 1789’da politik devrim yaşayan Fransa’ya hatta İngiltere’yi 75 yıl ile 100 yılı aşkın bir gecikmeyle izleyen Almanya ve Japonya’dan bile sonra, Cumhuriyet’in kurulması ile başlamıştır. Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze kadar geçen kısa süre zarfında Türkiye ancak, yarı endüstrileşmiş bir toplum haline gelebilmiş, üstelik artık sanayi toplumunun da aşıldığı günümüzde hem sanayi toplumunun kurum ve yapılarını, hem de bilgi toplumunun kurum ve yapılarını beraber oluşturmaları gerekmiştir.

Teknoloji ve sanayileşme politikaları, bilgi toplumu olma yolunda bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye bu süreçte AR-GE’ye daha yüksek pay ayırarak, vasıflı çalışan yetiştirme yönünde politikalar düzenleyerek, belirlenen sektörlerde teşvikler vererek, sübvansiyonlar sağlayarak adımlar atabilir.

Gelişmekte olan ülkelerin sık sık ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmaları nedeniyle, bu ülkelerin ulusal güç unsurlarından olan iktisadî yeteneklerini zayıflamaktadır. Küresel egemen güçler ise yeni dönemde küresel iktisadî çıkarları

için askerî güce başvurmayı göze almaktadırlar. Ulusal çıkarı, ulusal güvenlik üzerinden sağlamak adına, ABD'nin de dahil olduğu Batı dünyasında, daima hayallerde bir “öteki” ve “düşman” yaratılmıştır. 1991 yılı öncesi bu düşman Komünizm ve Sovyetler Birliği iken, Sovyetler Birliği'nin yıkılması ardından -kısa bir süre için Batı değerlerinin emsalsizliği adına kesin zafere ulaşıldığına dair tezler ortaya atılsa da- küreselleşmeden de faydalanılarak coğrafya ile sınırlandırılmaz küresel terör ve dini köktencilik karşı konulması mutlak düşmanlar olarak hafızalarda yerlerini almışlardır.

Hegemon devletlere, dünyanın her köşesinde rahatça ülkelerini savunabilme olanağı sağlayan bu durum, önceleri belirli bir kara parçası ile sınırlandırılmış ulus devletlerin önemini azaltabileceği ve jeopolitiğin önceki dönem kadar önemli olmadığı izlenimi bırakmıştır. Coğrafyanın azalan önemi tezinden en çok etkilenen ülkelerden biri olarak gösterilmek yada yansıtılmak istenen Türkiye ise, bu güçlerin kendisine biçtikleri rollerle -Büyük Ortadoğu Projesi'nde yada Gürcistan-Rusya anlaşmazlığında olduğu gibi- sınırlı ve belirlenmiş etkinlik göstermesinden dolayı kendi ulusal gücünü verimli kullanamamaktadır. Günümüzde hâlâ ekonomik güç temelli ulusal güce ulaşmada, bu gücü besleyen doğal kaynaklara ve enerji havzalarına yakınlık önem arz etmektedir. Türkiye, jeoekonomik ve jeopolitik açıdan hâlâ önemlidir. Algılayışı değişmesi ve anlaşılması gereken nokta, devletler artık sadece tek boyutta değil, birçok boyutta önem arz etmektedirler. Bununla beraber, yirmi birinci yüzyılda Orta Asya, Orta Doğu ve Kafkaslar gibi ekonomik değeri yüksek petrol, doğalgaz, su ihtiva eden doğal kaynaklar ve nakil hatları üzerinde mücadele yoğunlaşacaktır. Bu doğrultuda Türkiye'nin bugününü şekillendirmiş ve geleceğini şekillendirmekte olan ulusal güç dinamiklerinin öncelikle farkındalığı ve sonrasında ise, bu dinamiklerin ekonomisi üzerinde oynayacağı olumlu rollere uygun bir ortam sağlanması çok önemlidir. Bu, Türkiye'nin dışa bağımlılığının azaltılmasında/sona erdirilmesinde en önemli adımı oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Acar, Cemal: **Soğuk Savaş: Süpergüçlerin Hakimiyet Kavgası**, 1. bs., İstanbul, Ötüken Neşriyat AŞ, 1991.
- Adda, Jacques: **Ekonominin Küreselleşmesi**, Çev. Sevgi İneci, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.
- Althusser, Louis: **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev. Alp Tümertekin, 3. bs., İstanbul, İthaki Yayınları, Ekim 2008.
- Baudrillard, Jean: **Tüketim Toplumu Söylenceleri ve Yapıları**, Çev. Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin, 3. bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2008.
- Bal, Mehmet: **Modern Devlet ve Güvenlik**, 1. bs., İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Nisan 2003.
- Balkan, Celil: **Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Sorunları**, 1. bs., İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2006.
- Bauman, Zygmunt: **Globalization The Human Consequences**, 1st Ed., New York, Columbia University Press, 1998.
- Castells, Manuel: **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür 'Kimliğin Gücü'**, Çev. Ebru Kılıç, 2. bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, C: 2, Nisan 2008.
- Carr, Edward Hallet: **Twenty Years' Crisis, 1919 – 1939: An Introduction to the Study of International Relations**, London, Macmillan and Co. Limited, 1939.
- Claude, Inis: **Power and International Relations**, New York, Random House, 1962.
- Çakır, Mikdat: **Savaş Sosyolojisi**, 1. bs., Ankara, Mars Matbaası, 2004.
- Davutoğlu, Ahmet: **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, 21. bs., İstanbul, Küre Yayınları, Ocak 2007.
- Küresel Bunalım**, 8. bs., İstanbul, Küre Yayınları, Ekim 2006.
- Deutsch, Karl: **The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control**, 2nd Ed., London, Free Press,

Coller Macmillan, 1966.

- Dirlik, Arif: **Postkolonyal Aura Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi**, Çev. Galip Doğduaslan, 2. bs., İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2008.
- Falk, Richard: **Yırtıcı Küreselleşme Bir Eleştiri**, Çev. Ali Çoksu, 3. bs., İstanbul, Küre Yayınları, Nisan 2005.
- Giddens, Anthony: **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, Ocak 2000.
- Consequences of Modernity**, Standford; California, Standford University Press, 1990.
- Gilpin, Robert: **The World Economy in the 21st Century**, New Jersey, Princeton University Press, 2000.
- Güngör, Erol: **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, 13. bs., İstanbul, Ötüken Neşriyat AŞ, 2003.
- Hardt, Michael ve Antonio Negri: **İmparatorluk**, Çev. Abdullah Yılmaz, 6. bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2008.
- Held, David et. al.: **Global Transformations: Politics, Economics and Cultures**, Polity Press, Cambridge, 1999.
- Held, David ve Anthony McGrew: **Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışmaları**, Der. David Held ve Anthony McGrew, Çev. Ali Rıza Güngen vd., 1. bs., Ankara, Phoenix Yayınevi, 2008.
- Hirst, Paul ve Grahame Thompson: **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çev. Çağla Erdem ve Elif Yücel, 3. bs., Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, Temmuz 2003.
- Hobbes, Thomas: **Leviathan Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti**, Çev. Semih Lim, 7. bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, Nisan 2008.
- Huntington, Samuel P.: **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, Çev. Mehmet Turhan ve Y. Z. Cem Soydemir, 4. bs., İstanbul, Okuyan Us Yayınları, Kasım 2005.
- İyibozkurt, M. Erol: **Küreselleşme ve Ekonomimiz**, 3. bs., Bursa, Ezgi Kitabevi.

- Karluk, S. Rıdvan: **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim**, 6. bs., İstanbul, Beta Yayınları, Gözden Geçirilmiş 1999.
- Kazgan, Gülten: **Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi 1. Küreselleşmeden 2. Küreselleşmeye**, 1. bs., İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1999.
- Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4. bs..
- Kılıçbay, Ahmet: **Türk Ekonomisi Modeller Politikalar Stratejiler**, 5. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994.
- Kongar, Emre: **Küresel Terör ve Türkiye: Küreselleşme, Huntington, 11 Eylül**, 5. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, Şubat 2002.
- Lenin, V. İ.: **Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı**, Çev. Muzaffer Erdost, 1. bs., Ankara, Sol Yayınları, Ekim 2007.
- Locke, John: **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme**, Çev. Fahri Bakırcı, 1. bs., Ankara, Babil Yayıncılık, 2004.
- Lukes, Steven: **Power: A Radical View**, London: Macmillan, 1974.
- Machiavelli, Niccolò: **Prens**, Çev. Kemal Atakay, 1. bs., İstanbul, Can Yayınları, 2008.
- Maghroori, Ray and Bennet Ramberg: **Globalism vs Realism**, Boulder: Westview Press, 1982.
- Manisalı, Erol: **Yirmi Birinci Yüzyıl'da Küresel Kıskaç; Ulus Devlet ve Türkiye**, İstanbul, Otopsi Yayınevi, 2001.
- Marx, Karl ve Friedrich Engels: **Alman İdeolojisi (Feuerbach)**, Çev. Sevim Belli, 6. bs., Ankara, Sol Yayınları, Haziran 2008.
- Meriç, Cemil: **Umrandan Uygarlığa**, 5. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.
- Niebuhr, Reinhold: **Moral Man and Immoral Society: A Study in Ethics and Politics**, New York, Schribner, 1932.
- Nye, Joseph: **Amerikan Gücünün Paradoksu**, Çev. Gürol Koca, 1. bs., İstanbul, Literatür Yayınları, Temmuz 2003.
- Öke, Mim Kemal: **Küresel Toplum**, 1. bs., Ankara, ASAM Yayınları, 2001.
- Özdemir, Mehmed: **Medeniyetimizin Analizi ve Geleceği**, 2. bs., İstanbul, Ötüken

- Niyazi: Neşriyat AŞ..
Türk Devlet Felsefesi, 4. bs., İstanbul, Ötüken Neşriyat AŞ., 2001.
Türk Tarih Felsefesi, 1. bs., İstanbul, Ötüken Neşriyat AŞ., 2008.
- Öke, Mim Kemal: **Küresel Toplum**, 1. bs., Ankara, ASAM Yayınları, 2001.
- Parasız, İlker: **Enflasyon Kriz Ayarlamalar**, 2. bs., Bursa, Ezgi Kitabevi, 2002.
- Rodrik, Dani: **Yeni Küresel Ekonomi ve Gelişmekte Olan Ülkeler**, Çev. Sultan Gül, 1. bs., İstanbul, Sabah Yayınları, 2001.
- Sarıbay, Ali Yaşar: **Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme**, 1. bs., İstanbul, Everest Yayınları, Ağustos 2004.
- Stiglitz, Joseph: **Making Globalization Work**, 1st Ed., New York, Penguin Books, 2007.
- Strange, Susan: **The Retreat of the State The Diffusion of Power in the World Economy**, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- Şahin, Hüseyin: **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi Bugünkü Durumu**, Bursa, Ezgi Kitabevi, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 7. bs., 2002.
- Turhan, Mümtaz: **Kültür Değişimleri: Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik**, 1. bs., İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- Toffler, Alvin: **Şok: Gelecek Korkusu**, Çev. Prof. Dr. Selâmi Sargut, 7. bs., İstanbul, Koridor Yayıncılık, 2006.
- Uludağ, İlhan ve Erişah Erican: **Türkiye Ekonomisi (Teori-Politika-Uygulama)**, 2. bs., İstanbul, Der Yayınları, 2003.
- Wallerstein, Immanuel: **Modern Küresel Sistem**, Çev. M. Kürşat Atalar, Pınar Yayınevi, 2006.
- Weber, Max: **Sosyoloji Yazıları**, Çev. Taha Parla, 8. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, Ocak 2006.
- Yeldan, Erinç: **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, 10. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

MAKALELER

- Abu-Bader ,
Suleiman
and
Aamer S. Abu-
Qarn: "Government Expenditures, Military Spending and Economic Growth: Causality Evidence from Egypt, Israel and Syria", **Journal of Policy Modeling**, No. 25, 2003, pp. 567-583.
- Akdeniz, Hüsmen: Hüsmen Akdeniz, "Jeopolitik ve Jeostratejik Teoriler Kapsamında Küreselleşmenin Geleceği ve Türkiye", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 1, S. 2, Ankara, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Eylül 2003, ss. 81-109.
- Akgün, Birol: Birol Akgün, "Küreselleşme Çağında Terör ve Karşı Terör: Amerika'nın İş Neden Zor?", **Stratejik Analiz**, S. 18, Ekim 2001, ss. 113-121.
- Ashley, Richard K.: "Political Realism and Human Interests", **International Studies Quarterly**, Vol. 25, No. 2, 1981, pp. 204-236.
- Bachrach, Peter and
Morton Baratz: "Decisions and Nondecisions", **American Political Science Review**, Vol. 57, No. 2, 1963, pp. 632 – 642.
- Baldwin, David A.: "Interdependence and Power: A Conceptual Analysis", **International Organization**, Vol. 34, No. 4, Autumn, 1980, pp. 471-506.
- Beck, Ulrich: "The Cosmopolitan Society and Its Enemies", **Theory, Culture & Society**, Vol. 19, No. 12, 2002, pp. 17-44.
- Benoit, Emile: "Growth and Defense in Developing Countries", **Economic Development and Cultural Change**, Vol. 26, No. 2, January 1978, pp. 271-280.
- Berger, Peter L.: "Four Faces of Global Culture", **The National Interest**, No. 49, Fall 1997, pp. 23-29.
- Biswas, Basudeb and
Raiti Ram: "Military Expenditures and Economic Growth in Less Developed Countries: An Augmented Model and Further Evidence", **Economic Development and Cultural Change**, Vol. 34, No. 2, 1986, pp. 361-372.
- Brenner, Neil: "Beyond State-Centrism? Space, Territoriality, and Geographical Scale in Globalization Studies", **Theory and Society**, No. 28, 1999, pp. 33-80.

- Brumm, Harold J.: “Military Spending, Government Disarray, and Economic Growth: A Cross-Country Empirical Analysis”, **Journal of Macroeconomics**, Vol. 19, No. 4, Fall 1997, pp. 828.
- Bozkurt, Veysel: “Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar”, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Der. Veysel Bozkurt, 1. bs, İstanbul, Alfa Yayınları, 2000, ss. 15-33.
- Castells, Manuel: “Materials For An Exploratory Theory Of The Network Society”, **British Journal of Sociology**, No. 51, 2000, pp. 5-24.
- Celasun, Merih: “Gelişen Ekonomilerin Dış Kaynak Kullanımı, Finansal Krizler ve Türkiye Örneği, 2001”, **Doğu Batı**, S. 17, 2001, ss. 161-179.
- Çeçen, Anıl: “Ulusal Güvenlik: Yeni Bir Mayınlı Tartışma Alanı”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Ankara, ASAM Yayınları, C. 1, S. 17, 2001, ss. 55-59.
- Çolak, Ö. Faruk: “İstikrar Programı ve Kriz ”, **İşveren**, S. 39, 2001, SS. 45-55.
- Dabanlı, İhsan Tuncer: “Amerika Birleşik Devletleri’nin Yeni Stratejisi, Muhtemel Sonuçları ve Türkiye”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl:1, S. 1, Ankara, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Şubat 2003, s. 101-113.
- Dahl, Robert A.: “The Concept of Power”, **Behavioral Science**, Vol. 5, No. 2, 1957, pp. 201-215.
- Dakurah, A. Henry et. al.: “Defense Spending and Economic Growth in Developing Countries: A Causality Analysis”, **Journal of Policy Modelling**, Vol. 23, 2001, pp. 652.
- Değer, Saadet: “Economic Development and Defense Expenditure”, **Economic Development and Cultural Change**, Vol. 35, No. 1, October 1986, pp. 180-196.
- Doğan, Seyhun: “Yakın İzleme Programı ve Türkiye-IMF İlişkileri”, **İstanbul Sanayi Odası Dergisi**, S. 398, Mayıs 1999, ss. 7-18.
- Dunne, J. Paul et. al.: “Defence Spending and Economic Growth: A Causal Analysis for Greece and Turkey”, **Defence and Peace Economics**, Vol. 12, 2001, pp. 5-26.
- “Models of Military Expenditure and Growth: A Critical Review”, **Defense and Peace Economics**, Vol. 16, No. 6, December 2005, pp. 449-461.

- Eralp, Atila: “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm – Realizm Tartışması”, **Devlet ve Ötesi; Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, Der. Atila Eralp, 3. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, ss. 57-89.
- Erdogdu, Oya S.: “Political Decisions, Defense And Growth”, **Defence and Peace Economics**, Vol. 19, No. 1, pp. 27 – 35.
- Erkal, Mustafa E.: “Küreselleşme ve Dinlerarası Diyalog”, **Sosyoloji Konferansları**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi (İ.Ü.) Basım Müdürlüğü, Otuzüçüncü Kitap, 2006, ss. 23-32.
- Erkmen, Serhat: “11 Eylül 2001: Terörizmin Yeni Miladı”, **Stratejik Analiz**, Ankara, ASAM Yayınları, S. 18, Ekim 2001, ss. 5-16.
- Ertüzün, Tevfik: “Milli İktisadi Güç ile Milli Güvenlik Gücü Münasebetleri”, **Harp Ekonomisi**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1985, ss. 200-228.
- Galvin, Hannah: “The Impact Of Defence Spending On The Economic Growth Of Developing Countries: A Cross-Section Study”, **Defence and Peace Economics**, Vol. 14, No. 1, 2003, pp. 51-59.
- Garst, Daniel: “Thucydides and Neorealism”, **International Studies Quarterly**, No. 33, 1989, pp. 3-27.
- George, Jim and David Campbell: “Patterns of Dissent and Celebration of Difference: Critical Social Theory and International Relations”, **International Studies Quarterly**, Vol. 34, No. 3, September 1990, pp. 269 – 293.
- Gong, Liutang and Heng-fu Zou: “Military Spending and Stochastic Growth”, **Journal of Economic Dynamics & Control**, Vol. 28, 2003.
- Gupta, Akhil and James Ferguson: “Beyond “Culture”: Space, Identity, and the Politics of Difference”, **Cultural Anthropology**, Vol. 7, No. 1, February 1992, pp. 6-23.
- Herz, John H.: “Political Realism Revisited”, **International Studies Quarterly**, Vol. 25, No. 2, June 1981, pp. 182–197.
- Homer-Dixon, Thomas: “The Rise of Complex Terrorism”, **Foreign Policy**, No. 128, Jan/Feb 2002, pp. 40-52.
- Hosseini, Askari and Vittorio Corbo: “Economic Implications of Military Expenditures in the Middle East”, **Journal of Peace Research**, Vol. 11, No. 4, 1974, pp. 341–343.

- İçduyu, Ahmet ve
Özlem Kaygusuz: “The Politics of Citizenship by Drawing Boundaries: Foreign Policy and the Construction of National Citizenship Identity in Turkey”, **Middle Eastern Studies**, Vol. 40, No. 6, 2004, pp. 52.
- İncekara, Ahmet ve
Seyhun Doğan: “Güvenlik-İktisadî Kalkınma: Türkiye Odaklı Bir Değerlendirme”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 2, S. 4, Ankara, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Eylül 2004, ss. 5-17.
- Jablonsky, David: “Ulusal Güç”, **Stratejik Analiz**, S. 11, Eylül 2001, ss. 90-98.
- Karagöl, Erdal: “Defence Expenditures and External Debt In Turkey”, **Defence and Peace Economics**, Vol. 16, No. 2, April 2005, pp. 117-125.
- Keohane, Robert and
Joseph Nye: “Power and Interdependence Revisited”, **International Organization**, Vol. 41, No. 4, 1987, pp. 725-753.
- Kollias, Christos et. al.: “Defense Expenditure and Economic Growth in the European Union A Causality Analysis”, **Journal of Policy Modelling**, Vol. 26, 2004, pp. 553-569.
- “Defence Spending and Growth in Turkey 1954-1993: A Causal Analysis”, **Defence and Peace Economics**, Vol. 8, No. 2, pp. 189 – 204.
- Kollias, Christas and
Stelios
Makrydasis: “A Note on Causal Relationship Between Defense Spending and Growth in Greece: 1955-93”, **Defence and Peace Economics**, Vol. 11, 2000, pp. 173-184.
- Laçiner, Sedat: “11 Eylül Olayları ve Ermeni Sorunu”, **Stratejik Analiz**, Ankara, ASAM Yayınları, S. 19, Kasım 2001, ss. 39-60..
- Landau, Daniel: “Government and Economic Growth in the Less Developed Countries: An Empirical Study for 1960-1980”, **Economic Development and Cultural Change**, Vol. 35, No. 1, October 1986, pp. 35-75.
- Lebovic, James H. and Ashfaq Ishaq: “Military Burden, Security Needs, and Economic Growth in the Middle East”, **Journal of Conflict Resolution**, Vol. 31, No. 1, March 1987, pp. 104.
- Lim, David: “Another Look at Growth and Defense in Less Developed Countries”, **Economic Development and Cultural Change**, Vol. 31, No. 2, April 1983, pp. 377-384.
- MacNair, Elizabeth S. “Growth and Defense: Pooled for the NATO Alliance, 1951-1988”, **Southern Economic Journal**, Vol. 61, No. 3, January

- et. al.: 1995, pp. 846-860.
- Mann, Michael: "Has Globalization Ended the Rise and the Rise of the Nation-State?", **Review of International Political Economy**, Vol. 4, No. 3, Autumn 1997, pp. 472-496.
- Merom, Gil : "Realist Hypotheses on Regional Peace", **Journal of Strategic Studies**, Vol. 26, No. 1, 2003, pp. 109-135.
- Messari, Nizar: "The State and Dilemmas of Security: The Middle East and the Balkans", **Security Dialogue**, Vol. 33, No. 33, 2002, p. 418; Janice Bially Mattern, "The Power Politics of Identity", **European Journal of International Relations**, Vol. 7, No. 3, September 2001, pp. 415-427.
- Mintz, Alex and Randolph T. Stevenson: "Defense Expenditures, Economic Growth, and the "Peace Dividend": A Longitudinal Analysis of 103 Countries", **The Journal of Conflict Resolution**, Vol. 39, No. 2., June 1995, pp. 283-305.
- Morgenthau, Hans: "Another "Great Debate": the National Interest of the United States, **The American Political Science Review**, Vol. 46, No. 4, December 1952, pp. 961-988.
- Ocakverdi, Eren: "Türkiye’de Özelleştirme Süreci", **Görüş**, S. 60, 2004, ss. 60-65.
- Oğuzlu, H.Tarık: "Dünya Düzenleri ve Güvenlik: Ulus-Devlet Güvenlik Anlayışı Aşılıyor Mu?", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, İstanbul, Harp Akademisi Komutanlığı Yayınları, Yıl: 3, S. 6, Aralık 2007, ss. 7-43.
- Özbilen, Şevki: "Global ve Ulusal Ekonomilerde Reel Kriz Süreçlerinin Ortaya Çıkışı ve Gelişme Süreçleri ", **Yeni Türkiye**, S. 27, Mayıs-Haziran 1999, ss. 171-186.
- Özcan, Burcu: "Hedonizm ve Kimlik Temeline Dayalı Postmodern Tüketim Anlayışı", **Sosyoloji Konferansları**, İstanbul, İ.Ü. Basım ve Yayınevi Müdürlüğü, Otuzbeşinci Kitap, 2007, ss. 131-147.
- Özcan, Gencer: "Doksanlarda Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politikasında Askeri Yapının Artan Etkisi", **En Uzun On Yıl**, Der. Gencer Özcan ve Şule Kut, İstanbul, Buke Yayınları, 2000.
- Özdağ, Ümit: "Terörizm, Küresel Güvenlik ve Türkiye", **Stratejik Analiz**, Ankara, ASAM Yayınları, S. 19, Kasım 2001, ss. 5-12.

- Özdemir, Hikmet: “Milli Güç, Politik Güç ve Askeri Güç Üzerine Bazı Gözlemler”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Y.1, S.1, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Şubat 2003, ss. 5-26.
- Özsoy, Onur: “Government Budget Deficits, Defence Expenditure And Income Distribution: The Case Of Turkey”, **Defence and Peace Economics**, Vol. 19, No. 1, pp. 61 – 75.
- Ricardo, Faini: “Defense Spending, Economic Structure, and Growth: Evidence Among Countries and Over Time”, **Economic Development and Cultural Change**, Vol. 32, No. 3, April 1984, pp. 487–498.
- Rodrik, Dani: “Premature Liberalization, Incomplete Stabilization: The Özal Decade in Turkey”, (Eds.), M. Bruno et al., **Lessons of Economic Stabilization and Its Aftermath**, Cambridge, MIT Press, 1991.
- Sezgin, Selami: “Country Survey X: Defence Spending in Turkey”, **Defence and Peace Economics**, Vol. 8, 1997, pp. 381-409.
- “A Note on Defence Spending in Turkey: New Findings”, **Defence and Peace Economics**, Vol. 11, 2000, pp. 427-435.
- Shaw, Martin: “The State of Globalization: Towards a Theory of State Transformation”, **Review of International Political Economy**, Vol. 4, No. 3, Autumn 1997, pp. 497-513.
- Soyez, Dietrich: “Anchored locally - Linked Globally. Transnational Social Movement Organizations in a (Seemingly) Borderless World”, **GeoJournal**, No. 52, Vol. 1, Sep 2000. pp. 7-16.
- Şenesen, Gülay
Günlük: “Measuring the Extent of Defence Expenditures: The Turkish Case with Turkish Data”, **Defence and Peace Economics**, Vol. 12, 2001, pp. 27-45.
- Şimşek,
Hayal Ayça: “Türkiye’de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, C. 44, S. 512, 2007, ss. 52-68.
- Ülman, Burak: “Türkiye’de Yeni Güvenlik Algılamaları ve Bölücülük”, **En Uzun On Yıl**, Der. Gencer Özcan ve Şule Kut, İstanbul, Büke Yayınları, 2000.
- Ward, Michael D.
and David R.
Davis: “Sizing Up the Peace Dividend: Economic Growth and Military Spending in the United States, 1948-1996”, **The American Politic Science Review**, Vol. 86, No. 3, September 1992, pp. 748-755.

- Yazgan, Turan: “Harpte Beşerî Kaynaklar”, **Harp Ekonomisi**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 1985, ss. 120-138.
- Yıldırım, Murat: “Sivil Toplum ve Devlet”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 27, S. 2, Aralık 2003, ss. 226-242.
- Yurdusev, A. Nuri: “Uluslararası İlişkiler Öncesi”, **Devlet, Sistem ve Kimlik; Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, 9. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, ss. 7-15.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Alatlı, Alev: “Yenik Devlet ve Turbo Kapitalizm”, (Çevrimiçi)
<http://www.alevalatli.com/menu.asp?sayfa=detay&makale=203&v=YEN%C4%B0%20D%C3%9CNYA%20D%C3%9CZEN%C4%B0&kat=31#.09.06.2009>.
- Ankara Ticaret Odası (ATO): **Krizler Tarihi Raporu**, (Çevrimiçi)
<http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=276&l=1>. 10.07.2009.
- Altınok, Serdar ve Murat Çetinkaya: “Devalüasyon ve Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları”, (Çevrimiçi)
http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Serdar%20ALTINOK%20Murat%20%C3%87ET%C4%B0NKAYA/47-64.pdf06.07.2009.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler: “2003 Başında Türkiye Ekonomisi ve AKP Hükümeti’nin Programı Üzerine Değerlendirmeler”, 2003, (Çevrimiçi)
<http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/iktisatg.htm>, 02.07.2009.
- Bahçeci, Sema: “Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi”, (Yayınlanmamış DPT Uzmanlık Tezi), Ankara, DPT, Temmuz 1997, (Çevrimiçi)
<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/politika/bahcecis/istikra4.pdf>, s. 77.10.07.2009.
- Coşkun, Ali: “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi”, **Atatürkçü Düşünce Dergisi**, S. 4, Kasım 2003, (Çevrimiçi)
<http://www.alicoskun.net/Publications/ADD-2003-4-72.pdf>, s. 72-77.07.07.2009.

- Çelebi, Esat: “Atatürk'ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri (1923 - 2002)”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, S. 5, 2002, (Çevrimiçi)
http://www1.dogus.edu.tr/dogustru/journal/sayi_5/M00059.pdf, ss. 17-50, 06.07.2008.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT): **Türkiye Cumhuriyeti 58. Hükümet Acil Eylem Planı (AEP)**, 2003, (Çevrimiçi)
www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/2224/aep.pdf, 08.07.2009.
- Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)**, (Çevrimiçi)
<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/i/plan1.pdf>, 07.07.2009.
- Erkan, Hüsnü: “Cumhuriyetin Kuruluşundan Bugüne Türk Ekonomisinde Temel Dönüşümler-Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Türk Ekonomisi”, (Çevrimiçi)
<http://www.konrad.org.tr/Wirtschaft%202007%20tr/06Erkan.pdf>, s. 19-66, 06.07.2008.
- Fono Yabancı Dil Kursları Almanca-Türkçe Sözlük, (Çevrimiçi)
<http://www.almancasozluk.gen.tr/index.php?search=ok&lang=tr&word=macht>, 29.09.2008.
- Güloğlu, Bülent: “İstikrar Programından İstikrarsızlığa (Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri)”, (Çevrimiçi)
www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/bulent1.pdf, 10.07.2009.
- Hazine Müsteşarlığı: **Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı**, (Çevrimiçi)
www.hazine.gov.tr/programson140401.pdf, 20.06.2009.
- (Çevrimiçi) www.treasury.gov.tr/duyuru/imf-tercume.htm, 15.05.2008.
- (Çevrimiçi) www.treasury.gov.tr/duyuru/trconclude.htm, 15.05.2008.
- International Money Fund (IMF): “IMF Approves US\$ Billion Stand-By Credit for Turkey”, Washington DC, Press Release No. 99/66, www.imf.org, 07.07.2009.
- Köse, Salih: “24 Ocak 1980 Kararları ile 5 Nisan 1994 Kararlarının Karşılaştırılması”, (Çevrimiçi)
<http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/koses.pdf>, 06.07.2009.
- Maliye Bakanlığı: **Yıllık Ekonomik Rapor 2002**, (Çevrimiçi)
<http://www.sgb.gov.tr/Raporlar/Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Ekonomik%20Rapor/Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Ekonomik%20Rapor%202002.pdf>, 07.07.2009.

- Yıllık Ekonomik Rapor 2004,** (Çevrimiçi)
<http://www.sgb.gov.tr/Raporlar/Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Ekonomik%20Rapor/Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Ekonomik%20Rapor%202004.pdf>, 07.07.2009.
- Yıllık Ekonomik Rapor 2005,** (Çevrimiçi)
<http://www.sgb.gov.tr/Raporlar/Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Ekonomik%20Rapor/Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Ekonomik%20Rapor%202005.pdf>, 08.07.2009.
- Yıllık Ekonomik Rapor 2006,** (Çevrimiçi)
<http://www.sgb.gov.tr/Raporlar/Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Ekonomik%20Rapor/Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Ekonomik%20Rapor%202006.pdf>, 08.07.2009.
- Metalurji Mühendisleri Odası (TMMOB): “TÜBİTAK-BTP; Türkiye’nin Bilim ve Teknoloji Politikası (Özet)”, Ankara, Ocak 1999, (Çevrimiçi)
http://www.metalurji.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=65&Itemid=7, 07.07.2009.
- Özel, Yusuf: “Temel Ekonomik Göstergeler Işığında Türkiye Ekonomisi”, (Çevrimiçi) <http://www.ceterisparibus.net/arsiv.htm>, 10.07.2009.
- Pamukçu, Teoman ve Erinç Yeldan: “Country Profile: Turkey Public Sector and Fiscal Policy Issues”, 2005, (Çevrimiçi)
http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/FEMISE_Fiscal2005.pdf, 11.05.2009.
- Yıldırım Erhan ve Refia Yıldırım: “1980 Sonrası Uygulanan Maliye Politikaları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, (Çevrimiçi)
<http://www.bayar.edu.tr/~msempoz/bildiriler.htm>, 07.07.2009.
- Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK): “AR-GE Harcamalarının GYİH’ye Oranı”, **Bilim, Teknoloji ve Yenilik (BTY) İstatistikleri**, (Çevrimiçi)
<http://www.tubitak.gov.tr/home.do?ot=1&sid=477&pid=468>, 07.07.2009.
- Türkiye Bankalar Birliği (TBB): “Aralık 1999 ve Aralık 2000 Tarihlerinde IMF'ye Verilen Niyet Mektuplarında Yapısal Reformlar Alanında Belirlenen Hedefler (Konu Başlığına Göre)”, (Çevrimiçi)
http://www.tbb.org.tr/turkce/arastirmalar/yap%FDsal_reformlar.htm, 10.07.2009.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB): **Enflasyon Raporu 2008/I**, (Çevrimiçi) <http://www.tcmb.gov.tr>, 08.07.2009.

Enflasyon Raporu 2009/1, (Çevrimiçi) <http://www.tcmb.gov.tr/>, 07.07.2009.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK):

“Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2008 Nüfus Sayımı Sonuçları”, **Haber Bülteni**, S: 14, 26 Ocak 2009, (Çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=39&tb_adi=N%FCfus%20%DDstatistikleri%20ve%20Projeksiyonlar&ust_id=11. 07.07.2009.

“Yetişkin Eğitimi Araştırması, 2007”, **Haber Bülteni**, S. 51, 27 Mart 2009, (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=4057>, 07.07.2009.

“2008 Yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması Sonuçları”, **Haber Bülteni**, Sayı: 138, 27 Ağustos 2008, (Çevrimiçi) www.tuik.gov.tr. 07.07.2009.

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD):

2009 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi, S. T/2008-12/479, Aralık 2008, (Çevrimiçi) www.tusiad.org/tusiad_cms.../2009yilinigirerentrekonomisi.pdf, 07.07.2009.

The Official Website of Barack Obama 2008 Presidential Campaign:

(Çevrimiçi) <http://www.barackobama.com/index.php>, 23.03.2009.

The Online Etymology Dictionary:

(Çevrimiçi) <http://www.etymonline.com/index.php?search=globalization&searchmode=none>. 29.09.2008.

<http://www.etymonline.com/index.php?search=power&searchmode=none>, 29.09.2008.

Ulaştırma Bakanlığı:

Türkiye Ulusal Enformasyon Altyapısı Ana Planı Sonuç Raporu (TUENA), Ekim 1999, (Çevrimiçi) <http://www.bilgitoplumu.gov.tr/yayin/TUENA-RAPOR.pdf>, 07.07.2009.

DİĞER KAYNAKLAR

- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT): **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)**, (Çevrimiçi) <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/1976/plan1.pdf>, 06.07.2008.
- Ekonomik Önlemler Uygulama Paketi**, Ankara, 1994.
- Feldstein, Martin: “Economic and Financial Crisis in Emerging Market Economies: Overviev of Prevention and Management”, **NBER Working Paper Series**, No: 8837, 2002, s. 9.
- Saraç, Tahsin: **Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük**, İstanbul, Adam Yayınları 11. bs., Eylül 2003.
- Türk Dil Kurumu (TDK): **Türkçe Sözlük (A - J)**, 8. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, Yayın No. 549, C. 2, 1988, s. 1440.
- Türk Parasını Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar, (Çevrimiçi) <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/mevzuat/DISILISKILER/32sayilikarar.htm>. 13.07.2009.
- Yücel, İsmail Hakkı: **Bilim-Teknoloji Politikaları ve 21. Yüzyıl Toplumu**, Ankara, DPT Yayını, 1997.